



**TÜRKİYE’DE NEOLİBERALİZMİN İZLERİ: ANKARA TREN GARI
YERLEŞKESİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ**

Helin CERAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2024

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Helin CERAN

09/02/2024

TÜRKİYE’DE NEOLİBERALİZMİN İZLERİ: ANKARA TREN GARI YERLEŞKESİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Helin CERAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Şubat 2024

ÖZET

Bu çalışma, Ankara Tren Garı yerleşkesinin yaşadığı dönüşümü, neoliberalizm bağlamında analiz ederek, politika ile mekân arasındaki etkileşimi tartışmaktadır. Otoritelerin mekân üzerindeki etkilerini ortaya koyarak eleştirel bir perspektif sunan çalışmanın, benzer dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına ve gelecekteki planlamalarda toplum odaklı yaklaşımların geliştirilmesini konu edinen literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Kent mekânlarının birer sermaye alanı olarak görüldüğü günümüzde; küresel ölçekte karşılaşılan krizlerin aşılması için kentleri öne süren neoliberal ideolojinin etkisi açıkça görülmektedir. Bu perspektife göre kentler, ekonomik büyümeyi sağlayacak bir platform olarak hizmet etmektedir. Sermaye odaklı bu politikalar, kent mekânının küresel rekabetin bir parçası olmasına ve ekonomik odaklı müdahalelerle dönüşmesine sebep olmuştur. Tez kapsamında, Cumhuriyetin modernleşme idealini yansıtan mekânların birlikteliğinden oluşan Ankara Tren Garı yerleşkesinin neoliberal dönüşümü; Türkiye'nin politik yaklaşımını yansıtan bir örnek olarak değerlendirilmiş ve ülkenin özgün dinamiklerinin, bu mekânın dönüşüm süreci üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu çerçevede tarihi yerleşkenin maruz kaldığı müdahaleler; gar meydanına köprülülük kavşak yapılması, yüksek hızlı tren garının inşa edilmesi ve yerleşkenin bir vakıf üniversitesine kiralanması gibi üç temel neoliberal olay üzerinden sınıflandırılarak ele alınmıştır. Bu değerlendirme neticesinde, yerleşkenin ekonomi odaklı müdahaleler sonucu zarar gördüğü, mekânsal ve anlamsal sürdürülebilirliğin gözetilmediği ve kamu yararı ilkesinin yok sayıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, kent mekânının, üretildiği coğrafyadaki özgün neoliberal pratiklerin bir yansıması olarak biçimlendiği gözlemlenmiştir.

Bilim Kodu : 80107
Anahtar Kelimeler : Neoliberalizm, politika ve mekân, kent mekânı, Ankara tren garı yerleşkesi
Sayfa Adedi : 153
Danışman : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ
İkinci Danışman : Doç. Dr. Gülşah GÜLEÇ

TRACES OF NEOLIBERALISM IN TURKEY: THE TRANSFORMATION PROCESS
OF ANKARA RAILWAY STATION SETTLEMENT

(M. Sc. Thesis)

Helin CERAN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

February 2024

ABSTRACT

This study analyzes the transformation of the Ankara railway station settlement in the context of neoliberalism and discusses the interaction between politics and space. This study provides a critical perspective that reveals the effects of authorities on space and aims to contribute to the literature on the development of community-oriented approaches in future planning. Today, urban spaces are seen as capital areas and this situation is realized with the influence of neoliberal ideology that puts forward cities to overcome the crises on a global scale. According to this perspective, cities serve as a platform for economic growth. These capital-oriented policies have caused the urban space to become a part of global competition and to be transformed by economic-oriented interventions. In this thesis, the neoliberal transformation of the Ankara railway station settlement, which is formed by the spaces reflecting the modernization ideal of the Republic, it has been evaluated as an example reflecting Turkey's political approach. In addition, the effects of the country's unique dynamics on the transformation process of this place were analyzed. In this context, the interventions in the historical settlement are classified through three basic neoliberal events. These are the construction of an interchange at the station square, the construction of a high-speed train station and the rental of the settlement to a foundation university. As a result of this evaluation, it was determined that the settlement was damaged by economy-oriented interventions, spatial and semantic sustainability were neglected and the principle of public interest was ignored. Additionally, it has been observed that urban space is shaped as a reflection of the unique neoliberal practices in the geography where it is produced.

Science Code : 80107

Key Words : Neoliberalism, politics and space, urban space, Ankara railway station settlement

Page Number : 153

Supervisor : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ

Co-Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Gülşah GÜLEÇ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince bilgileri ve değerli katkılarıyla bana destek olan danışman hocam Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ'a; görüşleri ve yardımları ile çalışmama vakit ayırarak yol gösteren eş danışman hocam Doç. Dr. Gülşah GÜLEÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, seminer sunumum ve tez savunma jürisindeki katkıları için Prof. Dr. İnci BASA'ya, ve tez savunma jürisinde yer alan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Esra ÖZKAN YAZGAN ve Dr. Öğr. Üyesi T. Nihan HACİÖMEROĞLU'na önerileri ile tezimi geliştirmeme destek oldukları için çok teşekkür ederim.

Çalışmalarım sırasında Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında sağladığı destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Son olarak, bu süreçte gösterdikleri sabır, anlayış ve sonsuz sevgileri için canım annem ve babam Yüksel ve Harun CERAN'a; mesafe tanımaksızın desteğini esirgemeyen canım kardeşim Hevin CERAN'a ve daima yanımda olduklarını bildiğim dostlarıma ve tüm sevdiklerime bu fırsatı değerlendirerek teşekkür etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. NEOLİBERALİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	7
2.1. Neoliberalizmin Kökenleri ve Tarihsel Gelişimi	7
2.2. Neoliberalizmin Coğrafi Çeşitliliği: Fiilen Var Olan Neoliberalizm.....	15
2.2.1. Neoliberalizasyonun mekânları (1): yol bağımlılığı	22
2.2.2. Neoliberalizasyonun mekânları (2): yaratıcı yıkım	24
2.2.3. Neoliberalizasyonun mekânları (3): kentler.....	24
3. TÜRKİYE DİNAMİKLERİNDE NEOLİBERALİZMİN İZLERİ.....	31
3.1. Türkiye’de Neoliberalizmin Doğuşu: 1980’li Yıllar.....	32
3.2. Türkiye’de Neoliberalizmin Gelişimi: 1990’lı Yıllar	36
3.3. Türkiye’de Neoliberalizmin Yükselişi: 2000’li Yıllar	40
3.3.1. Yakın izleme programı ve güçlü ekonomiye geçiş programı	40
3.3.2. 2002 genel seçimleri ve AKP iktidarı politikaları	44
4. ANKARA TREN GARI YERLEŞKESİNİN DÖNÜŞÜMÜ	61
4.1. Ankara Tren Garı Yerleşkesi ve Çevresinin Tarihsel Gelişimi	63

Sayfa

4.2. Ankara Tren Garı Yerleşkesini Oluşturan Yapılar.....	78
4.2.1. Direksiyon Binası (1892).....	79
4.2.2. Ankara Oteli (1924)	83
4.2.3. TCDD II. Bölge Binası (1928).....	87
4.2.4. Ankara Garı (1937)	91
4.2.5. Gar Gazinosu (1937).....	98
4.2.6. Lojmanlar (1930-1940).....	101
4.2.7. TCDD Genel Müdürlüğü (1941).....	103
4.2.8. Yüksek Hızlı Tren Garı (2016)	106
4.3. Ankara Garı Yerleşkesinin Toplumsal Bellekteki Yeri	111
4.4. Ankara Garı Yerleşkesinin Neoliberal Dönüşümü	117
4.4.1. Ankara gar meydanına köprülü kavşak yapımı.....	117
4.4.2. Yüksek Hızlı Tren (YHT) garının inşası.....	123
4.4.3. Ankara garı yerleşkesinin üniversiteye devredilmesi	126
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	133
KAYNAKLAR	143
ÖZGEÇMİŞ	152

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı anları	25
Çizelge 3.1. Eğitimde mesleki değerler ve piyasa değerlerinin karşılaştırılması	54
Çizelge 4.1. İncelenen yapıların analiz tablosu	111

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Türlerine göre özelleştirme, 2001-2017	49
Şekil 4.1. Ankara Tren Garı Yerleşkesinin oluşumu ve dönüşümü.....	62
Şekil 4.2. Ankara eski tren istasyonu zemin kat planı	65
Şekil 4.3. Direksiyon Binası zemin kat planı.....	82
Şekil 4.4. Ankara Oteli zemin kat planı	86
Şekil 4.5. TCDD II. Bölge Binası zemin kat planı	91
Şekil 4.6. Ankara Tren Garı zemin kat planı	94
Şekil 4.7. Gar Gazinosu zemin kat planı.....	101
Şekil 4.8. Lojman Binası zemin kat planı	102
Şekil 4.9. TCDD Genel Müdürlüğü zemin kat planı	105
Şekil 4.10. Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı zemin kat planı	109
Şekil 4.11. Gar Kavşağında sola dönüşlerde yaşanacak sorunlar	120
Şekil 4.12. Tarihi Ankara Garı ile yüksek hızlı tren garının ilişkisini gösteren kesit.....	125

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 4.1. Serveti Fünun dergisinin kapak fotoğrafı, 29 Aralık 1892	65
Resim 4.2. Eski istasyon binası demiryolu cephesi	66
Resim 4.3. Eski istasyon binası şehir cephesi.....	66
Resim 4.4. 1900'lerin başında istasyon binası ve direksiyon binası.....	67
Resim 4.5. Ankara Oteli olarak inşa edilen yapı	67
Resim 4.6. Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü binası.....	68
Resim 4.7. 1920, çevresi henüz bataklık alanken İstasyon Caddesi	70
Resim 4.8. 1930, bataklık kurutulduktan sonra genişletilip ağaçlandırılan İstasyon Caddesi.....	71
Resim 4.9. İstasyon Caddesi'nde bulunan yapılar.....	71
Resim 4.10. İstasyon Caddesi	72
Resim 4.11. İstasyon Caddesinde Cumhuriyet Bayramı kutlaması	72
Resim 4.12. Stuttgart Garı	74
Resim 4.13. Ulus Gazetesi, 17.07.1935	75
Resim 4.14. Ulus Gazetesi, 31.10.1937	76
Resim 4.15. Cumhuriyet Gazetesi, 31.10.1937	76
Resim 4.16. Ankara Garı açılış töreni.....	77
Resim 4.17. Ankara Garı Yerleşkesi.....	78
Resim 4.18. Direksiyon Binası, 1900'lerin başı	80
Resim 4.19. Atatürk konutu ve demiryolları müzesi	80
Resim 4.20. Atatürk Konutu ve Demiryolları Müzesi demiryolu cephesi	81
Resim 4.21. Atatürk'ün yurt gezileri sırasında kullandığı vagon	83
Resim 4.22. Ankara Oteli, 1927.....	84
Resim 4.23. Ankara Oteli ön cephe	85
Resim 4.24. Ankara Oteli arka cephe	85

Resim	Sayfa
Resim 4.25. Ankara Otelı cephe çizimleri	87
Resim 4.26. TCDD II. Bölge Binasının okul olarak kullanıldığı dönem, 1944	87
Resim 4.27. TCDD II. Bölge Binası	88
Resim 4.28. TCDD II. Bölge Binasının Talatpaşa Bulvarından görünümü	89
Resim 4.29. TCDD II. Bölge Binasının doğu cephesinde bulunan girişı	89
Resim 4.30. Doğı-batı ekseninde geçişı sağlayan açıklık	90
Resim 4.31. Merdiven boşluğunda yer alan asansörler	91
Resim 4.32. Ankara Tren Garı, 1940	92
Resim 4.33. Ankara Tren Garına ait özellikleri içeren belge	93
Resim 4.34. Ankara Tren Garı	93
Resim 4.35. Ankara Tren Garı giriş holü	94
Resim 4.36. Ankara Tren Garından peronlara geçiş sağlayan açıklıklar	95
Resim 4.37. Ankara Tren Garı demiryolu cephesi	95
Resim 4.38. Ankara Tren Garı demiryolu cephesi	96
Resim 4.39. Ankara Tren Garında kullanılan malzemeler	97
Resim 4.40. Tarihi Gar ile YHT Garını bağlayan köprü	97
Resim 4.41. Gar Gazinosu ile Gar binası arasındaki bağlantı elemanı	98
Resim 4.42. Tek katlı ve teraslı Gar Gazinosu	99
Resim 4.43. Gar Gazinosu	100
Resim 4.44. Lojman Binası	102
Resim 4.45. TCDD Genel Müdürlüğü	103
Resim 4.46. TCDD Genel Müdürlüğü	104
Resim 4.47. TCDD Genel Müdürlüğü	104
Resim 4.48. TCDD Genel Müdürlüğü demiryolu cephesi	105
Resim 4.49. Yüksek Hızlı Tren Garı	106
Resim 4.50. Yüksek Hızlı Tren Garı girişı ve sağağı	107

Resim	Sayfa
Resim 4.51. Yüksek Hızlı Tren Garı girişi holü	108
Resim 4.52. Yüksek Hızlı Tren Garı giriş holü	108
Resim 4.53. Ankara YHT Garı birinci kat bilet satış ve bekleme alanı.....	109
Resim 4.54. Ankara YHT Garı iç mekân.....	110
Resim 4.55. Ankara YHT Garı iç mekânda kullanılan yeşil öğeler	111
Resim 4.56. I. TBMM önünde düzenlenen resmigeçit töreni.....	112
Resim 4.57. Atatürk'ün cenaze töreni.....	113
Resim 4.58. Atatürk'ün cenazesinin Ankara tren garında karşılanması	114
Resim 4.59. Sırasıyla, 16 Mayıs 1939 Ulus Gazetesi ve 30 Mayıs 1950 Zafer Gazetesi, Ankara Gar Gazinosu ile ilgili ilanlar.....	115
Resim 4.60. Ankara Gar Gazinosunda Yeni Yıl Eğlencesi,1957	115
Resim 4.61. Ankara Gar Meydanında bulunan geçici anıt	116
Resim 4.62. Ankara Gar Meydanında bulunan geçici anıt	116
Resim 4.63. Hürriyet Ankara, 19 Nisan 2008.....	118
Resim 4.64. Birgün Gazetesi, 17 Nisan 2008	120
Resim 4.65. Ankara Gar Meydanına inşa edilen altgeçit.....	122
Resim 4.66. Ankara Gar Meydanına inşa edilen altgeçit.....	122
Resim 4.67. Tarihi Ankara Garı ile YHT Garının ölçek bakımından karşılaştırılması ..	125
Resim 4.68. Üniversiteye tahsis edilen yapıya asılan flamalar.....	129
Resim 4.69. Yerleşkeye kamusal erişimin kısıtlanması.....	132

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. Lörcher planı.....	69
Harita 4.2. Jansen planında eski ve yeni tren garı.....	70
Harita 4.3. Ankara Tren Garı Yerleşkesini oluşturan yapılar	79
Harita 4.4. Ankara garı meydanının 2006 ve 2023 yıllarına ait hava görüntüleri	121
Harita 4.5. Uygulama imar planı değişikliği.....	128
Harita 4.6. Yerleşkenin üniversiteye kiralanan bölümü.....	130
Harita 5.1. 2006 ve 2023 yıllarına ait hava görüntülerinin karşılaştırılması	139

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

m²

Metrekare

m³

Metreküp

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

AKP

Adalet ve Kalkınma Partisi

DDY

Devlet Demir Yolları

GEGP

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

IMF

Uluslararası Para Fonu

KİT

Kamu İktisadi Teşebbüsleri

OECD

Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCDD

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları

TCMB

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

THY

Türk Hava Yolları

TMMOB

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TOKİ

Toplu Konut İdaresi

YHT

Yüksek Hızlı Tren

1. GİRİŞ

Neoliberalizm, 1970'lerden beri dünya çapında hâkimiyetini sürdüren, ekonomi temelli bir ideolojidir. Bu ideoloji, serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesini esas alan bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişimi ve özgürlükleri destekleyerek refahın artacağına yönelik bir argümanı benimsemektedir (Harvey, 2015: 10). Temelde devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını amaçlayan bu yapı, gelişmiş ülkeler tarafından küresel ekonomik düzende bir gereklilik olarak sunulmaktadır. Ancak her ülkenin ve her bağlamın kendine özgü koşullarının ve kurumlarının bulunması, neoliberal reformların sonuçlarını etkilemektedir. Bu durum, teorik prensipleri ile uygulamaları arasında çeşitli farklılıklar oluşturarak, bu kavramın eleştirel perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Ortak bir model olarak sunulmasının aksine; coğrafik düzeyde farklılaşan, esnek, çok yönlü ve dinamik bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

1980'ler ile birlikte neoliberalizm, gelişmiş ülkelerdeki formuyla aynı olmasa da Türkiye'de de etkin olmaya başlamıştır. Bu süreçte kentler; seçici, esnek ve akışkan bir yapıda olan neoliberal sermayenin (Sargın, 2010) merkezi haline gelmiştir. Değişken özellikteki sermayenin en karlı olana yönelme eğilimi, kentlerin daima rekabet içerisinde olmasına yol açmıştır. Böylelikle kentsel mekân, ekonomik odaklı müdahalelerle dönüşmeye başlamış ve bir meta haline gelmiştir. Bu dönüşüm, güç dinamikleri tarafından gerçekleştirilmiş ve sermaye sahipleri kentsel mekân üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Ankara, başkent kimliği ve zengin kamu varlıklarıyla, sermayedarlar için yüksek bir potansiyel sunmaktadır. Cumhuriyet ideolojisini temsil eden kamusal mekânları barındıran kent, Türkiye'de inşa edilen modern yaşamın sembolüdür. Kent kimliğinin şekillenmesini sağlayan bu simgesel mekânlar, aynı zamanda toplumsal etkileşimin yaşandığı yerler olmuştur. "Cumhuriyetin giriş kapısı" olarak nitelendirilen Ankara Tren Garı Yerleşkesi, modernleşme idealini yansıtan çeşitli birimleriyle kentin en önemli kamusal mekânları arasındadır. 1892'den beri pek çok olaya ev sahipliği yapmış olan bu yerleşke, kentin sosyo-kültürel yaşam mekânlarını içeren, önemli bir aksın başlangıç noktasında yer alır. Cumhuriyet ideolojisinin bir temsili olan Ankara Garı yerleşkesinin devamlılığı, demiryolu mirasının sürekliliği, kentin kimliğinin ve toplumun ortak değerlerinin zarar görmemesi açısından çok önemlidir. Fakat tarihi ve kültürel değere sahip olan bu yerleşke, günümüzde

korumacı bir politika yerine; plansız, parçalı ve ekonomik odaklı bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Bu durum yerleşkenin mekânsal ve anlamsal sürdürülebilirliğine zarar vermiştir.

Bu tez kapsamında, politik müdahaleler sonucu bağlamından koparılarak işlevsiz hale getirilen Ankara Tren Garı yerleşkesinin yaşadığı dönüşüm süreci ve mevcut durumu ele alınmaktadır. Bu dönüşüm süreci üç temel müdahale üzerinden biçimlenmektedir: gar meydanına tarihi yerleşkenin sürekliliğini bozan bir köprülülük kavşak yapılması; ulaşımın yanında konaklama ve ticari işlevleri de barındıran, büyük ölçekli bir yüksek hızlı tren garı inşa edilmesi; yerleşkenin parçalanarak bir vakıf üniversitesine tahsis edilmesi. Bu müdahaleler, özellikle 2000'li yıllardan itibaren, Türkiye'de yoğun bir şekilde etkisini gösteren neoliberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu ideolojinin bir şablon olarak sunulmasına karşın; toplumsal yapı, ekonomik koşullar ve politik bağlam gibi bir dizi değişkenin etkisiyle uygulandığı ve sonuçlarının her coğrafyada farklılaştığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bu çalışma içerisinde, neoliberalizm kavramı, eleştirel bir perspektifle, N. Theodore ve N. Brenner tarafından geliştirilen "fiilen var olan neoliberalizm" kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Neoliberal politikaların coğrafik olarak farklı uygulamaları ve özgün sonuçları olduğunu ileri süren bu kuram; ayrıca bu ideolojinin teorik söylemleri ile somut gerçeklikleri arasındaki boşluğu anlamaya yönelik bir perspektifi temsil etmektedir.

Bu çalışmanın metodolojik yaklaşımı, Ankara Tren Garı yerleşkesinin dönüşüm sürecini çözümlemek amacıyla belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, araştırmanın temel yöntemi olarak nitel bir araştırma tasarımı benimsenmiştir. Yerleşkenin dönüşüm süreci ile Türkiye'de hâkim olan neoliberal ideolojinin ilişkisini anlamak adına, başlangıçta neoliberalizm kavramı ve bu ideolojinin Türkiye'deki gelişimini kapsayan detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, çeşitli akademik disiplinlere ait literatür taraması yapılmış, kitaplar, makaleler, konferans bildirileri, süreli yayınlar ve akademik tezler incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'de neoliberal politikaların oluşum süreci ve etkilerini belirleyebilmek adına, ek olarak, ülkede geçmişten günümüze kadar gerçekleştirilen yasal düzenlemeler de ele alınmıştır. Yapılan literatür araştırmasına dayanarak, Ankara Garı yerleşkesinin dönüşümünün ardındaki neoliberal etkinin anlamlandırılmasını ve açıklanmasını sağlayan bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Alan çalışması ise iki ana aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, literatür taraması yapılarak Ankara Garı yerleşkesi ve çevresinin tarihsel gelişimi, kültürel önemi ve dönüşüm sürecine ilişkin önceki

alışmalar incelenmiştir. İkinci aşama ise saha çalışmasıdır. Yapılan gözlem, yerleşkeyi oluşturan yapıları detaylı olarak incelemek ve mevcut durumu analiz etmek adına kullanılmıştır. Gözlemler, fotoğraflar ile desteklenmiş ve yerleşkenin mevcut fiziksel durumu belgelenmiştir. Son olarak, alanın dönüşüm süreci, meslek odalarının yayımladığı basın açıklamaları ve açtıkları dava süreçleri üzerinden takip edilmiştir. Bu sürecin medyaya yansmasıyla birlikte, gazete haberleri de kaynakçaya eklenmiştir. Ayrıca, Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Salt Araştırma ve Atılım Üniversitesi Ankara Kent Arşivi gibi dijital arşivler üzerinden erişilen geçmiş zamanlı fotoğraflar ve haritalar ile yerleşkenin güncel hali üzerinden karşılaştırmalar yapılarak dönüşüm sürecinin fiziksel boyutu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle, yapılan araştırmalar kişisel gözlemlerle birleştirilmiş ve yerleşkenin dönüşüm süreci ile Türkiye'nin neoliberal gelişimi arasındaki bağlantılar açıklanmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, Ankara Tren Garı yerleşkesinin yaşadığı dönüşümü, neoliberalizm bağlamında değerlendirerek, politika ile mekân arasındaki etkileşimi anlamak ve açıklamaktır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin özğün koşulları göz önünde bulundurularak, Türkiye'de etkin olan neoliberal politikaların mekân üzerindeki somut etkileri ve uygulanış biçimleri ele alınmıştır. Ayrıca güç odaklarının planlama kararları üzerindeki etkisini ve bu kararların mekânın fiziksel, sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki yansımalarını ortaya koymak da tezin ana hedeflerindendir. Tez, Ankara Tren Garı Yerleşkesinin dönüşümünü, Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve politik yaklaşımını yansıtan bir örnek olarak değerlendirmekte ve ülkenin özğün dinamiklerinin, bu mekânın dönüşüm süreci üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Son olarak, mekânın toplumsal bir ürün olarak tanımlanmasından hareketle, gerçekleştirilen mekânsal müdahalelerin, toplumun ortak tarihine, kültürüne, hafızasına ve değerlerine zarar verdiğini vurgulamak ve mekânın bağlamını sürdürmesinin gerekliliğini açıklamak, tezin öncelikli amaçlarından biridir.

Alan alışması kapsamında ele alınan Ankara Tren Garı yerleşkesi ile ilişkili yapılan literatür araştırmasında, çeşitli yönleriyle birçok akademik tez çalışmasına konu olduğu görülen yerleşkenin, geçirdiği müdahaleler ve politika ile ilişkisi üzerine odaklanan bir araştırmaya henüz rastlanmamıştır. Ankara Tren Garı'nı ele alan çalışmalar sınıflandırıldığında; ilk olarak yerleşkeyi kent imgesi kavramı ile ilişkilendiren bir grupta karşılaşılmıştır. Sak'ın (2008) barındırdığı modern pratiklerle kentin vazgeçilmez bir ögesi olarak kabul ettiği Ankara Tren Garının, kent imgesinin oluşumu üzerine katkılarını değerlendirdiği

alışmasının yanı sıra; Akkuş'un (2021) kent imgesinin inşa edildiğı bağlamdan uzaklaşması ile birlikte yeniden üretilme eğilimini, Yüksek Hızlı Tren Garının inşası ile birlikte anlamsal ve mekânsal olarak hasar gören Ankara Tren Garı yerleşkesi üzerinden değerlendiren bir çalışması bulunmaktadır. Ankara Tren Garı üzerine yazılan tezlerin sınıflandırılması sonucunda, istasyon binalarının kolektif bellek bağlamında değerlendirilmesine odaklanan çalışmalar bir diğ er grubu oluşturmaktadır. Ankara Garına ek olarak Haydarpaşa ve Edirne Garlarının da bir kamusal mekân olarak kolektif bellekte yer edinmesini değerlendiren Biltekin Coşkun (2013) alışmasında, Yüksek hızlı tren garının inşa edilmesi ile birlikte bu yapıların işlevlerini yitirme tehlikesi taşımasını ele almıştır. Bu durumu modernize edilerek hızlı tren istasyonlarına dönüşen King's Cross ve St. Pancras İstasyonları ile karşılaştırarak, bellek ve mekân tartışmalarına katkı sağlamıştır. Kent merkezinin zamanla değ iş en dokusu, inşa edilen yüksek hızlı tren garı ve 2015 yılında yaşanan patlamanın etkisi ile Ankara Tren Garı yerleşkesinin yaşadığı dönüşümün, bellekteki algısı üzerine etkilerini ele alan Cihangiroğlu (2019), analiz ve arş iv çalışmalarının yanı sıra bireylerle yaptığı görüşmeleri de araştırma bulgularına ekleyerek bir değerlendirmede bulunmuştur. Kesici (2017) ise, pek çok insanın yaşamını kaybetmesine sebep olan gar patlaması sonrasında, Gar Meydanını bir anma mekânı olarak kabul etmiştir. Ayrıca anma mekanlarını kolektif bellekle ilişkilendirerek, üretimi için gerekli olan tasarım ilkelerini geliştirmiştir. Ankara Tren Garı üzerine yazılan tezlerin sınıflandırılması sonucunda oluşan gruplardan bir diğ eri de istasyon ve çevresinin tarihsel geliş imini ele alan çalışmalardır. Dedekargınoğlu (2019) bu geliş imi Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet ile sınırlandırırken; Başbolat (2022) yerleşkenin oluşumundan günümüze kadar geçen süreci değerlendirmiştir. Aydar (2022) ise bu geliş imi Ankara'daki istasyon yapıları ölçeğinde ele alarak, kente olan etkilerini analiz etmiştir. Son olarak Altın (2019) yerleşkenin en önemli yapılarından biri olan ve Cumhuriyetin ilk modern konaklama birimi olarak tasarlanan Ankara Otelinin bir kültür mirası olarak bütünlük içerisinde gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla restitüsyon çalışması yaparak mevcut durumunun belgelenmesini sağlamıştır. Böylelikle yerleşkenin fiziksel, sosyal ve kültürel dokusunu şekillendiren müdahalelerin ve altında yatan politika dinamiklerinin incelenmesi, akademik literatürü zenginleştirecek ve tarihi yerleşkenin öneminin vurgulanmasını sağlayacak bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

Çalışma, otoritelerin mekân üzerindeki etkilerini ortaya koyan eleştirel bir perspektif sunarak benzer dönüşüm süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına ve gelecekteki planlamalarda toplum odaklı yaklaşımların geliştirilmesini konu edinen literatüre katkı sağlar. Ayrıca

Türkiye'deki neoliberal politikaların, kent mekânı üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, ülkemizde verilen kararların sürdürülebilir, kamu yararına uygun ve kültürel değerlere duyarlı olmasına destek olabilir. Türkiye'deki neoliberal politikaların özgün sonuçlarına odaklanan tez, coğrafi bağlamda mekânsal dönüşüm süreçlerindeki farklılıkların anlaşılmasına ve bu çerçevede tezde ele alınan "fiilen var olan neoliberalizm" kuramının, mimarlık literatüründe kullanımının artmasına katkı sağlayabilir. Tez kapsamında Ankara Tren Garı yerleşkesinin dönüşümü üzerinden, nitelikli mekânların korunmasının önemi vurgulanır. Bu, benzer mekânlara yapılacak müdahalelerin biçimi konusunda yol gösterici olabilir. Ayrıca Ankara Tren Garı yerleşkesinin neoliberal dönüşüm sürecini kapsamlı bir şekilde analiz eden çalışma, yerleşkede meydana gelen değişikliklerin ve yerleşkenin mevcut durumunun belgelenmesini sağlayarak, gelecek kuşaklara ve çalışmalara referans olarak; tarihsel, kültürel ve toplumsal mirasın devamlılığına katkıda bulunacaktır.

Tez metni beş temel bölümden oluşmaktadır. Çalışma hakkında genel bir bilgilendirme yapılan birinci bölümde; tez konusunun tanımı, kapsamı, amacı, önemi ve kullanılan yöntem detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde, tezin kavramsal temelini oluşturan neoliberal ideolojinin tanımı, tarihsel gelişimi ve temel ilkeleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde neoliberalizm, eleştirel perspektiften değerlendirilerek, içsel çelişkileri coğrafya ve kent kavramları ile ilişkilendirmiş ve bu yaklaşım, “fiilen var olan neoliberalizm” kuramı üzerinden açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, neoliberalizmin coğrafi olarak değişkenlik gösterdiği fikrine dayanan bir devam sunulmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'nin neoliberal dönüşüm süreci, ülkenin coğrafi, kültürel ve ekonomik bağlamı içerisinde incelenmiş ve özgün sonuçlar belirtilmiştir. Dördüncü bölüm, Ankara Tren Garı Yerleşkesinin dönüşümüne odaklanan bir alan çalışmasını içermektedir. Bu bölümde ilk olarak Ankara'nın başkent olma süreci incelenmiş ve bu sürecin yerleşkenin dönüşümüne olan etkisi üzerinde durulmuştur. Ardından, yerleşkenin ve çevresinin gelişimi açıklanarak, bu alanın tarihsel, kültürel ve toplumsal önemi vurgulanmıştır. Daha sonra, Ankara Tren Garı yerleşkesini oluşturan yapılar analiz edilerek mevcut durumları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, bu alan üzerinde gerçekleştirilen üç temel neoliberal müdahale, yerleşkenin dönüşüm sürecini anlamak amacıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda neoliberal politikaların kent mekânı üzerindeki rolü analiz edilmiş ve yerleşkenin mevcut kullanımı belgelenmiştir. Beşinci ve son bölümde ise, Ankara Garı yerleşkesinin geçmişten günümüze yaşadığı dönüşüm süreci ele alınmış ve bu süreçte ülkedeki hâkim politikaların rolü analiz edilmiştir. Politikaların mekânsal dönüşüm üzerindeki toplumsal ve kültürel etkileri belirtilmiş, yerleşkenin bu

bağlamda nasıl değıştiğı ortaya konmuştur. Ayrıca kent mekânlarında ekonomik ve politik odaklı dönüşümlerin yarattığı olumsuz etkilerin en aza indirgenmesini sağlamak için önerilerde bulunulmuştur.

2. NEOLİBERALİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Neoliberalizmin Kökenleri ve Tarihsel Gelişimi

Liberalizmin bir türevi olarak ortaya çıkan Neoliberalizm, yaklaşık yarım asırdır tüm dünyada ekonomi ve politika üzerinde güçlü etkilere sahip bir modeldir. Bu model, sermaye sahiplerinin iktidarını güçlendirmeyi ve devletin fonksiyonlarını kapitalist menfaatlere yönlendirmeyi hedefleyen, emeğin aleyhinde bir proje olarak değerlendirilir (Harvey, 2015: 1).

Neoliberalizm özünde bir gerileme sürecinin sonrasında, sermaye sahiplerinin kaybettikleri kazançları tekrar sağladığı, sıfırdan inşa edilen bir toplumsal yapıdır (Dumenil ve Levy, 2007: 26). Sosyo-ekonomik ve kültürel açılardan geçmiş dönemlerden farklı bir organizasyona sahip olan bu yeni yapı, ekonomik bağlamda, esnek üretim biçimlerini vurgularken, sosyal ve kültürel bakımdan ise bireyin merkezde olduğu tüketim odaklı bir yaklaşıma sahiptir. ‘Klasik liberalizme’ geri dönerek var olmaya çalışan neoliberalizm, tüm açılardan oldukça ‘modern’ bir karaktere sahip olan liberalizmin aksine, “modernliğin çözülme sürecine” odaklanmıştır (Özkazanç, 2005). Bu süreç liberalizmin daha güncel bir devamı gibi algılansa da devraldığı toplumsal, politik ve kurumsal yapıları zorunlu ve köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Her iki siyasi ideoloji de bireysel özgürlüklere vurgu yapmaktadır. Ancak neo-liberal yönetim anlayışının toplumu dönüştürmek için müdahaleci bir yaklaşımı savunması, kendiliğindenci liberal söylemden ayrılmaktadır (Özkazanç, 2005). 19. yüzyılın sonunda işçi sınıfının örgütlenmesi ve toplumsal sorunlara dair farkındalığın artmasıyla başlayan bu süreç, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından liberalizmin egemenliğinin hızla azalması ve 1970'lere gelindiğinde neo-liberalizme dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.

1970'lerde ortaya çıkan krizler, gelişmiş ülkeleri de etkilemiş ve küresel bir felakete yol açmıştır. Bu durum üretim ilişkilerinin ve sermaye birikiminin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. Neoliberalizm, bu yapılandırmayı “gelir paylaşımı” ve “toplam istihdam seviyesinin tespiti” gibi iki önemli prensibe dayandırmaktadır (Palley, 2007: 43). *Gelir paylaşımı*, neoliberalizmin iş gücüne hak ettiği ödemeyi sağladığını ve bunun arz-talep süreciyle belirlendiğini ifade etmektedir. *Toplam istihdam seviyesinin belirlenmesi* ise serbest piyasaların israfı önlediğini ve fiyatların talebi sürdüreceği biçimde bir denge

sağladığını savunmaktadır (Palley, 2007: 43). Son derece etkili olan bu yaklaşımlar, 1970'lere kadar egemen olan düşünceyle karşıt konumlanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaklaşık 25 yıl boyunca dünyada John Maynard Keynes'in fikirlerine dayanan ekonomik politikalar hâkimiyetini sürdürmüştür. Keynes'in I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Büyük Buhran ve paralelinde gelişen sorunları gidermeye yönelik görüşlerini içeren “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936)” adlı kitabı, Keynesyen ekonomi düşüncesinin ortaya çıkışını temsil eder.

Klasik iktisatçılara göre, ücretlerin düşürülmesi, işçi istihdamını teşvik ederek işsizliği azaltırken; Keynes'e göre, insanların harcama gücünün zayıflamasına yol açarak, üretimin azalmasına ve işsizliği artışına sebep olmaktadır (Heywood, 2013: 75). Yani Keynes toplam talep miktarını esas alan bir ekonomik yaklaşımı savunmaktadır. Keynes'in bu talep yönetimine dayalı makro-iktisadi yaklaşımı, klasik iktisatçılardan farklı biçimde devletin ekonomiye müdahalesini meşru görmektedir. Bu sayede kapitalizmin aşırılıklarını kontrol altına almış, işsizliği azaltmış ve sosyal yardımlarla herkese destek sağlayarak "altın çağ" olarak adlandırılmıştır (Lapavitsas, 2007: 63, 64).

Bu dönemde, devletler toplumsal refahı artırmayı ve ekonomik istikrarı güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultudaki müdahalelerle, sanayi politikası desteklenmiş ve sağlık, eğitim gibi sektörlerde çeşitli refah sistemleri inşa edilerek sosyal ücret standartları belirlenmeye başlanmıştır (Harvey, 2015: 18, 19). Ancak 1960'ların sonlarına gelindiğinde yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle altın çağ, sona ermiştir. Petrol fiyatları bir gecede dört katına çıkmış, işsizlik ve enflasyon hızla artmış, şirket karları düşmüştür (Harvey, 2015: 20; Steger ve Roy, 2010: 9). Ayrıca sosyal harcamaların artması ve vergilerden elde edilen kazancın azalmasıyla devletler ekonomik sıkıntılar yaşamış ve Keynesçi politikalar etkisini yitirmeye başlamıştır. (Harvey, 2015: 20) Bu durum, yeni bir alternatif bulma ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşüme öncülük edecek olan düşünsel hareket, Mont Pelerin Topluluğu (MPS [Mont Pelerin Society]) tarafından başlatılmıştır. Bu topluluk, 1947 senesinde, neoliberalizmin teorik temellerinin dayandığı Avusturya Okulu üyesi Friedrich van Hayek liderliğinde kurulmuştur. Kendisini liberal olarak tanımlayan MPS, sosyalizmin gelişmesi ve liberal

devletlerin piyasaya uyguladığı müdahalelerin sebep olduğu tedirginliğe karşı birtakım önlemler almaya çalışmışlardır (Ritzer, 2011: 131). Hayek ve topluluğun diğer üyeleri Keynes'in ekonomik fikirlerinin hâkimiyetine karşı çıkarak liberalizmi yeniden canlandırmaya çalışmışlardır. Ancak başlangıçta bireysel özgürlük düşüncesine bağlılıklarından ötürü liberal olduklarını ifade etseler de ilerleyen süreçte, serbest piyasa ilkelerini radikal bir şekilde savunarak neoliberal bir kimlik geliştirmişlerdir (Harvey, 2015: 28).

Bireysel özgürlüklerin, serbest piyasa ekonomisinin ve sınırlı devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgulamış, bu kavramların birbirleriyle olan ilişkisini ele almışlardır. Hayek, serbest piyasanın bireyin özgürlüğünü ve yaratıcılığını teşvik eden bir sistem olduğuna inanmış ve ekonomiye yapılan devlet müdahalelerinin özgürlüklere zarar verdiğini savunmuştur (Steger ve Roy, 2010: 9).

Hayek'in ve Mont Pelerin Topluluğu'nun öne sürdüğü bu görüşler, Nobel ödüllü iktisatçı Milton Friedman üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Chicago Üniversitesi'nde ekonomi dersi vermekte olan Friedman, öğrencilerini de neoliberal ilkeler çerçevesinde eğitmiştir. Böylelikle neoliberal ideolojinin yayılmasında önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Bu sayede Chicago Ekonomi Bölümü, neoliberal düşüncenin merkezi olarak görülmüş ve "Chicago Çocukları" olarak bilinen birçok ekonomistin yetişmesine katkı sağlamıştır (Ritzer, 2011: 131). Bu öğrenciler serbest piyasa ekonomisi ve devlet müdahalesinin sınırlandırılması gibi neoliberal ilkelerin savunucuları olmuşlardır. Mezun olmalarının ardından dünya genelinde danışman olarak çalışmış; bu sayede Friedman tarafından aktarılan neoliberal ilkelerin, birçok ülkenin politikasını etkilemesini sağlamışlardır (Ritzer, 2011: 131).

1973'te Şili'de gerçekleşen bir darbe ile ilk neoliberal devlet oluşturma girişiminde bulunulmuştur. Darbe, 1970 yılında demokratik yolla seçilen ve Marksist görüşü benimseyen Salvador Allende'nin hükümetine karşı yapılmıştır. Allende hükümeti devlet kurumlarını, ücretleri yükseltmek ve yeni sosyal programlar uygulamak için kullanmış olsa da, bu durum sosyalizme geçişe değil, yoğun bir krizin yaşanmasına neden olmuştur (Taylor, 2006: 30). Gittikçe güçleşen bu koşullar altında Şili ordusu tarafından öldürülen Allende'nin yerini darbeyi yöneten General Augusto Pinochet almıştır. Bunun üzerine "Chicago Çocukları", Şili ekonomisinin yeniden inşasına yardım etmek amacıyla Şili'ye dönmüştür.

Yaşanan krizin sebeplerini, ulusal kalkınma politikalarının devletçi ve siyasallaştırıcı eğilimlerine dayandırmışlardır (Taylor, 2006: 54). Devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi yapılandırmayı hedef alan bir yaklaşımla Şili'yi yeniden canlandırmak için strateji oluşturmuşlardır. Oluşturdukları strateji doğrultusunda Naomi Klein tarafından öne sürülen ve Friedman'ın görüşlerine dayanan "şok terapisi" doktrinini uygulama kararı almışlardır. Bu doktrine göre, ekonominin tam anlamıyla düzelebilmesi için büyük bir kriz gerçekleşmeli ve mevcut ekonomik politikalara bu krizle birlikte bir şok etkisi yaşatılmalıdır (Ritzer, 2011: 131). Yani yaşanan bir felaket, savaş veya travmatik bir olayın (Şili'deki darbe gibi) etkisiyle, meydana gelen köklü değişimleri kabullenme durumudur. Bu şok terapisinin asıl mağdurları, sosyal güvenlik politikalarının değişiminden dolayı ülkenin yoksul kesimi olmuştur (Ritzer, 2011: 131). Bu uygulamalar sonucunda ekonomileri daha da olumsuz bir hal almıştır. Bu yüzden otorite sahipleri, başlangıçta, toplumun büyük bir kesimini kapsayan ekonomik durgunluk ve şiddetli protesto beklentisi nedeniyle "Chicago Çocukları"nın önerdiği şok terapisini tam anlamıyla uygulamaktan kaçınmışlardır (Taylor, 2006: 55). Ancak hedeflenen dönüşümlerin birçoğu kademeli olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yapılan kamulaştırmalar iptal edilmiş, kamu varlıkları özelleştirilmiş, doğal kaynakların kontrolsüz kullanımı engellenmemiş, temel hizmetlere ayrılan harcamalar azaltılmış, vergi yükü artırılmış, gelir ödemelerinde belirgin düşüşler yaşanmış ve serbest ticaret teşvik edilmiştir (Harvey, 2015: 16; Taylor, 2006: 77-79). Bütün bu gelişmeler yaşanırken, toplumsal hareketler de bastırılarak, kısa süreli de olsa, ekonominin canlanması sağlanmıştır. İlerleyen yıllarda, neoliberal politikaların Şili'de uygulanış biçimi, belirgin bir biçimde olumlu etkilere sebep olmuş ve diğer ülkelerin neoliberalizmi benimsemesinde önemli bir rol oynamıştır (Harvey, 2015: 17).

Neoliberal ekonomi politikalarının etkin hale gelmesi ise Margaret Thatcher'ın 1979'da İngiltere'de ve Ronald Reagan'ın 1981'de Amerika'da göreve gelmesiyle gerçekleşmiştir. Onların Keynesçi tarzdaki yaklaşıma son vermek adına gösterdikleri çabayı destekleyen Avustralya Başbakanı Malcolm Fraser ve Kanada Başbakanı Brian Mulroney gibi siyasi liderler ile birlikte, neoliberalizmi ideolojik olarak desteklemenin ötesinde, bu fikirleri kamu politikalarına ve programlarına entegre etmek için çaba göstermişlerdir (Steger ve Roy, 2010: 21). Bununla birlikte, Reagan ve Thatcher'ı diğer birçok neoliberalden ayıran nokta, politik açıdan riskli bile olsa ilkelerine bağlı kalma konusundaki dirençleridir. Ancak temelde aynı neoliberal fikirlere sahip olsalar da ABD Başkanı ve İngiltere Başbakanının farklı yaklaşımları, her iki liderin farklı bir politik çerçeve oluşturmalarına yol açmıştır.

Bu çeşitliliğin temelinde İngiltere'deki seçimde İşçi Partisi'nin yerini muhafazakârların kazanması yatmaktadır. Margaret Thatcher'ın ABD'den farklı olarak, İngiltere'deki muhafazakâr ve işçi sınıfının oluşturduğu yapısal ikililiğe karşı çaba göstermesi, İşçi Partisi tarafından uygulanan "Refah Devleti" politikalarını revize ederek bireycilik odaklı yeni bir program benimsemesi gerekmektedir (Kazgan, 2016: 21).

Ekonomiyi yeniden biçimlendirme misyonuyla seçilen Thatcher, İngiltere'nin sosyal demokrat devlet kurumlarına ve siyasi yapısına hızla son vermiştir (Harvey, 2015: 30). Thatcher hükümeti İngiltere'nin devlet yapısını, ekonomisini ve toplumsal düzenini radikal bir şekilde dönüştürmeye yönelik birçok adım atmıştır. Thatcher bunları gerçekleştirirken politikalarını eleştiren veya sorgulayanlara karşı kararlılıkla durmuştur. Sık sık kullandığı "Bunun alternatifi yok" ifadesiyle bu kararlılığını yansıtmaya çalışmıştır (Steger ve Roy, 2010: 20). İzlediği ekonomik ve siyasi yolların diğer seçeneklerden daha iyi olduğunu kararlılıkla iddia etmektedir.

1981'de ABD Başkanı seçilen Ronald Reagan, göreve gelir gelmez neoliberal ilkeleri temel alan, arz yanlı ekonomi politikalarından oluşan programını duyurmuştur. Bu programda mevcut hükümet düzeniyle mücadele etme konusunu da kararlılıkla ele almıştır. Bunun yanı sıra, Reagan, özellikle vergi oranlarını düşürme konusuna odaklanmıştır. Düşük vergilerin ekonomik büyümeyi teşvik edeceğini ve bunun kamu giderlerini karşılamak için yeterli gelir yaratacağını ileri sürmüştür (Steger ve Roy, 2010: 27).

Ayrıca, Reagan hükümeti, federal mülkiyetteki arazilerin büyük kısmını özelleştirmeyi hedefleyen önemli bir neoliberal düzenleme gerçekleştirmiştir. Federal hükümete ait olan arazilerin satışlarından elde edilen gelirlerin, borçların ödenmesi için kullanılabileceğini ileri sürmüştür (Steger ve Roy, 2010: 34). Özelleştirme politikaları sadece arazileri değil, devlete ait olan ve kamu hizmeti olarak sunulan hizmetleri de kapsamıştır.

Reagan ile Thatcher kısıtlamalara maruz kalan faaliyetlerin serbestleştirilmesini savunmuş, bu yaklaşımı “kurallardan arınma (deregulation)” olarak adlandırmıştır (Kazgan, 2016: 33). Bu sayede iletişim, ulaşım ve bankacılık gibi önemli sektörlerle yönelik düzenleyici önlemler sınırlandırılmaya ve daha az devlet müdahalesi uygulanmaya başlanmıştır. ABD, bu serbestleştirme uygulamalarını yürütebilmek ve köklü değişimleri hayata geçirmek için Şili'deki Pinochet dönemi ekonomik başarısını bir propaganda aracı olarak kullanmıştır

(Kazgan, 2016: 34). Şili'nin ekonomik büyümesi, özellikle serbestleştirme ve özelleştirme gibi neoliberal politikaların sonuçlarına dayandırılarak sunulmuştur.

Manfred B. Steger ve Ravi K. Roy'un (2010) "neoliberalizmin birinci dalgası" olarak adlandırdığı 1980'ler, özellikle Keynesyen ekonomik yaklaşımın ve devlet müdahalesinin karşısında zaferi kazanılan bir dönemi ifade etmektedir. 1980'lerin sonlarına doğru Reagan ve Thatcher'ın neoliberal politikaları, büyük ilgi görmüş ve sol partiler tarafından bile kendi siyasi programlarına dâhil edilmiştir. (Steger ve Roy, 2010: 49). Bu etki sadece ulusal düzeyde sınırlı kalmamış uluslararası bir öneme sahip olmuştur. Thatcherizm ve Reaganizm neoliberal ekonomik politikaların daha radikal biçimlerini temsil etse de aynı dönemde, geleneksel olarak sosyal demokrat olan devletlerde de daha ılımlı neoliberal politika uygulamaları da gözlemlenmiştir (Brenner ve Theodore, 2002: 3).

1990'larda başlayan neoliberalizmin ikinci dalgası, devletin geri planda tutulmasından ziyade, yeni politikaların öne çıkarılmasını ve toplumsal olarak benimsenmesini hedeflemiştir. (Dumenil ve Levy, 2007: 26). Bu süreçte dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ve İngiltere Başbakanı Tony Blair'ın, Reagan ve Thatcher'ın politik mirasını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Ancak Clinton ve Blair, neoliberalizmin bazı temel ilkelerini, demokratik solun ideolojik yaklaşımıyla ilişkilendirilmiş, toplumsal ilerlemeyi hedefleyen konularla birleştiren bir politika benimsemişlerdir (Steger ve Roy, 2010: 50). Her ikisi de neoliberal politikaların muhafazakâr unsurlardan arındırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Blair, İşçi Partisi ile özdeşleşen Keynesçi ekonomik politikalarından ve Margaret Thatcher'ın neoliberal politikalarından saparak "Üçüncü Yol" olarak adlandırılan bir politik yolu takip etmiştir (Steger ve Roy, 2010: 50).

Benzer şekilde, Başkan Clinton da Üçüncü Yol politikalarını benimsemiş ve başkanlık dönemi küreselleşmenin hız kazandığı döneme denk gelmiştir. Bu dönemde 'küreselleşme', kavramı özellikle ekonomik ilişkilerin dünya çapında genişlemesi anlamında kullanılmış, politikalar bu doğrultuda şekillendirmiştir (Steger ve Roy, 2010: 51). Ekonomik politikalara ABD'nin direkt müdahalesinin yerini, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının dolaylı müdahalesi almıştır. IMF ve Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere borç verme şartlarını belirlerken, bu ülkelerin ekonomik politikalarına müdahale etmiştir (Kazgan, 2016: 23). Petrol krizi sonrası gelişmekte olan ülkeler, dış borçlarını ödeyemeyecek durumda oldukları için bu koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır. Alınan

kredi karşılığında serbestleşme politikalarını kabul etmiş ve ekonomik stratejilerini bu çerçevede yeniden şekillendirmişlerdir (Kazgan, 2016: 23). Dünyanın büyük bir kısmının benimsemeye başladığı veya zorlandığı neo-liberalizm, Sovyetler Birliği'nin de çöküşü ile birlikte daha da güçlenmeye başlamıştır. Siyasal ve teknolojik gelişmelerin yanında büyüyen yeni şirketlerin de etkisiyle, ABD'nin uluslararası sahnedeki etkisi her geçen gün artmaktadır.

ABD ve İngiltere'nin liderliğinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan, gelişmiş ülkelerde ise yapılan anlaşmalar aracılığıyla uygulanan küreselleşme olarak adlandırılan bu süreç, çok yönlü bir olgudur. Küresel egemenliğini pekiştirmeyi, serbestleştirme politikaları ile kronikleşen ekonomik krizleri aşmayı ve bilgisayar gibi elektronik teknolojilerin dünya çapında yayılmasıyla farklı coğrafyalar arasındaki etkileşimi artırmayı hedeflemektedir (Kazgan, 2016: 57). Ancak küreselleşmenin getirdiği değişiklikler tüm toplum kesimleri için eşit olmamıştır. Küreselleşme, dünyanın ortak bir kaderi paylaşacağı izlenimi yaratılarak sunulmuştur ancak dünya genelinde birçok krize neden olmuş, refahın artması yerine sınırlı kesimlere yarar sağlamış ve düşük gelirli sınıfın bu sürecin dışında kaldığı bir dönem olmuştur (Kazgan, 2016: 62).

Küreselleşme kavramı, neoliberalleşme sürecinin olumsuz etkilerini gizlemeye veya hafifletmeye yarayabilir. Ancak Harvey'e (2015: 168-172) göre neoliberalizmin esas başarısı, gelir yaratmak yerine mevcut gelirin yeniden paylaşımına dayanmakta ve "mülksüzleştirme yoluyla birikim" olarak adlandırdığı bu sürecin dört ana özelliği bulunmaktadır:

Özelleştirme ve metalaştırma: Kamusal ve halka açık olan varlıkların, sınırlı bir kesimin ayrıcalıklı ve özel alanlarına devredilmesi anlamına gelmektedir. Bu süreç, geçmişte kar getirisi düşük olarak değerlendirilen alanların da sermaye birikimi için kullanılmasını amaçlamaktadır.

Finansallaşma: Düzenleyici önlemlerin kısıtlanması sonucu finans sistemi, spekülasyon, yağma, dolandırıcılık ve hırsızlık aracılığıyla gelirin yeniden paylaşımı sağlanmaktadır.

Kriz yönetimi ve manipülasyonu: Küresel ölçekte kriz yaratma, yönetme ve manipülasyonu ile servetin bilinçli bir şekilde yoksul ülkelere aktarılması sağlanmaktadır.

Devlet eliyle yeniden dağıtım: Neoliberal devlet, gelir dağılımı politikalarında aktif bir rol oynayarak üst sınıflardan alt sınıflara doğru olan gelir akışını tersine çevirir. Özelleştirme ve devlet harcamalarında kesintiler gibi önlemler alarak, vergi yasalarında değişiklikler yaparak, kullanım ücretleri getirerek ve şirketlere vergi indirimleri sunarak servet ve geliri yeniden dağıtır.

Bu maddelerden de anlaşıldığı üzere, neoliberal politikalar her ne kadar devlet müdahalesini azaltma amacı taşısa da aslında bu politikaların uygulanışı devlet eliyle gerçekleşmektedir. Ayrıca piyasa üzerindeki bu otoriter yaklaşım neoliberalizmin benimsenmesini kolaylaştıran bireysel özgürlük ideali ile de çelişmektedir. Bu ideal neoliberalleşmenin temel esaslarındanıdır. Ancak neoliberal devlet, bireylerin kendisine karşı sendika veya siyasi parti gibi kolektif kurumlar aracılığıyla birleşerek gerçekleştirdiği toplumsal hareketlere karşı baskıcı bir müdahaleden ve savunduğu özgürlükleri zedelemekten kaçınmaz (Harvey, 2015: 77). Çünkü neoliberal yaklaşım, toplumsal kurumların gücünü sınırlamayı veya zayıflatmayı amaçlamaktadır. Bu amaç, Margaret Thatcher'ın "Toplum diye bir şey yoktur, sadece bireyler ve aileler vardır" (Taylor, 2006: 39) şeklindeki ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda toplumun yapısal özellikleri ve bireylerin yaşam tarzlarında dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu değişimler, toplumsal yapının dinamiklerini etkilemiş ve insanların günlük hayatlarında farklılıklara yol açmıştır. İş bölümleri, toplumsal ilişkiler, sosyal hizmetler, teknolojinin kullanımı, düşünce kalıpları, üreme faaliyetleri ve temel alışkanlıklar da dâhil olmak üzere birçok alan bu süreçte dönüşüme maruz kalmıştır (Harvey, 2015: 11). Hatta emeğin toplum içerisindeki algısını da onu bir meta olarak değerlendirerek değiştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan işçiler, toplumda; yasadışı faaliyetlerde bulunan suç örgütleri, çeteler, dini tarikatlar ve sivil toplum örgütlerine kadar bir dizi farklı örgütlenme biçimi yaratmışlardır (Harvey, 2015: 180). Devlet kurumlarının zayıfladığı ve iş gücünün değersizleştiği topluluklarda bu tür alternatif toplumsal yapıların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Neoliberalizmin dünya çapında yayılması toplumsal ve coğrafi açıdan eşit olmayan bir biçimde gerçekleşmiştir. Yoksul ve zengin ülkeler arasında, hatta bir ülke içinde bile sosyal ve coğrafi olarak büyük farklılıklar göstermiştir. Bu da bazı bölgelerde ekonomik büyüme ve refah artışı daha belirgin olabilirken, diğer bölgelerde sosyal eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluk artması gibi farklı sosyopolitik sonuçlar doğmasına sebep olmaktadır.

1990'ların sonlarına gelindiğinde, neoliberalizm dünya genelinde birçok ülkenin politika gündemlerini etkileyen bir ideoloji haline gelmiş ve değişik biçimlerle uygulanmıştır.

Ancak 1997-1998 yıllarında Asya'da meydana gelen ekonomik kriz ve sonrasında Brezilya ve Rusya'da gerçekleşen ekonomik çöküşler, küresel ekonomik eşitsizlikleri ve uluslararası kuruluşların politikalarını eleştiren geniş çaplı protesto hareketlerine yol açmıştır (Steger ve Roy, 2010: 120). 2000'lere gelindiğinde ülkelerin maruz kaldığı krizler sıklaşmış ve 2008'de meydana gelen ekonomik krizle birlikte, neoliberalizmin uluslararası arenadaki itibarı ciddi bir şekilde zedelenmiştir. Hem sol hem de sağdaki siyasi liderler, neoliberalizmin temel ilkelerini sorgulamaya başlamış, kurumların düzenleyici rolünün artması gerektiğini savunmuşlardır (Steger ve Roy, 2010: 131). Ayrıca günümüzde, neoliberalizmin yükselişinin ardından, toplumsal adalet, gelir eşitsizliği ve sürdürülebilirlik gibi konular daha fazla gündeme gelmeye ve değişim gerekliliği daha fazla vurgulanmaya başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, neoliberalizmin geleceği, farklı perspektiflerle ele alınması gereken bir konu haline gelmiş, içsel çelişkileri göz önünde bulundurularak yeni formlarının nasıl gelişeceğine dair tartışmalar bu kavramı beslemiştir.

2.2. Neoliberalizmin Coğrafi Çeşitliliği: Fiilen Var Olan Neoliberalizm

Neoliberalizm, son yüzyılın en etkili ekonomik ve siyasi doktrinlerinden biri olarak gelişmiştir. Küreselleşme, özelleştirme, deregülasyon ve serbestleştirme gibi kavramlar, üzerinden uygulama alanı bulan ideoloji, temelde devlet müdahalesinin kısıtlanması doğrultusunda biçimlenmiştir. Ancak, neoliberalizmin etkisi ve başarısı, küresel ölçekte devam eden bir tartışma konusu olmuştur. Toplumsal adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri artırmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle sık sık eleştirilmiştir. Kuramsal söylemin aksine, yalnızca belli bir sınıfın özgürlük ve refahını artırdığı yönünde ortak görüş bulunmaktadır. Ayrıca barındırdığı içsel tutarsızlıklar da pek çok kez gündeme gelmiş, birçok araştırmanın odak noktası olmuştur. Sonuç olarak, neoliberalizm, günümüzde teorik temelleri ile pratikteki gerçeklikleri arasında çelişkiler içeren bir ideoloji olarak görülmüştür. Bu bağlamda literatürde çeşitli disiplinlerle ilişkilendirilerek farklı biçimlerde tanımlanmıştır.

Neoliberal doktrinin yayılmasında önemli bir rolü olan, Chicago Okulu ekonomisti Milton Friedman otorite tarafından gerçekleştirilen müdahalelerin ekonomik özgürlüğü kısıtladığını

ve neoliberalizmin ekonomik etkinliği artırdığını savunurken (Munck, 2007); Michel Foucault, neoliberalizmi "liberal yönetimselliğin yeniden programlanması" olarak tanımlamıştır (Brown, 2021: 12). Bu tanımıyla neoliberalizmin ekonomi temelli bir ideoloji olmanın ötesinde bir yönetim felsefesi ve pratiği olduğunu vurgulamaktadır.

Tartışmalara eleştirel bir bakış açısıyla katkı sunan David Harvey (2015: 10), neoliberalizmi öncelikle bir "politik-ekonomik pratikler teorisi" olarak ele almaktadır. Harvey'ye göre, neoliberalizm, 1970'lerin sonlarına doğru yaygınlaşmış ekonomi odaklı bir görüş ve uygulama biçimidir. Bu ideoloji, serbest piyasa ekonomisinin vurgulanması, devlet müdahalesinin azaltılması, özelleştirmenin teşvik edilmesi gibi temel ilkeleri içermektedir. Öte yandan bireysel özgürlüklere vurgu yapmaktadır. Harvey (2015: 10), neoliberal ideolojide devletin rolünü, politik-ekonomik pratiklere paralel bir kurumsal altyapı oluşturmak ve ardından bu altyapıyı muhafaza etmekle sınırlandırmaktadır. Ayrıca neoliberalizmin içerdiği içsel çelişkilere ve artan toplumsal adaletsizliğe sık sık değinen Harvey, bu teorinin dünya çapında hızla kabul görmesini ise özgürlük vaadine dayandırmaktadır.

George Ritzer (2011: 129) ise neoliberalizmi "bireysel özgürlüğe liberal bir bağlılık, serbest piyasaya inanç ve devletin buna müdahalesine karşı çıkış" olarak tanımlamış ve küreselleşme ile bağlantılı uygulamalı bir teori olarak ele almıştır.

Wendy Brown (2021: 12), neoliberalizmi, bazı bileşenlerin ve karşıtlıkların alışılmadığ bir biçimde bir araya gelmesiyle karakterize edilen bir ideoloji olarak açıklamaktadır. Neoliberalizm, bireyin ve sermayenin özgürleştirilmesini ve devlet müdahalesinin azaltılmasını savunurken; aynı zamanda geleneksel ahlaki değerlere, milliyetçiliğe, otoriterliğe ve muhafazakrlığa vurgu yapmaktadır. Ayrıca, neoliberalizmi, var olan her şeyi ekonomikleştirme arzusu ile ele alan bir ideoloji olarak yorumlayan Brown (2021: 22), neoliberalizmin, bireyin oluşum sürecini de ciddi biçimde etkilediğini belirtmektedir.

Kent alışmaları konusunda ne çıkan Neil Brenner ve Nik Theodore (2002: 6), neoliberalizmi sadece ideolojik bir form olarak değil, içinde çelişkiler barındıran ve belirli bir zaman diliminde gerçekleşen toplumsal ve mekânsal dönüşüm süreci olarak tanımlamıştır. Yani, neoliberalizmi anlamlandırmak için sadece içerdiği politikaları değil, aynı zamanda bu politikaların toplumlar ve mekânlar üzerindeki etkilerini de incelemek

gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca bir olayın gerçekleştiği zaman aralığı dışında aynı şekilde anlaşılamayacağını veya açıklanamayacağını belirtmektedirler.

Berna Yazıcı (2013) ise neoliberalizm üzerine sürdürülen çeşitli tartışmaları “coğrafya disiplini ve kent teorisi, yeni bir yönetim tarzı ve zihniyeti olarak ele alan teorik yaklaşım ve antropoloji disiplini içerisinde bir yaklaşım” ile 3 farklı teorik başlıkta analiz etmiştir. Ancak bu tezde “coğrafya disiplini ve kent teorisi” ile ilişkilendirilmiş yaklaşım ve tanımlar ele alınacaktır.

Bu noktada pek çok çalışmanın temelini oluşturan David Harvey ile başlamak uygun olacaktır. Harvey (2015), neoliberalizmin kısa tarihini anlatırken aynı zamanda bu kavramın sahip olduğu içsel çelişkilere vurgu yapmaktadır. Bu vurguyu sorduğu birtakım sorular üzerinden pekiştirmeye çalışmaktadır: Yalnızca belirli bir sınıfın çıkarını gözeten neoliberal ideoloji, toplumun büyük bir kesimi tarafından neden kabul görüyor? Bu politikaları meşrulaştırmak için gerekli toplumsal rıza nasıl inşa ediliyor? Bu soruların cevabını neoliberalizmin vaat ettiği özgürlük ideali üzerinden veren Harvey, gelişmiş ülkelerde özgürlük kavramının toplumsal dönüşümün bir aracı olduğunu belirtmektedir. Kısaca, Harvey neoliberalizmin bireysel özgürlükleri vurguladığı teorik söyleminin aksine; pratikte sermaye sahiplerinin çıkarlarını korumayı ve artırmayı amaçlayan bir ideoloji olduğunu ifade etmektedir. Teorik ideallerle pratik uygulamalar arasındaki farkları ortaya çıkaran bu eleştirel perspektif, neoliberalizmin toplumsal adalet ve eşitlik açısından olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektedir. Ayrıca “Eşitsiz Coğrafi Gelişmeler” başlığı altında bu eşitsizliğin yalnızca toplumsal boyutla sınırlı olmadığını, ülkeler arasında da mevcut olduğunu ifade etmektedir. Bu politikalar güçlü devletler tarafından dayatılırken, kimi devletler tarafından kısmen uygulanabilmektedir. Çünkü ülkelerin mevcut iç koşulları neoliberal politikaların uygulanış biçimi ve şiddeti üzerinde önemli bir etkidir. Harvey (2015: 98.), neoliberalizmin bir ülkenin politika ve ekonomisi üzerindeki bu etkileri anlamak için o ülkedeki sınıf dinamikleri ve devletin rolünün önemine dikkat çekmektedir.

Neoliberalizmin farklı devletlerde ve sosyal oluşumlarda çoğu zaman kısmi ve dengesiz bir şekilde uygulanması ve eşitsiz coğrafi gelişimi, neoliberalleşme sürecinin gerçekte meydana geliş nedenini ve tarzını mevcut kurumsal düzenlemelerin, siyasi kuvvetlerin ve tarihsel geleneklerin karmaşık yollardan şekillendirdiğini ve neoliberal çözümlerin geçici olduğunu kanıtlamaktadır. (Harvey, 2015: 21).

Neoliberalleşme sürecinin coğrafi eşitsizliklerini incelemek amacıyla kenti ekonomi-politik yaklaşımla ele alan Harvey, Marksist teoriyi temel alarak kavramsal bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, kent, çeşitli faktörlerin etkileşime girdiği karmaşık bir zemini temsil etmesiyle önem kazanır. Kent, “mekânsal kümelenmelerin, sosyal organizasyonun ve politik bilincin” analiz edilebildiği zengin bir mekânsal ölçek sunmasından dolayı Harvey’nin tercihi olmaktadır (Harvey, 2016: 20). Bu çerçevede kentleşme sürecini sermaye birikimi ve sınıf mücadelesi kavramlarına dayandırarak kapitalist bağlamda açıklamaktadır. Bu temalar, kapitalist toplumların sınıfsal özelliklerini vurgulamaktadır. Kapitalist sınıf, üretim süreçlerinin kontrolünü sağlarken, emekçi sınıfı ise sadece işgücünü metalaştırarak satabilme yetkisine sahiptir (Harvey, 2016: 93). Yani işçiler yaşamlarını sürdürebilmeleri için sermaye sahiplerine bağımlıdırlar. Emek gücünü satarak var olmaları, kapitalist sistemdeki sınıfsal ilişkilerin bir yansımasıdır. Ayrıca sürekli olarak kendisini yeniden üretme zorunluluğu duyan kapitalizm, bunu gerçekleştirebilmek için kentlere ihtiyaç duymaktadır (Harvey, 2016: 87). Çünkü kentler hem yaratıcı hem de yıkıcı güçlere sahiptirler. Bu onların kapitalizmin sürekliliğini sağlama noktasında önemli bir aktör olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kentler coğrafik hiyerarşi içinde ekonomik organizasyonun odak noktası haline gelmişlerdir (Harvey, 2016: 42). Yani, belirli bir coğrafi düzen içinde konumlanmış olan kentler, ekonomik süreçlerin yönlendirilmesinde ve düzenlenmesinde önemli bir role sahiptir.

Çalışmalarıyla, Türkiye’deki kentleşme sürecinin ve kent politikalarının anlaşılmasına önemli katkılar sunan İlhan Tekeli (1988) ise sermaye ile kentin etkileşimini, kentin tümünü “kapital” olarak değerlendiren bir perspektiften ele almaktadır. Farklı toplumsal yapılar tarafından oluşturulan kentler arasında farklılar olduğunu ve bu farklılıkların sebebini kentin sermaye ile ilişkisi üzerinden temellendiren Tekeli (1988), bu ilişkiyi dört madde ile açıklamaktadır: (1) Kentler, sermayenin yaratıldığı bir üretim alanıdır. (2) Kentler toplumsal düzenin ve üretim biçimlerinin yeniden üretildiği alanlardır. (3) Kentler sahip oldukları altyapı, hizmet ve üretim mekanlarıyla sermaye birikiminin merkezi durumundadır. (4) Kentlerde oluşan rantlar, artı ürünün toplumda nasıl dağıtıldığını yani sermaye birikimini etkiler. Kentin sermaye ile olan ilişkisini karmaşık bir yapı olan değerlendiren tekeli, benzer kent düzenlerinin de farklı süreçler geçirerek oluşabileceğini belirtmektedir. Bu süreçlerin farklılaşmasını ise sermaye birikim biçimlerinin kentle kurduğu çok yönlü ilişkilerin bir sonucu olarak ifade etmektedir. Böylelikle tıpkı Harvey gibi Tekeli’nin de coğrafyanın özgün dinamiklerine vurgu yaptığı görülmektedir.

David Harvey'in coğrafya disiplini ve kent teorisi çerçevesinde ele aldığı neoliberalizmi ve İlhan Tekelinin kent ve sermaye ilişkisini açıklayan değerlendirmelerinden sonra, bu konuda eleştirel tartışmayı şekillendiren ve ilgili literatüre teorik katkılarda bulunan bir grup kent bilimci ile tartışmayı sürdürmek tutarlı olacaktır. Bu kent bilimciler neoliberalleşme süreçlerinin anlaşılması için bu ideolojinin yalnızca ekonomi-politik olarak ele alınmamasının; mekânsal etkilerinin ve çelişkilerinin de irdelenmesinin gerekliliğini ifade ederler. Ayrıca bu süreci ekonomi temelli sosyo-mekânsal dönüşüm süreci olarak yorumlarlar. Bu teorik yaklaşım Neil Brenner ve Nik Theodore tarafından 2002 yılında "Spaces of Neoliberalism" kitabında ele alınmıştır. Tıpkı Harvey gibi neoliberalizmi ekonomi-politik açıdan analiz eden bu kuramcılar, "yol bağımlılığı, yaratıcı yıkım ve kentler" başlıklı üç temel konu üzerinden süreci açıklamışlardır.

Bu çalışmaların çıkış noktası ise neoliberalizm kuramı ile gündelik uygulamaları ve toplumsal etkileri arasında oldukça belirgin bir kopukluk bulunmasıdır. Çünkü Brenner ve Theodore neoliberalizmin, devlet müdahalesinden arınmış bir serbest piyasa idealini teşvik ederken, pratikte piyasa egemenliğini sağlamak için devletin denetleyici ve yoğun müdahalelerde bulunmasından yakınırlar. Ayrıca yine iddia ettiğinin aksine uygulamaların piyasalarda başarısızlıklara, toplumsal olarak kutuplaşmalara ve tüm mekânsal ölçeklerde gözle görülür bir şekilde artan eşitsiz gelişmelere yol açtığını savunurlar (Brenner ve Theodore, 2002: 5). Daha da önemlisi tüm bu sonuçların yalnızca tesadüfi olarak gerçekleşmediğini, tam aksine neoliberalizmin temel özelliği olduğunu iddia ederler.

Brenner ve Theodore (2002: 6), neoliberalizmi sadece ideolojik bir form olarak değil, içinde çelişkiler barındıran ve belirli bir zaman diliminde gerçekleşen toplumsal ve mekansal dönüşüm süreci olarak tanımlamıştır. Yani, neoliberalizmi anlamlandırmak için sadece içerdiği politikaları değil, aynı zamanda bu politikaların toplumlar ve mekânlar üzerindeki etkilerini de incelemek gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca bir olayın gerçekleştiği zaman aralığı dışında aynı şekilde anlaşılamayacağını veya açıklanamayacağını belirtmektedirler.

Jamie Peck (2010) yalnızca devletin değil, toplumun bile yok edilmesi yönündeki eğiliminden söz ettiği Neoliberal söylemlerin, ortaya çıktığı coğrafyaya göre farklılaştığını ileri sürmektedir. Neoliberalizmin kökenleri batıya uzandığı için başta oraya ait görülmektedir. Ancak aslında Avrupa'da da sosyal dayanışma geleneklerine bir tehdit olarak görülen Amerikan tarzı kuralsızlaşan kapitalizm olarak nitelendirilmektedir. (Peck, 2010:

3). Ancak Peck neoliberalleşme sürecinin tek yönlü ve yalnızca batıya doğru gelişmediğini; Batı ile Doğu arasındaki etkileşim ile ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Kentleri, “neoliberalizmin doğduğu, büyüdüğü ve dönüştüğü kilit alanlar olarak” ele alan Brenner ve Theodore (2002), “fiilen var olan neoliberalizm (actually existing neoliberalism)” adını verdikleri kuramı kullanarak coğrafya ve kentle ilişkilendirdikleri bu sürecin analizini gerçekleştirmişlerdir.

Brenner ve Theodore’un bu kavramsallaştırmadaki asıl amacı neoliberalizmin sistematik olarak yanlış ifade ettiği gerçek sonuçlarını ortaya çıkarmaktır. Buradaki temel yanlışlardan biri neoliberal doktrinin, “herkes için uygun olan” bir model üzerine kurulu olduğunu iddia etmesidir (Brenner ve Theodore, 2002: 6). Brenner ve Theodore bu tek tip modelin pratikte işlemeyeceğini ve neoliberal reformların çevreye bağlı olarak farklı sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadırlar. Yani, her ülkenin ve her bağlamın kendine özgü koşulları ve kurumları olduğunu ve bu koşulların neoliberal reformların sonuçlarını etkilediğini düşünmektedirler.

Bu aşamada “fiilen var olan neoliberalizm” kuramı, ideolojik sınırlardan kaçınmak için yöntemsel altyapı oluşturacak beş önerme sunmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002: 6-9):

- *Kapitalist düzenleme sorunu:* Kapitalizmin toplumsal boyutu, birikim sürecini etkileyen çatışmalarla doludur. Kapitalist düzenleme, bu çatışmaları kurumlar içinde belirli kurallarla düzenler ve böylece istikrarlı bir çerçeve sağlar. Aynı zamanda, kapitalizmin hayatta kalması için her bölgede; “(i) ücret ilişkisi; (ii) kapitalistler arası rekabet biçimi; (iii) parasal ve finansal düzenleme biçimleri; (iv) devlet ve diğer yönetim biçimleri; (v) uluslararası yapılandırma” şeklinde beş temel unsurdan oluşan kurumsal çerçeve oluşturulmalıdır.
- *Kapitalizmin istikrarsız tarihsel coğrafyaları:* Sermaye birikimi ve düzenlenişi ile bağlantılı problemler belirli bölgelerde özgün biçimiyle var olmaktadır. Bu nedenle kapitalist kalkınma; yığılma ekonomileri, bölgesel üretim sistemleri, altyapı düzenlemeleri, ulaşım ve iletişim ağları veya emeğin bölüşümü gibi üretici güçler tarafından sağlanmaktadır. Bu durum kapitalizmin sürdürülebilirliğinin “mekân üretimi” ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak özellikle kriz dönemlerinde, sermaye sınıfı

birikiminin devamlılığını sağlayamadığında mevcut yapıları dönüştürerek istikrarsızlığa yol açmaktadır.

- *Eşitsiz coğrafi gelişim:* Belli bölgeler, tarihsel ve coğrafi özellikleri sebebiyle diğerlerine oranla daha avantajlıdır. Bu durum sermayenin belirli bölgeleri üretici güçler olarak kullanma çabasının bir ifadesidir. Ayrıca kapitalistler arası rekabetin ve sınıf mücadelesinin yürütüldüğü temel alandır.
- *Eşitsiz coğrafi gelişimin düzenlenmesi:* Eşitsiz coğrafi gelişim, çeşitli ikilemler barındırır. Örneğin sermayenin eşitsiz gelişimi, birikim süreci için temel oluştururken, bazı durumlarda bu sürece engel de olabilir. Yani eşitsiz gelişim, sadece sermaye için yeni fırsatlar doğurmaz, aynı zamanda sermaye birikiminin sürdürülebilirlik temelini zayıflatabilir. Bu ikilemlere karşı kapitalist devletler çeşitli mekânsal politikalar oluşturmuşlardır.
- *Devlet düzenlemelerinin coğrafi evrimi:* Ekonomik eşitsizliği gidermeyi amaçlayan devlet düzenlemeleri, bağlamsal olarak özgün koşullar ve toplumsal mücadelelerle birlikte devamlı değişmektedir. Bu nedenle devlet kurumları ve politikaları, coğrafyaların eşitsiz gelişim süreçleri üzerinde etkilidir. Özellikle kriz dönemlerinde devlet, yeni düzenleyici stratejilerin uygulanması için mevcut kurumsal düzenlemelerin bir kısmını yeniden yapılandırabilmektedir.

Bu yöntemsel öncülleri, “fiilen var olan neoliberalizm”in analizi için faydalı bir başlangıç noktası olarak gören Brenner ve Theodore, neoliberalizmin etkilerinin, devlet politikalarının bağlamdan uzak tartışmalarına dayandırılarak açıklanamayacağını belirtirler. Bunun yerine, tarihsel olarak yapılan düzenlemelere; belirli bir coğrafyada meydana gelen eşitsiz gelişimin ve toplumsal mücadelenin dokusuna ve yeniden yapılandırma stratejilerinin güç dinamikleriyle olan çatışmasının da araştırılması gerektiğine dikkat çekerler.

Bu çerçeve içerisinde, neoliberalleşme süreçlerinin mekânsal analizini üç evrede gerçekleştirmeyi önermektedirler. Neoliberalleşmenin *yol bağımlı* niteliğini vurgulayarak; neoliberal politikaların ve kurumsal değişimlerin *yıkıcı ve yaratıcı* anlarını inceleyerek; kentlerin neoliberal uygulamalar için stratejik alanlara dönüşümünü analiz ederek (Brenner ve Theodore, 2002: 10).

2.2.1. Neoliberalizasyonun mekânları (1): yol bağımlılığı

Neoliberal politikalar başlangıçta önceki politik-ekonomik çerçevenin (Fordist-Keynesyen) geçmişte içerdiği çatışmaları dengeleyici stratejiler ve politik anlaşmalar üzerine temellendirilmiştir. Bu sistem zamanla değişikliklere uğramış ve coğrafi zeminde farklılıklar göstermiştir. Ancak her ülkenin kendi özgün koşullarına göre farklı uygulamaları olsa da düzenleyici kurumsal yapının temelde değişmeyen unsurları bulunmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002: 11):

1. *Ücret ilişkisi*: Toplu pazarlık, “sermaye, emek ve devlet” arasında kurulan uzlaşmalar aracılığıyla sunulmuştur. Ücretli emeğin yaygınlaşması ise seri üretimle ilişkili olarak artmış; ücretler verimlilikle orantılı değişkenlik göstermiştir. Böylelikle kitlesel tüketimin devamlılığı sağlanmıştır
2. *Kapitalistler arası rekabetin biçimi*: Tekelci düzenlemeler, endüstriyel sektörlerdeki şirketlerin güç ve kontrol elde etmelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca işletmelerin karşılıklı rekabetine odaklanarak seri üretim teknolojilerini geliştirmeye yönelik faaliyetleri teşvik etmiştir. Ayrıca, devletler büyük şirketlerinin küresel pazardaki pozisyonlarını sağlamlaştırmak için birtakım yeni sanayi politikaları uygulamıştır.
3. *Parasal ve mali düzenleme*: Para arzı, ABD yönetimindeki Bretton Woods tarafından düzenlenmiştir. Ulusal merkez bankalarının, yatırımcılara sunulan kredi tahsisini denetlemesi sağlanmıştır. İstikrarlı bir makroekonomik büyüme modeliyle, sermaye yatırımlarının uzun vadeli planlanması mümkün kılınmıştır.
4. *Devlet ve diğer yönetim biçimleri*: Ulusal devletler, talep yönetimine odaklanarak kitlesel tüketimi teşvik etmiştir. Ayrıca sosyal refah programları ile geliri yeniden dağıtarak toplumsal eşitsizlikle başa çıkmayı amaçlamıştır.
5. *Uluslararası düzenleme*: Dünya ekonomisinin, uluslararası düzeyde önde gelen ülkeler arasında pay edildiği ve global lider olan ABD tarafından denetlendiği bir döneme girilmiştir. Bu arada uluslararası işletmeler arasındaki rekabet ve ekonomik bağlantılar gelişmiş, ABD doları yükselmiştir. Böylelikle ülke içerisinde ekonomik faaliyet gösteren alanlar arasındaki karşılıklı bağımlılık yoğunlaşmıştır.

6. *Eşitsiz mekânsal gelişimin düzenlenmesi:* Otoriteler, sosyo-mekânsal ayrışmayı azaltmayı hedefleyen pek çok telafi edici düzenleme ve mekânsal planlama tedbiri uygulamıştır. Ancak soğuk savaş coğrafyası ve ABD'nin global hâkimiyeti çerçevesinde dünya genelinde kök salmış eşitsiz gelişim kalıpları sürdürülmüştür.

Neoliberal politikalar hiçbir zaman tamamen temiz bir sayfa üzerine sıfırdan uygulanmamış; her zaman mevcut düzenlemeler, yerleşik kurumsal uygulamalar ve politik uzlaşmalar çerçevesinde yapılandırılmıştır (Theodore, Peck ve Brenner, 2011: 79). Geçmişteki kurumsal düzenlemelere dayalı olarak gerçekleşen piyasa reformları, her zaman derin bir yol bağımlılığı taşır.

Neoliberal öncesi veya neoliberal olmayan kurumlar, neoliberal reformlarla etkileşerek, farklı, yapıcı ve çelişkili sonuçlara yol açmaktadır (Theodore ve diğerleri, 2011: 79). Bu nedenle fiilen var olan neoliberal oluşumlar, kendi özgün yapıları ile ele alınmalıdır. Neoliberal politikalar, zaman içerisinde miras alınan kurumsal yapılar ve güç dengeleri ile etkileşimleri sonucu dönüşüme uğramıştır. 1970'lerde soyut bir ekonomik doktrin olarak ortaya çıkan neoliberalizm, daha sonra Keynesyen refah düzenlemelerini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiş ve son olarak önceki neoliberal politikaların neden olduğu toplumsal ve siyasi çelişkileri azaltmaya yönelik piyasa odaklı düzenlemenin yapılandırılmış biçimine evrilmiştir (Brenner ve Theodore, 2002: 15). Yani neoliberalizmin yol bağımlılığı, önceki politika tercihlerinin, gelecekteki politika seçeneklerini sınırlamasına ve belirlemesine yol açmaktadır. 1980'lerde Reagan ve Thatcher'ın aşırı devlet karşıtı neoliberalizminden, Blair ve Clinton'ın toplumsal açıdan daha ılımlı ve iyileştirici neoliberalizmine geçiş ve ardından 1990'larda Schröder'in iç aksaklıklara ve işlev bozukluklarına tepki olarak neoliberal stratejilerin yeniden yapılandırılması patika bağımlılığına bir örnektir (Theodore ve diğerleri, 2011: 81).

“Bu nedenle, coğrafya temelli yaklaşımlar, kendi içinde tutarlı ve tamamlanmış bir duruma işaret eden neoliberalizm kavramından ziyade tarihsel olarak spesifik, devam etmekte olan ve içsel çelişkili dinamikleri içinde barındıran bir süreç olarak neoliberalleşme kavramsallaştırmasını öne çıkarmaktalar” (Yazıcı, 2013). Peck ve Tickell (2002), devamlı dönüşen yapısı sayesinde daha dinamik ve değişken niteliğe sahip olan bu kavramı, bir süreç olarak ele almışlardır.

2.2.2. Neoliberalizasyonun mekânları (2): yaratıcı yıkım

Brenner ve Theodore (2002: 15-20) mevcut kurumsal yapılar ile yeni neoliberal projelerin “yol bağımlı” karakterini daha iyi anlamak için, “fiilen var olan neoliberalizmi”, birbirleriyle iç içe geçmiş ancak analitik olarak ayırt edilebilen iki ayrı referans ile analiz etmeyi önermektedir. (i) piyasa odaklı dönüşüm çabalarının, mevcut düzenlemeleri zayıflatması; (ii) piyasa odaklı büyüme politikalarının hâkimiyeti için yeni bir temelin oluşturulması.

Böylelikle “fiilen var olan neoliberalizmin” hem yıkıcı hem de yaratıcı anlarının, pratikte birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. "An" kavramı Brenner ve Theodore tarafından bu bağlantıları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kavram, sadece farklı zaman dilimlerindeki bir sıralamayı değil; dinamik, çatışmalı ve birbirleriyle ilişkili bir süreci ifade etmek amacıyla tercih edilmiştir (Brenner ve Theodore, 2002: 15). "Yıkıcı anlar," mevcut düzenlemelerin kısmen tahrip edildiği; "yaratıcı anlar" ise, yeni düzenlemelerin ve politikaların geliştirildiği ve uygulandığı dönemleri ifade etmektedir.

Mevcut düzenin yıkılması ve yeni düzenin oluşturulması arasındaki sürekliliği yansıtan yaratıcı yıkım süreci, karmaşık bir geçiş dönemi olarak nitelendirilmektedir. Lipietz'in (1992) de aynı şekilde vurguladığı gibi, yaratıcı yıkım, eski düzenin birdenbire ortadan kaldırıldığı ve yeni düzenin tamamen sıfırdan oluşturulduğu basit bir süreç değildir. Fiilen var olan neoliberalizm, geçmiş müdahalelerin izlerini taşımakta ve bu sayede gelecekteki neoliberal yeniden yapılanma güzergâhını da belirlemektedir. Bu, neoliberalleşmenin asla tamamlanmayan bir süreç olarak tanımlanan doğasından ve birbiriyle etkileşen yeniden yapılandırma stratejilerini içeren karakterinden kaynaklanmaktadır. (Theodore ve diğerleri, 2011: 83)

2.2.3. Neoliberalizasyonun mekânları (3): kentler

Çok yönlü karakteri vurgulanan çağdaş neoliberalleşme eğilimlerinin “yaratıcı yıkım” süreçleri bir önceki bölümde ele alınmıştır. Bu dönüşüm süreci, 1970'lerde yaşanan krizlerden bu yana, çeşitli coğrafi ölçeklerde ve idari çevrede etkisini göstermektedir. Fiilen var olan neoliberalizmle ilişkili “yaratıcı yıkım” sürecinin tüm mekânsal ölçeklerde açıkça ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak özellikle kentsel ölçekte daha yoğun yaşandığı ileri sürülebilir. Bu çerçevede Brenner ve Theodore (2002: 20), neoliberal yaratıcı yıkımın

kentlerde özellikle etkili olduğunu ve kentlerin son yıllarda önemli siyasi ve kurumsal alanlar haline geldiğini iddia etmektedir. Bu nedenle, “kentlerin bu önemli rolü neden üstlendiği?” sorusunu, fiilen var olan neoliberalizm ile kapsamlı olarak açıklamayı hedeflerler.

Neoliberal programlar, yerel ekonomileri canlandırmak amacıyla kentsel politikalara dâhil edilmiş ve özelleştirme, serbestleştirme, kuralsızlaştırma ve kemer sıkma gibi neoliberal yöntemlerle içselleştirilmesi sağlanmıştır (Brenner ve Theodore, 2002: 20). Bu nedenle kentler, Brenner ve Theodore tarafından çeşitli Neoliberal denemelerin uygulandığı ve bu sürecin gözlemlenebildiği laboratuvarlar olarak tanımlanmaktadır.

Kentsel mekânlar, neoliberalleşme süreçlerinde stratejik bir rol oynayarak, büyük ekonomik değişimlerin yaşandığı ve yeniden üretim konusunda toplumsal mücadelelerin yoğunlaştığı alanlar haline gelmişlerdir (Theodore ve diğerleri, 2011: 87). Yani, kentler bu dönemlerde ekonomik dönüşümün nasıl gerçekleşeceği, toplumsal yapının nasıl şekilleneceği ve politik mücadelelerin nasıl yürütüleceği gibi önemli konularda kararların alındığı ve uygulandığı zemin olarak kabul edilmektedir. Neoliberal kentsel politika deneyleri genel olarak, kentsel mekânı hem piyasa odaklı ekonomik büyüme hem de lüks tüketim pratikleri için uygun bir arena haline getirme amacını taşır. (Brenner ve Theodore, 2002: 21) Bu deneylerin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde nasıl uygulandığını ve içerdiklerini göstermek için oluşturulan tablo, aynı zamanda bu mekanizmaların yıkıcı ve yaratıcı anlarını ayırt etmeye yardımcı olmaktadır (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı anları (Brenner ve Theodore, 2002: 22-25)

Neoliberal kentleşmenin mekanizmaları	Yıkıcı Anlar	Yaratıcı Anlar
Devlet yapıları arasındaki ilişkilerin yeniden ayarlanması	•Belediyelerin faaliyetlerine merkezi hükümet desteği sağlayan eski sistemlerin ortadan kaldırılması	•Belediyelere yeni görev ve sorumlulukların devredilmesi •Yerel girişimciliği teşvik etmek için yeni yapıların oluşturulması
Kamu finansmanının kısıtlanması	•Yerel yönetimlere mali kemer sıkma tedbirlerinin dayatılması	•Yeni gelir toplama bölgelerinin oluşturulması ve yerel yönetimlerin gelirinin, yerel gelir kaynaklarına, kullanım ücretlerine ve özel finansman araçlarına giderek daha fazla dayanması.

Çizelge 2.1. (devam) Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı anları (Brenner ve Theodore, 2002: 22-25)

Refah devletinin yeniden yapılandırılması	•Ulusal refah hizmeti sağlayan yerel aktarıcılarının kaldırılması; idari ve sosyal refahı sağlayan yerel devlet aygıtlarına saldırı	• Sosyal hizmet sunumunda, toplum temelli sektörlerin ve özel sektör yaklaşımının yaygınlaşması • Sosyal yardımdan yararlananlara çalışma zorunluluğunun getirilmesi; yeni (yerel) işgücü çalışmalarının denenmesi
Yerel devletin kurumsal altyapısının yeniden yapılandırılması	•Yerel kamu yönetiminin bürokratik, hiyerarşik biçimlerinin ortadan kaldırılması •Önceden devlete ait görevlerin gönüllü topluluk ağlarına devri •Yerel demokratik hesap verebilirliğin geleneksel aktarıcılarına saldırı	•Kamu-özel sektör ortaklıklarının ve 'yeni kamu yönetimi' anlayışına dayanan "ağ bağlantılı" yerel yönetim biçimlerinin geliştirilmesi •Seçkin iş dünyası çıkarlarının, yerel kalkınma kararlarını doğrudan etkileyebilecekleri yeni kurumsal araçların oluşturulması
Belediyeye ait kamu hizmetlerinin ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi	•Belediye hizmetlerinin (altyapı, temizlik, kamu güvenliği, toplu taşıma vb.) sağlanmasına yönelik kamu tekellerinin kaldırılması	•Belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi •Hizmet sunumu ve altyapı bakımı için yeni pazarların yaratılması •Kentlerin uluslararası sermaye akışı içinde yeniden konumlandırılmasını amaçlayan özelleştirilmiş altyapıların oluşturulması
Kentsel konut piyasalarının yeniden yapılandırılması	•Sosyal konutların ve diğer düşük kiralı konaklamaların kaldırılması •Kira kontrollerinin ve proje bazlı inşaat sübvansiyonlarının kaldırılması	•Kent merkezlerindeki emlak piyasalarında spekülasyon için yeni fırsatların yaratılması •Düşük gelirliye yönelik kentsel konut piyasalarında kira yardımlarının uygulanması
İşgücü piyasası düzenlemelerinin yeniden şekillendirilmesi	•Gençler, yerinden edilmiş işçiler ve işsizler için geleneksel, kamu tarafından finanse edilen eğitim, beceri geliştirme ve çıraklık programlarının kaldırılması	•Geçici personel bulma kurumlarının ve diğer ortak çalışma biçimlerinin artacağı yeni bir düzen oluşturulması •İşçilerin düşük ücretli işlerde çalıştırılmasını amaçlayan hazırlık programlarının uygulanması •Kayıt dışı ekonomilerin yaygınlaştırılması
Bölgesel kalkınma stratejilerinin yeniden yapılandırılması	•Kapitalist büyümenin ulusal modellerinin kaldırılması •Geleneksel telafi edici bölgesel politikaların yok edilmesi •Yerel ve bölgesel ekonomilerin küresel rekabet güçlerine açık hale getirilmesi •Ulusal mekân-ekonomilerinin ayrı kentsel ve bölgesel endüstriyel sistemlere bölünmesi	•Kentsel bölgelerde serbest ticaret alanları, girişim alanları ve diğer kuralsızlaştırılmış alanların yaratılması •Yeni kalkınma alanlarının, teknopollerin ve yeni endüstriyel mekânların yaratılması •Ekonomik kapasiteleri ve altyapı yatırımlarını "küresel olarak bağlantılı" yerele yönlendirmeyi amaçlayan yeni "küreyel" (glocal) stratejilerin oluşması

Çizelge 2.1. (devam) Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı anları (Brenner ve Theodore, 2002: 22-25)

Yapılı çevrenin ve kentsel formun dönüşümü	•Kamusal alanların ortadan kaldırılması ve/veya yoğun gözetim altına alınması •İşçi sınıfı mahallelerinin spekülatif kalkınmaya yer açmak için yok edilmesi •Toplum odaklı planlama girişimlerinden çekilme	•Elitlerin tüketimine yönelik özelleştirilmiş mekanların yaratılması •Kurumsal yatırım çekmek ve yerel arazi kullanımını yeniden yapılandırmak için mega projelerin inşası •Güvenlikli sitelerin, kentsel yerleşim bölgelerinin ve toplumsal yeniden üretimin diğer 'arındırılmış' toplumsal yeniden üretim mekânlarının yaratılması •Sosyo-mekansal kutuplaşmanın artması •Arazi kullanım kararlarında "en verimli ve en iyi kullanım" ilkesinin benimsenmesi
Yereller arası politika transferi	•Yerel politika oluşturmada bağlama duyarlı yaklaşımların aşınması •Yerelleştirilmiş piyasa ve yönetim başarısızlıklarına karşı "yerli" çözümlerin marjinalleştirilmesi	•Yerel sosyal sorunlara hızlı çözümler bulmak amacıyla politika yapıcılar arasında reformu "modernleştirmeye" yönelik genel, prototip yaklaşımların yayılması •Bağlamdan kopuk "en iyi uygulama" modellerinin yerel politika ortamlarına dayatılması
Kentsel sivil toplumun yeniden düzenlenmesi	•Tüm sakinlerinin temel özgürlüklere, sosyal hizmetlere ve siyasi haklara sahip olduğu "liberal kent" yapısının yok edilmesi	•Suç politikalarının harekete geçirilmesi •Bireyleri işgücü piyasasına yeniden dahil ederek toplumsal dışlanmayla mücadeleyle yönelik yeni politikaların uygulanması •Yeni ayrımcı gözetim ve sosyal kontrol biçimlerinin tanıtılması
Kentin yeniden temsili	•Savaş sonrası kent imajının, kentsel düzensizlik, "tehlikeli sınıflar" ve ekonomik gerileme üzerine vurgu yapılarak yeniden şekillendirilmesi	•Kentsel mekanlarda canlandırma, yeniden yatırım ve yenileme ihtiyacına odaklanan girişimci söylem ve temsillerin harekete geçirilmesi.

Peck ve Tickell'in dönemselleştirmesinden (2002: 40-43) yararlanılarak, neoliberalleşme süreçlerinin çeşitli evrelerinin, kentsel mekânlarda belirgin hale geldiği vurgulanmaktadır. Brenner ve Theodore (2002: 26), neoliberalizmin 1970'lerin sonlarından bu yana geçirdiği çeşitli mutasyonları 3 aşamada açıklamaktadır:

Proto neoliberalizm: Bu kavram neoliberalizmin erken dönemlerini temsil etmektedir. Bu dönemde kentler, üretim biçimlerinde yaşanan kapsamlı dönüşümlerden dolayı toplumsal mücadele alanları haline gelmiştir. Bu bağlamda, savaş sonrası dönemde ekonomik yeniden

yapılanmanın biçim ve yönünün belirlenmesi için bir araya gelinen yerler olarak önemli bir role sahiptirler.

Roll-back neoliberalizm: 1980'lerde gerçekleşen, devlet müdahalelerinin sınırlandırıldığı ve kentleşme politikalarında belirgin değişimlerin görüldüğü dönemdir. Bu dönemde neoliberalizmin etkisiyle, yerel yönetimler daha fazla tasarruf yapmak zorunda kalmıştır. Kamusal hizmetlerin kısıtlanması, vergi indirimleri, altyapı tesislerinin özelleştirilmesi gibi çeşitli maliyet düşürücü önlemler alınmıştır. Tüm bunlar, kentlerde iş yapma koşullarını iyileştirmek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için gerçekleştirilmiştir. Ancak toplum içerisinde kutuplaşmaya ve eşitsizliğe yol açtığı gerekçesiyle giderek daha fazla eleştiri almaya başlamıştır.

Roll-out neoliberalizm: 1990'ların başında, neoliberalizmin içsel çelişkileri ve kriz eğilimlerinin yol açtığı dönüşümün, kentsel ölçekte de belirgin bir şekilde görüldüğü dönemdir. 1980'lerde öne çıkan kurumsal yıkım stratejilerinin yerini, ekonomik büyümeyi sürdürmek amacıyla iş birliği ve koordinasyonun vurgulandığı politikalar almıştır. Ayrıca neoliberalizmin gelişiminde evrimsel bir evreyi temsil eden bu dönemde, devlet kurumları yapıları çevrelerin yaratıcı yıkımına doğrudan dâhil olmaya başlamıştır.

Son kırk yılda, kentler neoliberalizmin dönüşerek sürekli olarak yeniden üretildiği, merkezler haline gelmiştir. Kentler, neoliberal politika denemeleri, kurumsal değişiklikler ve ideolojik projeler açısından stratejik hedefler haline geldiği için, bu dönemde belirgin bir şekilde neoliberalizmin kentleştiği savunulmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002: 28). Bu süreçte ekonomik eşitsizliklere ve yoksulluğa yol açan neoliberalizmin olumsuz etkilerini hafifletmek için kentlere kritik bir rol düşmektedir. Neoliberalizmin üstesinden gelmenin önemli bir yolu, kentler arasında ve kentin içinde yeni kentsel dayanışma biçimlerinin oluşturulmasıdır (Theodore ve diğerleri, 2011: 92).

Berna Yazıcı (2013), neoliberalizmin genellikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'ya odaklandığını ve bu nedenle Türkiye'nin toplumsal tarihi ve özgün dinamikleri göz önünde bulundurularak Türkiye bağlamında yeniden değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. David Harvey'e göre neoliberal proje, özgürlük idealiyle sunulmaktadır. Bu ideoloji, bireylerin ve piyasaların özgürlüğü gibi kavramları içermektedir. Harvey, özellikle gelişmiş ülkelerde bu tür özgürlük temalarının toplumsal destek bulduğunu ve

neoliberalizmin yayılmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu temaların, Türkiye gibi farklı siyasi, kültürel ve ekonomik bağlama sahip ülkelerde aynı şekilde işlemeyeceğinden hareketle Yazıcı (2013) bazı sorular sormaktadır: “Türkiye bağlamında neoliberal öğeler içeren siyasi projeler, ne gibi arzu ve değerlere dokunmaktadır? Bu projeler, özgürlük ve özgürleştirme vaadini nerelerden kurmakta ve farklı toplumsal kesimleri, neoliberal eğilimler içeren siyasi projelere nasıl dahil edebilmektedir? ...”

3. TÜRKİYE DİNAMİKLERİNDE NEOLİBERALİZMİN İZLERİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen ekonomik durgunluğun etkileri dünya genelinde hissedilmiştir. Bu sürecin üstesinden gelmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla John Maynard Keynes tarafından yeni bir ekonomi politikası öne sürülmüştür. Ekonomik krizlerin aşılması için devlet müdahalesini öneren Keynesyen ekonomi modeli, birçok ülke tarafından benimsenerek uygulanmıştır. Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren yaşanan bazı gelişmeler Keynesyen politikaların uygulanabilirliği üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Petrol krizi, işsizlik, enflasyon artışı ve vergi indirimlerinin sebep olduğu mali krizlerin yanı sıra ortaya çıkan yeni görüşler de ekonomi politikalarının evrimine yol açmıştır.

Mevcut politikanın tersine devlet müdahalesinin en aza indirilmesi gerektiğini savunan neoliberalizm, Milton Friedman gibi ekonomistlerin katkılarıyla dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Barındırdığı bireycilik ve özgürlük vurgusu, birçok kişi ve kurum tarafından çekici bulunarak kabul sürecini hızlandırmıştır. Bu yaklaşıma göre, devlet müdahalesi bireysel özgürlükleri kısıtlamakta ve toplumsal refahı engellemektedir. Bireylerin serbest piyasada rekabet ederek kendi çıkarlarını koruyabilecekleri bir ortamın yaratılması gerektiği savunulmaktadır.

Serbest ticaretin gelişmesi ve teknolojiadaki ilerlemeler, küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme süreci, dünyanın farklı bölgelerinin ekonomik olarak bağımlılığını ve olası problemlerde uluslararası iş birliğini savunmaktadır. Bu sayede Neoliberal politikalar geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Neoliberalizm dünya genelinde hâkim bir ideoloji olarak yayılırken, her ülke kendi iç dinamiklerine bağlı olarak benzersiz deneyimlere sahip olmaktadır. Ancak neoliberal uygulamalar, şiddet ve hız yönünden farklılık gösterse de özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel hedefler konusunda ortak bir yaklaşıma sahiptir. Bu politikaların en yıkıcı etkileri de yine gelişmekte olan ülkeler üzerinde görülmüştür. Kazgan bu yıkımın boyutunu “İkinci Dünya Savaşı sonrası yılların en zorlu tarihi, gelişmekte olan ülkeler için 1980’li yıllar oldu.” şeklinde ifade etmektedir (Kazgan, 2016: 36).

Tıpkı Şili örneğinde olduğu gibi, Türkiye de 1980’de gerçekleşen askeri darbe sonrasında dönüşüm sürecine girmiş, dünya genelinde hâkimiyet kuran neoliberal dalgadan

etkilenmiştir. Türkiye'de, neoliberalizmin temeli, 24 Ocak 1980'de Turgut Özal tarafından hazırlanan ve "24 Ocak kararları" olarak bilinen bir program ile atılmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin, özelleştirmelerin ve dışa açılmanın teşvik edilmesi gibi politikalar içeren bu kararlar 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de gerçekleşen bu neoliberalleşme süreci üç ayrı dönem halinde incelenecektir. İlk olarak 1980 sonrası ekonomik, siyasi ve toplumsal yapının liberal çizgiye evirildiği bir kuruluş dönemi olarak tanımlanan dönem (Özkazanç, 2005) ele alınacaktır. Bu dönemde devlet müdahalesi azalırken, serbest piyasa dinamikleri ve rekabet ön plana çıkarılmıştır. Bu uygulamalar Türkiye'de ekonomik büyüme oranlarında artış, ihracatta hızlı büyüme ve sanayi sektöründe gelişmeler sağlamıştır. İkincisi, 1990 sonrası neoliberal hegemonyanın güçlendiği dönemdir. Bu süreçte, Özal dönemine göre siyasi açıdan daha vurgulu ve bilinçli ifade edilen neoliberal düşüncelerin, demokratik unsurlarla bütünleşme çabası vardır (Özkazanç, 2005). Merkez sağın dağılması, milliyetçi ve muhafazakâr ideolojiden ziyade, liberal-demokrat yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır. Türkiye ekonomisi, dalgalı bir büyüme süreci ve krizler nedeniyle zorlu bir dönem yaşamıştır. Ayrıca bu dönemde milli gelir %6 ile %9,5 arasında daralmış ve makroekonomik göstergelerde şiddetli bir gerileme ve belirsizlik gözlenmiştir (Boratav, 2005: 172). Son olarak güçlü bir krizle başlayan 2000'ler AKP'nin iktidara gelmesiyle neoliberal politikaların daha fazla güç kazanarak patlama yaşadığı dönem olmuştur.

3.1. Türkiye'de Neoliberalizmin Doğuşu: 1980'li Yıllar

1980 yılı, Türkiye'nin tarihinde, başta ekonomik olmak üzere, siyasal ve toplumsal açıdan reform niteliği taşıyan bir dönüm noktasıdır. 1980 yılı ile birlikte gücün merkezileştiği ve rekabetin teşvik edildiği küresel liberalizasyon politikalarına geçiş gözlenmiştir.

Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı sonrası maruz kalınan krizler, kısa sürede atlatılan geçici sorunlar değil; kalıcı dönüşümlere sebep olan derin ve köklü olaylardır. Özellikle 1978 ekonomik krizi, halkın büyük bir kesimi ve sermaye sahipleri üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Kentlinin, pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kaldığı; işçi sınıfının ise artan enflasyona karşı sendikal mücadele ile maddi kazançlarını muhafaza etme çabası içinde olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Boratav, 2005: 145). Bu dönemde ekonominin yanı sıra siyasi atmosfer de giderek kötüleşmiş ve bu süreç, Ecevit'in istifasıyla son bulmuştur. Hükümetin Süleyman Demirel'e devredilmesiyle birlikte, Demirel yeni bir ekonomi

programı hazırlama görevini başbakanlık müsteşarı Turgut Özal'a vermiştir. Turgut Özal 1980'ler boyunca ekonomi politikalarının belirlenmesinde öncü bir rol üstlenmiştir. Türkiye'de devletçi iktisat modelinin yerini yeni bir ekonomik modelin almasını sağlayan ilk adım, 24 Ocak 1980'de atılmıştır. Turgut Özal tarafından hazırlanan ve "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bu program Türkiye'de radikal değişimlere yol açmıştır. Bu program temel olarak; devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, piyasa ekonomisine geçiş, doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilmesi, küresel sermaye ile uyum, sendikalaşmanın kontrol altına alınması, ücretlerin düzenlenmesi ve ihracat odaklı ekonomik yaklaşım gibi politikalar içermektedir. Boratav (2005: 147) bu kararlar ile ilgili gözlemlerini üç madde ile açıklamıştır:

- İlk olarak, 24 Ocak programındaki devalüasyon, KİT zamlarındaki artış ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi 'şok tedavisi' unsurlarının, IMF'nin Türkiye'den talep ettiği miktarın çok üzerinde olduğunu, yani istenenden fazlasının verildiğini,
- İkinci olarak, alınan kararların, yalnızca ekonomik istikrarı sağlamakla kalmayıp, serbest piyasa teşviki ile uluslararası ve yerel sermayenin işgücü karşısında gücünü artırmayı hedeflediğini,
- Son olarak Demirel hükümeti, 24 Ocak kararlarını 12 Eylül 1980'deki askeri darbe ile uygulanabilir kılmış; Özal'ı ekonominin lideri olarak tanımlayan 12 Eylül rejiminin, ekonomi politikalarının sermaye çıkarlarına uygun olarak dönüşümünü sağladığını ve işgücü piyasasının askeri denetim altında tutulduğunu saptamıştır.

"Alternatifi yoktur" sloganıyla (Boratav, 2005: 147) tanıtılan bu neoliberal model, yoğun bir kampanya yürütülerek kamuoyuna sunulmuştur. Program ödeme dengesinin iyileştirilmesini, ihracat odaklı serbest piyasa ekonomisinin oluşturulmasını ve enflasyonla mücadele edilmesini öneren üç ana tema üzerine oturtulmuştur. Türk Lirası'nın sürekli olarak aşırı devalüasyonu, ücretlerin dondurulması, devlet sübvansiyonlarının azaltılması ve yüksek faiz oranlarıyla tüketimin ve enflasyonun kontrol altına alınması gibi politikalarla hedeflenen amaçlar elde edilmeye çalışılmıştır (Zürcher, 2000: 425).

Faiz oranlarının liberalizasyonu ve vadeli mevduat ile başlayan finansal serbestleşme süreci, küçük bankaların ve hızla artan bankerlerin faiz yarışına girerek, 1982 yılında çökmesiyle

sonuçlanmıştır (Boratav, 2005: 151). Yaşanan bu banker krizi, düzenlemenin yetersiz kaldığı durumlarda finansal serbestleşmenin hızla krize yol açabileceğini göstermiştir. Ayrıca kamu ihalelerinde de düzenlemeleri yürüten bir otoritenin olmaması yolsuzluklara da imkân tanımıştır (Ü.Sönmez, 2011). Bunun sonucunda yolsuzluk iddiaları ile karşı karşıya kalan Turgut Özal istifa etmek zorunda kalmış ve siyasi kariyerine 1983'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak devam etmiştir.

6 Kasım 1983'te gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından iktidara gelen Özal hükümetinin ilk adımı özellikle ekonomi alanında yetkilerin merkezileştirilmesi olmuştur. İthalat, ihracat ve para politikası gibi makro politikaların kararlaştırılması için Başbakan ve belirli kurulların yetkili olduğu bir yapı oluşturulmuştur (Ü.Sönmez, 2011). Türkiye'de gelir vergisinin denetlenmesi için önemli bir araç olan "servet beyannamesi" 1984 yılında kaldırılmış, yerine 1985 yılında "katma değer vergisi (KDV) " kabul edilmiştir. (Boratav, 2005: 154). Böylelikle gelir düzeyi farklı da olsa tüm vatandaşlardan aynı oranda vergi ödemesi alınmaya başlanmıştır.

Uluslararası ekonomi açısından ise, ithalatta serbestleşme, ihracatta önemli teşviklerle Türkiye, güvenilirliğini dünya çapında artırmayı başarmıştır. (Boratav, 2005: 155). Bununla birlikte Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar Türkiye'ye 1980 öncesindeki hükümetlere verilmeyen kredileri sağlamaya başlamıştır (Zürcher, 2000: 425). Bu durum, Türkiye'nin 1980'lerin sonlarına doğru ekonomik olarak büyümesine katkı sağlamıştır.

Bir diğer önemli reform konusu özelleştirme faaliyetleridir. 1986 yılında Bakanlar Kurulu ve Özelleştirme Yüksek Kurulu, özelleştirme görevini üstlense de, 1980'ler boyunca etkili bir özelleştirme sürecinin yürütüldüğü söylenemez (Ü.Sönmez, 2011). Ancak ilerleyen yıllarda özelleştirme gündemi içerisinde sık sık yer alacak olan KİT sisteminin de yaşadığı finansal kriz bu dönemde başlamıştır. KİT'lerin genel fiyat hareketlerinin gerisinde kalmasına ek olarak, hazine katkısının da daraltılması, özellikle yatırım yapılmasını sürdüren KİT'ler için iç ve dış kaynaklardan borçlanma ihtiyacını artırmıştır (Boratav, 2005: 155). Bu durum, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansal sıkıntılar yaşamasına, yatırımların durmasına, verimsizliğe ve borçlanma sorunlarına sebep olmuştur. Bu duruma sebep olan ana etken ise devletin elinde bulunan çok sayıda KİT'in eski ve işlevsiz olmasıdır (Zürcher, 2000: 430). Bu da özel sektör yatırımcılarının bu kuruluşlarla ilgilenmemesine yol

açmaktadır. Bu nedenle devlet tarafından işletilen bazı tekellerin sonlandırılması karar verilmiş ve bu karar birçok özel havayolu şirketinin ve TV istasyonunun kurulmasına yol açmıştır (Zürcher, 2000: 430). Bu dönemde yapılan inşaatlar da “yap-işlet-devret” modeliyle yapılmıştır. Bu, yabancı bir yatırımcının bir kamu hizmeti ya da altyapı projesini inşa etmesi, ardından inşa maliyetini karşılayıp, kar elde edene kadar işletmesi anlamına gelmektedir (Zürcher, 2000: 428).

1980'li yıllarda yapılan ekonomik politika reformu temel tüketim mallarının fiyatlarını da etkilemiş, bu durum tüketicileri olduğu kadar çiftçileri de olumsuz yansımıştır. Ticaret endüstrisinin milli gelirdeki payının %15'ten %20'ye yükseldiği bu dönemde, temel tüketim mallarında sübvansiyonların ve fiyat denetimlerinin kaldırılması sonucu, tüketici ve çiftçi fiyatları arasındaki fark artmıştır (Boratav, 2005: 167). Bu da tarımla uğraşan çiftçinin kente göç etmesine sebep olmuştur. Düşük tarımsal fiyatlama sebebiyle kentlere göçün artışı, ekonominin ana kaynağının tarımdan sanayi sektörüne doğru kaymasına yol açmıştır (Karahanoğulları, 2019).

Ayrıca bu dönemde çıkarılan kişiye özel kararnamelerden ötürü (Kazgan, 2002) yeni bir sermaye sınıfı oluşmuş, bu durum zengin ve yoksul arasındaki ekonomik dengesizliğin daha da artmasına sebep olmuştur. Sermaye sınıfının serveti ihracat, ithalat ve inşaatlar sayesinde artarken (Zürcher, 2000: 431), halkın büyük bir kısmı işsizlikle karşı karşıya kalmış ve satın alım gücü azalmıştır. Yaşanan ekonomik krizle birlikte, ideolojik olarak, sol siyasi grupların baskılanması ve örgütlü işçi ve sendikal hareketlerin etkisizleştiği görülmeye başlanmıştır. Sağ pratiklerin toplumu depolitikleştirme çabası, ortaya hukuk devleti, yurttaş, sivil toplum, gibi ‘liberal’ terimleri değil; tarikat, cemaat, mafya gibi neoliberal terimlerle biçimlendirilmiş bir toplum yaratmaktadır (Özkazanç, 2005). Otorite, ekonomik açıdan neoliberal tarzda güçlenmesine rağmen siyasi açıdan bu ideolojinin zayıf kaldığı bir dönüşümü savunmaktadır. Bu durum, toplumsal yaşamın işten ve üretimden ziyade mahalle, semt veya aile odaklı bir hal almasına ve dini inançlara yönelmesine yol açmaktadır (Boratav, 2005: 158). Böylece var olan modern dinamiklere zarar veren toplumsal ve kamusal bir bozulma yaşanmaktadır. Diğer yandan Özal, cumhurbaşkanlığı döneminde liberalizmi ideolojik olarak daha açıktan desteklemeye başlamıştır. Üç temel özgürlük alanı olarak tanımladığı düşünce, inanç ve teşebbüs özgürlüğünü daima vurgulamıştır (Özkazanç, 2005). Elbette, inanç özgürlüğü konusu bu perspektifin oluşumuna en çok katkı sağlayan alandır.

İlk üç senesini askeri rejimin, sonraki 4-5 senesini de demokratik olmayan bir politik yaşamın şekillendirdiği 1980'ler (Kazgan, 2002: 15), Türkiye'nin ekonomi parametrelerinin değiştiği ve mali olarak geliştiği bir dönem olarak görülmektedir. Ancak Boratav, uluslararası sermaye hareketlerinin liberalleşmesi ve döviz piyasasının serbestleşmesi özellikleri ile 1989 yılını bir kırılma noktası olarak görmektedir (Boratav, 2000: 162). Çünkü bu eğilimler 1990'lı yıllarda ekonominin tekrar bir krizle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

3.2. Türkiye'de Neoliberalizmin Gelişimi: 1990'lı Yıllar

1980'lerin kendiliğindenci neoklasik doktrinin yerini, 1990'larda benzer temelde ancak piyasanın kusurlu olabileceğini ve kurumsal reformlara ihtiyaç olduğunu savunan modern ekonomi yaklaşımı almıştır (Ü.Sönmez, 2011). Ancak bu süreçte, gelir bölüşümündeki eşitsizlik artmış ve toplumsal yapıda çözümler gerçekleşmiştir. Bununla birlikte ülkede yaşanan ekonomik dalgalanmalarla iç ve dış borçlar artmış, tekrarlayan krizler yaşanmaya başlanmıştır. Neoliberalizmin etkisinin ve hâkimiyetinin zirveye taşındığı bir dönem olan 90'lar, Türkiye için ekonomik, politik ve toplumsal açıdan önemli değişimlere sahne olmuştur.

1980'ler, piyasa gereksinimlerinin milliyetçi-muhafazakâr bir yaklaşımla hayata geçirilerek yeni sağ merkeze hâkimiyeti sunarken; 1990'lar ise bu sürecin sonucunda yeni sağ merkezin çöküşü ile birlikte 80'lerin kriz dinamiklerinin tamamen olgunlaşarak Türkiye'yi şiddetli bir kriz ortamına sürüklediği bir dönemdir (Özkazanç, 2005). Bu dönemde deneyimlenen 1991, 1994 ve 1998 krizleri, ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan ağır bir miras bırakmıştır. Yaşanan krizlerin iç sebepler kadar dış dünyadan da kaynaklandığı açıktır. Hatta sermayeye ilişkin değişkenleri iç etkenleriyle üretemeyen Türkiye gibi orta derecede gelişmiş ülkelerde meydana gelen krizlerin küresel bağlantıları sıklıkla gözlemlenen bir durumdur (Kazgan, 2002: 4). Türkiye benimsediği neoliberal politikalarla birlikte, ekonomik açıdan bağımsızlığını kaybederek, IMF ve Dünya Bankası gibi finansal kurumların egemenliği altına girmiştir. Bu da gelişmiş ülkelerin Türkiye'ye normal şartlarda onaylatamadığı politikaların, kriz dönemlerinde, zorunlu olarak kabulüne yol açmıştır (Kazgan, 2002: 29). Bu durum sadece dayatılan politikaların isteksizce kabul edilmesine sebep olmamıştır. Aynı zamanda Türkiye artan kredi borçlarıyla zorlu bir döneme de girmiştir. Bu sürecin sonunda ekonomik yapı borçlanmaya dayanan bir sisteme dönüşmüş (Ü.Sönmez, 2011) ve bütçe

açıklarını kapatabilmek için borçlanma döngüsüne girilmiştir. 1980'lerin sonlarında işçi sınıfının, örgütlü mücadeleleri sonucunda elde ettiği ücret artışı krizler üzerinde etkili olan bir başka sebeptir. Çünkü kapitalist düzende işgücünde oluşan iyileşmenin, mali ve siyasi “tolerans sınırlarını” zedelediği zamanlarda, krizlerin yapılandırma için kullanılması olağan bir durumdur (Boratav, 2005: 194).

1990'lar sermaye hareketlerini sınırlayan düzenlemelerin kaldırılmasının ardından ekonomik büyümenin dalgalı bir seyir izlediği yıllar olmuştur. Boratav (2005: 190) Türkiye ekonomisinin hızla büyüme-durgunluk-daralma hareketlerine maruz kalmasını, değişen bu politikaların bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu dalgalanmaların etkisiyle yaşanan finansal kargaşa dış borçların da artışına sebep olmuştur. Bu durum, IMF ve Dünya Bankasının mali yönetimde kalıcı bir rol üstlenmesine yol açmıştır (Boratav, 2005: 182). Savaş dönemleri haricinde, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en yavaş büyüme hızı 1990'lı yıllarda yaşanmıştır.

1990'lı yıllarda piyasalarda uygulanan kuralsızlıklar, yolsuzlukların ve organize suç örgütlerinin etkisi altında şekillenen bir ekonomik yapı oluşturmuştur. IMF ve Dünya Bankası, dayattığı liberalizasyon politikalarından kaynaklanan bu durumla ilgili hiçbir özeleştirici yapmamış (Boratav, 2005: 174); ancak Türkiye gibi birçok ülkeyi etkilemesi üzerine yolsuzluklarla mücadele konusunu ekonomi politikalarının temel önceliklerinden biri olarak ele almışlardır. Bu süreçte devlet bir istismar aracına, kamu varlıkları da bir sömürü nesnesine evrilmiştir (Özkazanç, 2005). Türkiye için bu olay oldukça kaotik bir neticeye yol açmıştır. Türkiye’de oluşan dengesiz, düzensiz ve denetimsiz devlet yapısı, zamanla daha fazla yasa dışı ilişkilere karışmaya başlamıştır (Özkazanç, 2005). Bu durum, tam da Neoliberal politikaların teşvik ettiği gibi, sadece devlet mekanizmasına değil toplumun tüm kesimlerine yayılmaya başlamıştır. Ekonomik ve siyasi kazançlar için yasaları bile dikkate almayan güç odaklarının iş birliği ile idare edilmeye başlanan devlet (Özkazanç, 2005), belirli bir gruba hizmet eden bir araca dönüşmüştür. Finans sektöründe hileli veya yasadışı işlemler yapılmaya başlanmıştır. Kamusal projeler, enerji sektörü, altyapı işleri gibi alanlarda yapılan ihaleler bireysel çıkarlar doğrultusunda ayrıcalıklı gruplara verilmiştir (Boratav, 2005: 174). Sonuçta toplumun giderek aşırı sağa yönelmesi ve artan kimlik çatışmalarıyla, Türkiye daha karanlık bir çağa sürüklenmiştir.

Günümüzde yolsuzlukla en sık ilişkilendirilen konulardan biri de özelleştirmeler olmuştur. 1989 senesinde başlayan emek lehine büyüme süreciyle artan maliyetler, KİT'leri ekonomik krizle karşı karşıya bırakan unsurlardan biriydi. Bir diğeryse Özal döneminde, KİT'lere yönelik hazine yardımının kesilerek, büyümeleri için borçlanmak zorunda bırakılmalarıdır (Boratav, 2005: 176). Ne var ki Özal cumhurbaşkanı olana kadar özelleştirmeler, neoliberalizmin somut bir uygulaması olarak görülse de geniş çapta benimsenmemiştir. Bu süreçte özelleştirilen devlet kuruluşlarından sağlanan kazanç, yalnızca 2 milyar doların bir miktar üzerindedir (Kurmuş, 2010). Ancak bu dönemdeki esas başarı, daha önce denenmemiş bir yöntemle karşı karşıya bırakılan kamuoyunun direncinin kırılmasını sağlamak olmuştur. O dönemin Türkiye'sinde Devlete ait olan varlıkların satılması kararlılık gerektiren cesurca bir hamledir (Kurmuş, 2010). Ancak 1991'de kurulan koalisyon hükümeti KİT'lerin özelleştirilmesini programına dâhil etmiş ve uygulamıştır. Bu süreçte, ilk olarak mal veya hizmetin yalnızca işletme hakkı devredilmiştir. Kamusal hizmet sağlayan sektörler özelleştirilmek yerine yap-işlet-devret veya yalnızca işletme yetkisinin devredilmesi gibi metotlarla özel sektöre sunulmuştur (Ü.Sönmez, 2011). Ancak bir süre sonra hazineye aktarılan kaynakların yetersizliği sebebiyle bu uygulamalar yerini özelleştirmelere bırakmıştır. Ayrıca verimli bir şekilde faaliyet gösteren KİT'lerin kazancının büyük bir kısmının, borç ödemelerine ve çalışanlara ayrılması da özelleştirme uygulamalarını yaygınlaştırmıştır (Boratav, 2005: 177). Özelleştirmelerin gizli ama son derece kritik hedeflerinden biri de siyasi iktidarla bağlantılı şahıs ve sektörlerle kaynak sağlanmasıdır. Bazı mal devir ve satış süreçlerine mafya ve yasa dışı suç örgülerinin aktif bir şekilde dâhil olması da bunu doğrulamaktadır (Boratav, 2005: 176). Ayrıca özelleştirme uygulamalarının hazineye de etkin bir destek sunmadığı ortadadır. Bu uygulamaların bir başka kar ortağı da gelişmiş ülkeler olmuştur. Böylelikle neoliberal politikalarla KİT'lerin özelleştirilmesinin dayatıldığı bu dönemde, diğer ülkelerin sermayesinde söz sahibi olmuşlardır. Fransa'da, KİT'ler yoğun olarak görülmesine rağmen (Kazgan, 2016: 53), buna mecbur bırakılmazken; ABD'de de özelleştirme uygulamaları, hiçbir dönemde ciddi bir neoliberal yöntem olarak kullanılmamıştır (Kurmuş, 2010). Dayatmaların yanında kamudaki borçları azaltma amacıyla başlatılan özelleştirme süreci krizlerle birlikte farklı sonuçlar doğurmuştur. Yerel şirketlerin ekonomik olarak zor durumda olması KİT'lerin yabancı şirketlerin hâkimiyetine geçmesini kolaylaştırmıştır. Böylelikle mali hesaplara ve önemli başka verilere de erişebilmeleri sağlanmış ve bunu bir denetleme yöntemi olarak kullanmışlardır (Kazgan, 2016: 53). Gün sonunda, piyasalardaki yabancı payında gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Ancak bu artış liberallerin beklediği şekilde yatırım ve refah seviyesinde yükseliş

sağlamamış; yolsuzluk ve yoksulluğun artışıyla sonuçlanmıştır. Bu sorun yalnızca pratikte karşılaşılan problemlerle açıklanamamıştır. Çünkü neoliberalizmin, etkilediği her alanda mevcut güç yapılarının ve hâkimiyet yöntemlerinin şeklini alması, onun teorik olarak da bir sonucudur (Özkazanç, 2005).

Türkiye'nin bu yıllardaki önemli bir diğer gündemi ise ülkedeki kaynakların, gelirin veya hizmetlerin bölüşüm aşamasındaki eşitsizliklerdir. Bu süreci tamamen piyasaya devretme olasılığı, sermayedarlar tarafından desteklense de yaratacağı toplumsal adaletsizlikten dolayı önlem alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda temel önerilerden biri koruyucu sağlık hizmetlerine ve temel eğitime tahsis edilen devlet finansmanının sürdürülmesi, hatta iyileştirilmesidir (Boratav, 2005: 173). Fakat neoliberal politikalar devletin müdahale alanını sınırlandırmakta ve sosyal refah politikalarının geliştirilmesinde engel teşkil etmektedir. İnsan sermayesine destek (Boratav, 2005: 173) olarak ele alınan bu politikaların iyileştirilmesinin önündeki engeller bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Özellikle yaşanan kriz dönemlerinde alınan kredi faizlerinin artışı da kamu hizmetlerine ayrılan bütçenin düşürülmesine sebep olmuştur. 1980'lerin sonunda %64 olan bu oran 21. yüzyılın başlarında %33'e kadar gerilemiştir (Boratav, 2005: 188). Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana daima ücretsiz olarak sağlanan eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler ücret karşılığında sunulmaya başlamıştır.

Toplumsal eşitsizliklerin arttığı bu dönemin, en ilginç özelliklerinden biri de neoliberal düşüncelerin Özal dönemine göre siyasi açıdan daha vurgulu ve bilinçli bir hale gelirken demokratik unsurlarla da bütünleşme hedefidir (Özkazanç, 2005). Sağın dağıldığı bu dönemde, milliyetçi ve muhafazakâr yaklaşımın yerini, liberal-demokrat yaklaşımlar almaya başlamıştır. Türkiye'de bu kavramların yayılması ise yine din üzerinden gerçekleşmiştir. Neoliberal söylem altında eleştirilen otoriter yönetim anlayışının, muhafazakâr düşüncelere karşı daha ılımlı bir yaklaşım benimsenmesi beklenmiştir (Özkazanç, 2005). Bu kapsamda özellikle amaçlanan İslam'a yönelik sert laikçi politikanın gevşemesidir. Özellikle türban yasağı üzerinden gündeme gelen bu mesele, toplum üzerinde gergin bir tartışma ortamı yaratmıştır. Basın tarafından da sık sık işlenen bu tartışmalar, laiklik destekçisi olan Bahriye Üçok ve Muammer Aksoy'un radikal dini bir grup tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmıştır (Zürcher, 2000: 421).

1990'ların ilk yarısı itibariyle kaynak yaratmakta sıkıntı yaşayan iktidarlar, 1990'larda özelleştirmeler ve 2000 sonrasında inşaat ve gayrimenkul yatırımları ile kaynak yaratma problemini aşmaya çalışmışlardır (Balaban, 2011: 19). Kentlerin bu kriz çözücü özelliğinin keşfedilmesi, kentsel mekânın alınıp satılabilirliğini artırmış, kentlere yönelik birtakım planlamaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemin sonunda, piyasa reformlarının tam anlamıyla başarılı olmasa bile önceki durumdan daha iyi bir sonuç ortaya koyduğu fikri hâkim olmaktadır. Bu sebeple 2000'lerde bu iyileşmelerin nasıl sürdürüleceği ve sermaye gruplarıyla ilişkisi üzerinden birçok polemik yaşanmaktadır (Ü.Sönmez, 2011). Bu tartışmalar devam ederken, Türkiye, 1999 Ağustos'unda meydana gelen, 7,5 büyüklüğündeki Gölcük depremi ile sarsılmış, bu trajik olayla 2000'lere giriş yapmıştır. 18 bin 373 kişinin yaşamını yitirdiği bu felakette neoliberal ilkeler doğrultusunda alınan yapılaşma kararları ve sosyal politikaların etkisi de gündem konusu olmuştur.

3.3. Türkiye’de Neoliberalizmin Yükselişi: 2000’li Yıllar

Neoliberalizm, ekonomik dalgalanmalar, artan eşitsizlikler, yüksek enflasyon, istikrarsızlık gibi sebeplerle sürdürülmekte zorlanıldığı bir dönemin ardından yeniden canlandırılma ihtiyacı hissetmektedir. 2000'li yıllar, bu canlandırma ihtiyacını destekleyecek biçimde şekillenmiştir. Bu dönemden sonra uygulanan politikalar neoliberalizmi yeniden yapılandırmak ve güçlendirmek üzerine olmuştur. Neoliberal politikaların hâkimiyetinin sarsılması yalnızca Türkiye’de değil tüm dünyada gerçekleşen bir durumdur. Ancak pek çok ülkede zayıflayan hegemonyasının aksine, ülkemizde piyasa ekonomisinin ve üst sınıfın etki alanının genişlemesiyle yeni bir aşamaya geçilmektedir (Özkazanç, 2005). 1990'ların sonlarından itibaren daha sert bir şekilde uygulanan neoliberal politikalar, 2000'lerin başından itibaren IMF ile sıkı bir ilişki içerisine girmiştir.

3.3.1. Yakın izleme programı ve güçlü ekonomiye geçiş programı

1990'larda, özellikle son dönemlerinde, meydana gelen bazı olaylar, 2000'lerde uygulanan neoliberal politikaların biçimlenişine ve yapısal dönüşümlere zemin hazırlamıştır. İstikrarsızlık, mali dalgalanmalar ve yaşanan krizlerin etkisiyle şekillenen 90'lar, 1998'de IMF ile gerçekleştirilen “Yakın İzleme Programı”yla birlikte yeni bir döneme adım atmıştır (S.Sönmez, 2009: 28). Söz konusu program, sağlanan yardımın karşılığı olarak IMF’ye Türkiye'nin mali durumunu ve politikalarını yakından izleme ve gerektiği takdirde müdahale

edebilme hakkı tanır. 2000 senesinde üç yıllık istikrar programına çevrilen bu programın temel yaklaşımı da borçların sürdürülebilirliği üzerine olmuştur (Balseven ve Önder, 2009: 94).

Program, kısa dönemde piyasa ve ödemelerdeki dengesizlikleri gidererek enflasyonu kontrol altına almayı; orta ve uzun vadede ise kamunun etki alanını küçülterek, özelleştirmeyi ve piyasa ile birlikte dış ticareti de serbestleştirmeyi amaçlamaktadır (Boratav, 2009: 30). Bu programdan, ekonominin, kısa, orta ve uzun vadeli istikrarını sağlaması ve sağlıklı bir dönüşüm gerçekleştirmesi beklenmektedir. Ekonomimiz bakımından olumsuz fakat kapitalist güçler bakımından avantajlı bir uygulama olan istikrar programı üç temel dayanak üzerine inşa edilmiştir: para politikası, maliye politikası ve yapısal reformlar (Balseven ve Önder, 2009: 95). Özelleştirme ve serbestleştirme yöntemlerine dayanan yapısal reform ayağı iki alt bileşene sahiptir. Balseven ve Önder (2009: 94) bu bileşenleri şöyle açıklamaktadır:

Yapısal reform programı, bir yönü ile özelleştirme ve yabancılaştırma kapsamında THY, PETKİM ve TELEKOM gibi güçlü ve karlı kuruluşların yabancılara satışını öngörerek, borçlara karşılık ulusal varlıkların yabancılara devrini, ikinci yönü ile de tüm piyasaların serbestleştirilmesi projesiyle, bir yandan tarım gibi rekabete hazır olmayan alanların, diğer yandan da TEKEL gibi kamusal yöntemlerle denetlenmesi gereken piyasaların dünya devlerine teslimini öngörmüştür.

Böylelikle özelleştirme ve kurumların yabancılara devri ile elde edilecek gelirlerinden hızlı ve yüksek miktarda kaynak sağlamak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda programın ana hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yeldan, 2001: 161-167):

- Kamu bütçesini güçlendirecek yapısal reformlar gerçekleştirilmesi
- 2 yıl içerisinde enflasyonun aşamalı olarak düşürülmesi,
- Tarımsal destekleme, reel ücret artışları, emeklilik fonu gibi teşvikler aracılığıyla milli ekonomide kalıcı iyileştirmeler sağlanması
- Kamunun bütçe açıklarını ve iç borçlarını azaltmak için telekomünikasyon, ulaşım ve enerji gibi sektörlerin özelleştirilmesi,
- GSMH'nin artırılması,
- Döviz kurundaki tahmini değişimleri önceden duyurarak yatırımcıların maruz kaldığı belirsizlik durumunun azaltılması hedeflenmektedir.

Sonuç olarak istikrar programının yukarıda açıklanan hedeflerine genel olarak ulaştığı söylenebilir. Erinç Yeldan (2001: 182) bu programın uygulanışına dair yaptığı analiz sonuçlarına göre programın amaçları doğrultusunda başarılı olduğunu ifade etmektedir:

Programın özelleştirme hedefleri ve tarım, bankacılık gibi bazı alanlardaki yapısal nitelikli düzenlemeleri daha tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olmasına karşın, maliye ve para politikaları teknik hedefler ile uyum içinde çalıştırılmıştır. Döviz kuru sepeti yıllık aşınma hedefi içinde tutturulmuş; Merkez Bankası bir para kurulu gibi çalışarak, net iç varlıklar hesabını denetim altında tutmuş; kamu bütçesinde de faiz dışı denge yılsonu hedefini yakalamıştır.

Kasım 2000’de başlayan uyarı krizi (Yeldan, 2001: 183), üç yıllık olarak planlanan istikrar programının süresini tamamlayamadan çökmesine neden olmuştur. Bunun üzerine koalisyon hükümetinin ekonomi bakanı olan, kriz yönetimini yönetecek Kemal Derviş’in hazırladığı “Derviş Politikaları” olarak bilinen ilkeler uygulanmıştır. Bu politikalar mevcut yapısal uyum programını daha da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Derviş programı, tıpkı istikrar programı gibi, toplumdaki ödeme gücü ve adalet kavramlarını göz ardı ederek, sorumluluğu dört kanal üzerine dağıtmaya karar vermiştir (Balseven ve Önder, 2009: 97):

- Kamu harcamalarının milli gelir büyüme oranından daha yavaş artırılması ile elde edilecek kaynağın faiz giderleri için kullanılması
- Ücret artışlarında kısıtlamalar yapılarak tasarruf sağlanması
- Özelleştirmelerden elde edilen kazancın, borç ve faiz ödemelerine tahsisi
- IMF desteği ve uluslararası kredilerin faiz ödemeleri için harcanması ile borçların maliyetinin topluma yüklenmesi.

Bu yaklaşım programın mali yükün toplumun sırtına yüklendiğini ve toplum içerisinde de eşitlik ve adalet ilkelerine uygun bir şekilde dağıtılmadığını göstermektedir. Ayrıca programın yaklaşımı incelendiğinde, ekonominin ulusal dinamiklerle değil de küresel finans merkezlerinin çıkarları çerçevesinde biçimlendiği görülmektedir. Bu kapsamda 2000 senesiyle birlikte yürütülmeye başlanan IMF programının asıl amacının, uluslararası ekonomi güçlerinin kendi yaşadıkları krizi daha az hasarla atlatmalarını sağlayan, küreselleşme politikalarının uygulanması olduğu görülmektedir (Balseven ve Önder, 2009: 97). Sonucunda, devletin etkisi azaltılmış, özelleştirmelere ivme kazandırılarak yabancı payı yükselmiş, uluslararası bağımlılık artmış ve Türkiye’nin ekonomisi denetimsiz bir hale gelmiştir.

Türkiye’de art arda yaşanan krizler bu dışa bağımlı ve denetimsiz uygulamaların bir neticesidir. Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu (2001), ortaya çıkan krizlerin, programa uyulmamasının değil aksine doğrudan takip edilmesinin bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Kasım 2000 krizinin hemen ardından ekonomi 2001 yılının şubat ayında yaşadığı ikinci bir krizin etkisiyle derin bir çöküş yaşamıştır. Bu krizin üzerine, temel hedeflerden uzaklaşmadan “Güçlü Ekonomiye Geçiş” adında yeni bir program hazırlanmıştır. İlk olarak “Derviş Programı” daha sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” olarak adlandırılan istikrar arayışı ile Türkiye ekonomisinin kalıcı olarak yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Program, politika ve ekonominin ayrıştırılması ilkesine dayalı olarak, devletin işlevinin denetim ve eğitim, sağlık ve adalet gibi kamusal hizmetlerle sınırlanacağı bir yapı önermektedir (BSB-İktisat Grubu, 2001: 14). Fakat hazırlanan program temel gereksinimlerin sağlanmasının aksine toplumsal adaletsizliği daha ileri boyutlara taşıyacak ilkeler içermektedir. Bu durum yalnızca ekonomik olarak değil toplumsal bir çözünme tehlikesi de doğurmaktadır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda rekabeti artıracak bir yöntem olarak özelleştirmelerin uygulanması gerektiğine sık sık değinilmiştir. Ele alınan düzenlemelerin ilki şeker üzerine olmuştur. Yeni dönemde şeker piyasasını, devletin değil Şeker Kurulunun düzenleyeceği ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesi yönünde karar alındığı açıklanmıştır (TCMB, 2001: 19). Aynı şekilde tütün kanunu ile TEKEL’in özelleştirilmesi; doğalgaz kanunu ile de doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi ve BOTAŞ’ın özelleştirilmesi devam eden maddelerde yer alan hedefler olmuştur. Bir başka değerlendirilen kurum ise Türk Telekom olmuştur. Telekomünikasyon altyapısının iyileştirilmesini sağlamak adına özelleştirilme sürecinin hızlandırılması gerektiği ve buna imkân sağlayacak yasal sürecin başlatıldığından söz edilmiştir. (TCMB, 2001: 20). Bunlar dışında “2000 Yılı Enflasyonla Mücadele Programı ve Gelişmeler” başlığı kapsamında Petrol Ofisi ve TÜPRAŞ gibi kurumların özelleştirilme sürecini de aktarmıştır (madde.15). Programın özelleştirmelerle ilgili uzun dönemli perspektifi ise 75.maddede ele alınmıştır. *“Güçlü ekonomiyi güven içinde çalışan bir özel sektör, etkin bir devlet ve geniş bir toplumsal dayanışma yaratacaktır.”* cümlesi ile özelleştirmelerin hedefe ulaşılmasındaki sorumluluğu belirtilmiştir (TCMB, 2001: 30).

GEGP'nin en problemli kısmı ise toplumsal paylaşıma olan negatif katkılarıdır. İlk olarak, çalışanların gelirlerinin sıklıkla hedeflenen enflasyona uygun şekilde düzenlenecek olması, reel ücretlerin azalmasına yol açacaktır (BSB-İktisat Grubu, 2001: 42). Bu durum, satın alma gücünü düşürecek, ekonomik ve toplumsal refahı olumsuz yönde etkileyecektir. Dahası GEGP gelirler politikasını direkt olarak kamu çalışanları arasında gelir farklılıklarının giderilmesi çerçevesinde temellendirilerek çalışanlar arasında huzursuzluğa sebep olacaktır (BSB-İktisat Grubu, 2001: 42).

Nitekim istikrar sağlama ve borç yükünün maaşlı çalışanlara yüklendiği, azınlığın yararına olan bu politikalar halk içerisinde tepkiye yol açmıştır. Bu doğrultuda sendikalar ve meslek örgütleri birleşerek Emek Platformu Programı'nı hazırlamışlardır. Emek Platformu Programı ile GEGP'yi karşılaştıran BSB-İktisat Grubu (2001: 70) toplum perspektifinden bir değerlendirme sunmuştur:

Emek Platformu Programı krizden çıkmak için gerçekçi ve halkın menfaatlerine uygun tedbirler ve Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmeye yönelik kalkınma politikaları içermektedir. Emek Platformu Programı ile GEGP karşılaştırması, GEGP'de geçen metnin Türkiye halkının bağımsızlık ve sosyal adalet özleminden ve bütünsel kalkınma talebinden ne kadar kopuk bir dünya görüşü ile yazıldığını göstermektedir. Ancak Emek Platformunun Programı gibi toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarını karşılamaya ve özlemlerine gerçekleştirmeye yönelik bir program "güçlü bir toplumsal ve siyasal destek" ile uygulanabilir.

3.3.2. 2002 genel seçimleri ve AKP iktidarı politikaları

Neoliberal yapının yol açtığı ciddi ekonomik krizlerle başlayan 2000'ler, 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından yeni bir döneme geçiş yapmıştır. Kurulduktan çok kısa bir süre sonra girdiği ilk seçimleri %34 oy alarak kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), günümüzde iktidar olma başarısını kesintisiz bir biçimde sürdürmektedir. Sık sık yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal krizler, yeni bir siyasi rejim yaratarak, neoliberal ideoloji ile İslami perspektifi bir araya getiren AKP'yi, Türkiye'nin politik sahnesinde önemli bir aktör haline getirmiştir (S.Sönmez, 2009: 73). Bu dönemde alınan kararların neoliberal çizgide gelişimi artarak devam etmiş, işgücü, üretim sektörü, sağlık ve eğitim gibi temel konular üzerinde köklü dönüşümlere sebep olmuştur.

Ekonomi politikaları

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yılları ve 2000'lerin başını bir dizi kriz ile mücadele ederek geçirmiştir. Bu zorlu dönemler, Türkiye'nin ekonomik yönetiminde ve politika oluşturmada önemli değişikliklere yol açmıştır. 2001 krizinden sonra, Türkiye ekonomisi büyük bir dönüşüm sürecine girmiş ve bu dönüşümü *yapısal reform* söylemi altında neoliberal politikalar oluşturmuştur. Bu politikalar, ekonomiyi serbestleştirmeyi, özelleştirmeyi teşvik etmeyi ve dışa açılmayı ön plana çıkarmıştır.

AKP iktidarı, K. Derviş öncülüğünde ve IMF denetiminde yürütülen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını sürdürmüş ve sonrasındaki uygulamalarını da IMF politikalarıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştirmiştir (Borataş, 2009: 3). IMF ile 2005 yılında 3 yıl sürecek yeni bir anlaşma yapılmıştır. Hükümet yapılan anlaşmanın yeniden istikrarlı büyümeyi sağlayacak politika kararlarından oluştuğunu belirtse de programın, siyasal ve toplumsal hayatı kökten dönüştürmeyi hedeflediği bilinmektedir (Yeldan, 2009: 136).

AKP hükümetinin 2002- 2013 yılları arasındaki ekonomi politikalarının genellikle başarılı olduğu konusunda bir uzlaşma olsa da devamındaki başarısızlığının nedenleri ile ilgili dış güçler ve uygulanan politikaların farklılaşması yönünde iki ayrı fikir oluşmaktadır (Atbaş, Öziş ve Kurtulmuş, 2023). Bu süreçte, başta milli gelir artışı olmak üzere, ilgili bir takım konu başlıklarında, Türkiye dikkate değer bir performans sergilemiştir. Makroekonomik performans değerlendirmesinde önemli bir yer tutan büyüme oranı referans alınarak, Türkiye'nin 2002-2020 yılları arasına ortalama yüzde 5,2 büyüdüğü görülmektedir (Cömert, Çelik ve Şengül, 2022). Daron Acemoğlu ve Murat Üçer (2015) tarafından Türkiye ekonomisinin yükseliş dönemi olarak adlandırılan 2002-2007 alt dönemi ise bu oranın neredeyse yılda %6 civarlarına ulaştığı, 1960'lardan beri büyüme hızının en yüksek olduğu süreçtir.

İlk olarak 2009 yılında ABD kökenli ekonomik krizle birlikte gerçekleşen düşüş, sonrasında yüksek büyüme oranları ile devam etmiştir. Ardından 2015'te başlayıp, 2018'e kadar devam eden politik ve mali istikrarsızlıklar Türkiye'ye özgü yeni bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur (Günçavdı ve Bayar, 2023: 218). Bu düşüş, 2020 yılında küresel ölçekte gerçekleşen COVID-19 salgını ile iyice derinleşmiştir.

Ekonominin kötü gidişatı içerisinde geline bu noktayı sanayisizleşmenin bir sonucu olarak açıklayan Günçavdı ve Bayar (2023: 224) ise, kırsaldan kente göç eden nüfusun, endüstriyel sektörler yerine hizmet, ticaret ve inşaat gibi daha kolay erişilebilen sektörlerle yönelmesinin, ekonomik istikrarsızlığı tetikleyen önemli bir etken olduğunu ileri sürmektedir.

2001 krizinin hemen sonrasında iktidara gelen AKP, öncelikle Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve istihdam politikalarını şekillendirmiş, mevcut üretim biçimlerini değiştirmiş ve ülkenin ekonomik dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönüşümler yalnızca Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. Yakın dönemde, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile yaygınlaşan serbest ticaret anlayışı, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik ve üretim yapılarının değişimine ve mevcut sorunların derinleşmesine neden olmuştur (Günçavdı ve Bayar, 2023: 192).

Türkiye’de, neoliberal politikaların etkisiyle oluşan rekabetin bir parçası olarak gelişen kentler, kırsaldan büyük bir iç göç dalgasına maruz kalmıştır. Bu süreçte gerileyen tarımsal destekler ve sanayinin teknolojik ilerlemelerin etkisi altında biçimlenmesi yeni sektörlerin yükselişine sebep olmuştur. Sanayi sektöründeki bu ilerlemelerin gerektirdiği yeni niteliklere sahip olmayan kırsal nüfusun, bu alanda istihdam edilmesi zorlaşmıştır (Günçavdı ve Bayar, 2023: 192). Buna karşılık göç eden nüfus alternatif gelir kaynakları olarak ticaret, inşaat ve hizmet gibi ulaşılması daha kolay sektörlerle yönelmişlerdir.

Üretim sistemlerindeki bu değişimler, yaşanan göçler ve sermaye yanlısı politikalar işgücünü değersizleştirmiş ve gelir eşitsizliğini artırarak toplumsal adaletsizliğe sebep olmuştur.

AKP dönemi ekonomi politikaları üç doğrudan toplumsal sonuca yol açmıştır: (i) tarımı bir ekonomik faaliyet olarak yaşamsal gereklilikleri karşılama yetisinden yoksun bırakmıştır...; (ii) bir tür ilkel birikim ile ücretsiz çalışma ve geçinme türlerini yok ederek bireyleri işgücü piyasasına sürüklemiştir; (iii) küçük mülk ve servet unsurlarını büyükler lehine eriterek, bunların temel oluşturduğu küçük, kendi hesabına ekonomik faaliyetleri caydırmıştır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler [BSB], 2015: 126).

Bu süreç mutlak olarak toplumun üretici kaynaklarının ve işgücünün hızla piyasalaşmasına neden olmuştur (Köse ve Bahçe, 2023: 497). Özellikle tarım sektöründen kopan bu işgücü, düşük ücretli işlerde istihdam edilerek gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiş,

yoksulluğun artışı tetiklemiştir. Farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar bulunan Türkiye'nin, en temel sorunlarından biri gelir dağılımındaki bu dengesizliktir.

2001 krizinin ardından iktidar olan AKP, kriz sonrası oluşan reel ücretlerdeki gerileme eğiliminin önüne geçememiştir. İşsizlik oranlarında da kriz dönemine kıyasla bir iyileşme görülemedi. AKP'nin ilk iktidara geldiği ve ekonomik krizin etkilerinin sürdüğü 2002'de işsizlik oranı %10,3 seviyesindeyken; bu oran ekonomik büyüme sağlanan yılları da kapsayan 20 yıllık süreçte, %9,2'nin altına hiç düşmemiştir (Atbaşı ve diğerleri, 2023). Bu dönemde uygulanan serbestleştirme ve özelleştirme yöntemleri altında değersizleştirilen emek, yoksulluğun ve umutsuzluğun giderek daha geniş bir kesimi kapsamıyla sonuçlanmıştır. Mütevellioğlu ve Işık (2009: 200), 2000'lerde neoliberal politikaların hâkimiyetindeki Türkiye'nin işgücü piyasasının, sanayi devrimi zamanlarının Avrupa ülkelerini anımsattığını söylemiştir:

Uygulanan neoliberal politikaların ürünü, yedek sanayi ordusunun giderek büyümesi, derinleşen yoksulluk, reel ücretlerdeki gerileme, aşırı uzun çalışma süreleri, sosyal güvenlik haklarından yoksunluk, ölüm ve sürekli iş göremezlikle sonuçlanan iş kazalarındaki rekor artış vb. ile tanımlayabileceğimiz bir tablodur. Bu tabloyu çizenlerin amacı, 19. yüzyılda olduğu gibi, bugün de emeğin sınırsız sermaye birikimine hizmet etmesini sağlamaktır.

Özelleştirme politikaları

AKP, kurulduğundan bu yana serbest piyasa ekonomisinin savunucusu olmuş, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını ve büyümesini teşvik etmek için serbest piyasa ilkelerini temel alan bir program oluşturmuştur: “Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktır.” (AKP, 2002: 32).

Neoliberalizmin ‘kamuyu küçültülme’ hedefi doğrultusunda uygulanan yöntemlerden biri olan özelleştirme, 1980’lerde ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkenin gündeminde yer etmiştir. Türkiye’de de aynı dönemde 24 Ocak kararları adı verilen düzenlemelerle birlikte özelleştirme uygulamaları hız kazanmış ve ülkenin ekonomik yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Temel hedefin, önceden kar hesaplarına katılmayan alanların sermaye birikimine açılması (Harvey, 2015: 169) olan bu uygulamalar AKP hükümetleri döneminde çok etkin bir politikaya dönüşmüştür. AKP 2002 seçim

beyannamesinde ekonomik olarak istikrarı sağlamak için önerdiği yapısal reform programında kamunun yapılandırılması ve özelleştirmelerin hızlandırılmasına özellikle yer vermiştir. KİT'leri devletin üzerinde bir yük olarak görmüş, özelleştirilmelerinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir (AKP, 2002: 48): “Özelleştirmenin temel amacı, ekonomide serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, etkinlik ve verimliliği artırmaktır. Piyasa ekonomisinde kamunun iktisadi rolü, piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları oluşturmaktır.”

2002'den bu yana iktidarda olan AKP özelleştirme politikalarını günümüzde hala sürdürmektedir. Boratav (2009: 15) birçok benzer tanımın dışında özelleştirme kavramını ülkemiz özelinde “Türkiye’yi yöneten siyasi kadroların ve burjuvazinin kendi mal ve varlıklarını yönetme beceri, niyet ve güçlerinin aşındığı hatta (siyasal iktidarlar açısından) yok olduğu...” bir süreç olarak tanımlarken, kamuya ait mal varlıklarının satış sınırının ne zaman aşılabacağını ise öngörülmez olduğunu ifade etmektedir.

Ülkemizde özelleştirme uygulamalarıyla ilgili düzenlemeler içeren çok sayıda yasa çıkartılmıştır. İlk yasal düzenleme Şubat 1984 senesinde kabul edilen 2983 sayılı “Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun” ile yapılmıştır. Bu Kanun, kamu iktisadi kuruluşlarının ve kamu kurumlarına ait altyapı tesislerinin gelir ortaklığı senedi, hisse senedi veya işletme hakkının verilmesi ile devredilmesi hükümlerini içermektedir. Özelleştirme uygulamalarına yönelik en kapsamlı düzenleme ise 27 Kasım 1994'te yayımlanan 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” dur. Kamu kurumlarına ait işletmelerin özelleştirilmesinin yöntemlerini ve süreçlerini düzenleyen kanun, devlete ait tüm varlıkların özelleştirilmesinin önünü açmıştır. Ayrıca “Özelleştirme İdaresi Başkanlığı”, "Özelleştirme Fonu" ve "Kamu Ortaklığı Fonu" kurulmuş, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun görevleri düzenlenmiştir.

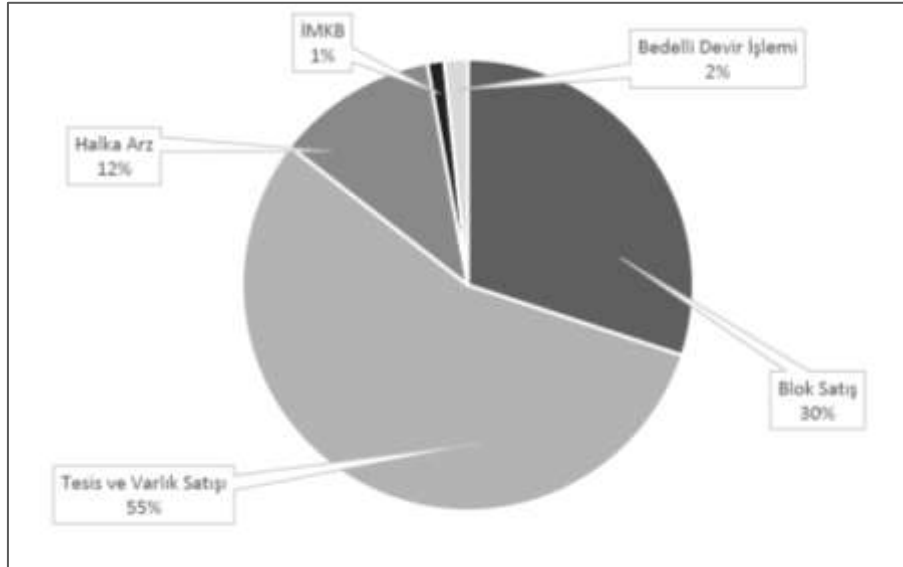
2003 yılında büyük çaplı özelleştirmeler gerçekleştirilememiş olsa da, SEKA'ya ait Afyon, Balıkesir, Çaycuma, Aksu ve Kastamonu işletmelerinin özelleştirilmesi ile TDİ'ye ait Çeşme, Kuşadası, Dikili ve Trabzon Limanlarının işletme hakkı devredilme işlemleri gerçekleştirilmiştir (Merken, 2008: 85).

2004 yılında, Bursagaz, Eti Krom, Çayeli Bakır İşletmeleri, Eti Gümüş, Esgaz, Divhan, BET Kütahya Şeker Fab., Eti Bakır, Eti Elektrometalurji ve Amasya Şeker

Fab.'nın Özelleştirme İdaresi'ndeki hisselerinin blok satışı...gerçekleştirilmiş, THY'nin %23 oranındaki hissesi...halka arz edilmiştir...Tekel'e ait iki tuzlanın yanı sıra Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş.'nin özelleştirme çalışmaları tamamlanmıştır... Sümer Holding A.Ş.'ye ait Malatya Pamuklu San. İşl., Bakırköy İşletmesi, Tümosan İşletmesi, Çanakkale ve Diyarbakır İşletmeleri özelleştirilmiştir...Gemlik Gübre San. A.Ş., İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş., Kütahya Gübre San. A.Ş.'nin varlıkları devredilmiştir.... (Merken, 2008: 86).

İlerleyen yıllarda ise sırasıyla Telekom, TÜPRAŞ, Büyük Efes Oteli, Büyük Ankara Oteli, Kızılay Emek İşhanı ve Büyük Tarabya Oteli özelleştirilmiştir. Tekel'e ait Ankara Başmüdürlük Binası, Bodrum Sosyal Tesisleri ve varlıkları ile Kayacık Tuzlası, Kaldırım Tuzlası ve Yavşan Tuzlası devredilmiştir (Merken, 2008: 86).

Özelleştirme politikalarındaki kararlı yaklaşım, büyük ölçekli projelerle devam ederken, bu uygulamalarla elde edilen gelirler de artmaktadır.



Şekil 3.1. Türlerine göre özelleştirme, 2001-2017 (Üçer, 2018)

2010 yılından itibaren, özelleştirme gelirlerinin büyük bir bölümü, işletme ve varlık satışlarıyla sağlanmıştır (Üçer, 2018). Sonraki dönemde büyük ölçekli özelleştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve bu faaliyetler sonucunda ciddi miktarda kazanç sağlanmıştır. Elektrik dağıtım sektörünün tamamı, hidroelektrik santraller, termik santraller, fabrikalar, bankalar, kamu arazileri, otoyol ve köprüler özelleştirilmiş, limanların işletme hakları devredilmiştir.

Özelleştirme faaliyetlerinin sonucunda, kamuya ait varlıkların yabancı şirketlere devredilmesi ve hizmet sektöründe yabancı sermaye artışı toplumun belli kesimlerinde endişe yaratmıştır. Ayrıca işletmelerin devredilmesi veya kapatılması işsizlik sorunlarına da yol açmıştır. Bunun yanında artan rekabet ortamı kayıt dışı çalışma oranını artırarak düşük ücret politikalarını teşvik etmiş ve gelir eşitsizliğini artırarak yoksulluğun yayılmasına neden olmuştur (S.Sönmez, S. 2009: 72).

Toplumsal politikalar

Temelde devlet müdahalesinin azalmasını ve serbest piyasayı savunan neoliberal ilkeler, doğal olarak sosyal refah politikalarına karşı olumsuz bir tutuma sahiptir. Devlet tarafından karşılanması gereken bu hizmetlerin, temel amacı toplumsal eşitliği sağlayarak yoksulluğun derinleşmesini engellemektir. Ancak neoliberal çerçevede mali bir yük olarak görüldüğü için özel sektöre ve rekabete açılması desteklenmektedir.

Barınma sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gibi hizmetleri içeren bu politikaların kapsamı ve uygulanışı ülkelere göre değişmektedir. Türkiye’de 2000’li yıllarda etkisini artıran neoliberal ideoloji, devletin refah politikalarında da ciddi değişikliklere yol açmıştır. 2002 seçimlerinin sonucunda tek başına iktidar olan AKP hükümetinin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından TBMM’ye sunulan 59’uncu Hükümet Programında sosyal devlet anlayışı şu şekilde özetlenmiştir:

Devleti halka hizmet etme aracı olarak gören Hükümetimiz, bir sınıf ve kesimin değil bütün vatandaşlarımızın refah ve mutluluğunu sağlayacak sosyal politikalar yürütecektir. Bu bağlamda yoksullar, bakıma muhtaç yaşlılar, çocuklar ve işsizler için özel programlar oluşturulacak, zor durumdaki vatandaşlarımıza, terkedilmiş ve kimsesizlik duygusu yaşatılmayacaktır. Hükümetimiz, işsizleri, fakirleri, düşkünleri, hastaları, özürlüleri gözetken, onların insan onuruna yakışacak şekilde yaşamalarını sağlayacak bir sosyal devlet anlayışını uygulamaya koyacaktır. (59. Hükümet Programı, 2003).

Ancak söylemlerin aksine pratikte; gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluğun artışı, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler gibi durumlar, sosyal politikaların yetersizliğine işaret etmektedir. Ayrıca işsizlik oranlarındaki artış, iş cinayetlerinin önlenememesi, çocuk işçilerin yaygınlaşması ve kadına yönelik şiddet gibi sorunlar da bu eksikliği daha da vurgulamaktadır. Bu durumlar neoliberal dayatmaların bir sonucu olduğu gibi, AKP hükümetinin ideolojik perspektifiyle de biçimlenerek

sunulmaktadır (Koray ve Çelik, 2015: 8). Sonuçta ortaya çıkan yaklaşım, küresel düzeyde gerçekleşen Neoliberal politikaların etkilerini içermektedir. Ancak bu politikaların Türkiye’de devamlılığını sağlayan, yerel özgünlükleri de bulunmaktadır. Durmaz (2016), AKP hükümetinin bu entegrasyonu başarmasının dört temel bileşeni olduğunu ifade etmektedir:

Bunlardan birincisi, dayanılan formel veya enformel yerel iletişim ağları; ikincisi, ideolojik-politik arka planında muhafazakarlığa hatta siyasal İslam’a dayanan değerler ve klientalist ilişkiler; üçüncüsü sosyal politikayı neoliberal sermaye birikim sürecinin bir bileşeni olarak tasarlayabilme kabiliyeti ve nihayet dördüncüsü sosyal politikayı – özellikle de sosyal yardımları emek gücünün hem ekonomik hem de ideolojik-politik yeniden üretiminin bir aracı olarak başarıyla kullanabilmesidir.

Sağlık politikaları

Neoliberal politikalar çerçevesinde, sağlık sektörünün yapılandırılmasına yönelik yeni programlar ortaya çıkmıştır. Bunun temel sebebi, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi, devletin sağlık harcamalarını finanse edememesi sonucunda verimsiz ve kalitesiz hizmet sunması olarak ifade edilmektedir.

AKP, seçimi kazandıktan hemen sonra Acil Eylem Planını açıklayarak; “bir yıl içinde devlet, sigorta ve kurum hastanelerinin birleştirilmesi, Genel Sağlık Sigortası (GSS) kurulması, aile hekimliğine geçilmesi, sevk zinciri oluşturulması, koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması ve özel sektörün sağlık alanına yatırım yapmasının” teşvik edileceği sözünü vermiştir (Türk Tabipleri Birliği, 2023). AKP’nin Acil Eylem Planında belirttiği vaatlerine uygun olarak hazırlanıp Haziran 2003’de yayımlanan, “Sağlıkta Dönüşüm Programı”, Türkiye’de sağlık sektörünün köklü bir değişim sürecine girdiğini göstermektedir. Bu programın temel hedefinin sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyetli olduğu raporda belirtilmektedir (Sağlıkta Dönüşüm Programı, 2003).

Bu raporda genel sağlık sigortası, herkesi tek çatı altında toplama işlevi vurgulanarak tanımlanmıştır. Sosyal devlet olmanın bir gereksinimi olarak ifade edilen bu uygulama, bütün vatandaşları kapsamaktadır. Ayrıca bu yapı içerisine tamamlayıcı bir rol verilerek dâhil edilen özel sağlık sigortalarının gelişimi önemslenmekte ve özel sigortacılık açık olarak desteklenmektedir (Sağlıkta Dönüşüm Programı, 2003: 28): "Zorunlu Genel Sağlık Sigortasının kapsadığı temel teminat paketine ilave olarak hizmet almak isteyenler özel

sigorta yaptırabilecekler ve hizmetlerini bu özel sigortalar aracılığıyla alabileceklerdir. Bu anlamda özel sigortacılık teşvik edilecektir."

Sonuç olarak, Hamzaoglu (2013) sağlık reformunun neticelerini maddeler halinde ifade etmiştir:

Sağlık reformu ile sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı birbirinden ayrılmıştır; sosyal güvenlik kurumları tek çatı altında toplanmıştır; kamu hastaneleri ve kamusal sağlık hizmetleri özelleştirilmiş, özel sektörün payı artırılmıştır; sağlık primi, katılım ve katkı payı, reçete bedeli, hizmet fark bedeli vb. uygulamalarla cepten sağlık harcamaları artırılmıştır; özellikle aile hekimliği sistemiyle birinci basamak sağlık hizmetleri de piyasaya eklemlendirilmiştir; sağlık bakanlıkları, planlama ve denetleme birimleri haline getirilmiştir.

Dünya Bankası, bütçe sıkıntısı çeken devletlere, sağlık hizmetlerine ulaşımı artırmak için kamu-özel sektör iş birliklerini teşvik etmeyi önermektedir. Ülkemizde bu durumun uygulanış süreci Kayıhan Pala (2021) tarafından şöyle aktarılmaktadır:

"Bu düzenlemeler ülkemizde ilk önce Entegre Sağlık Kampüsü, sonra Sağlık Kampüsü, ardından Kamu-Özel Ortaklığı ve daha sonra Kamu-Özel İş birliği adıyla anıldıktan sonra, en son olarak Şehir Hastanesi adıyla toplumun karşısına çıkartıldı."

Kamu-özel iş birliği bir özelleştirme biçimi olarak kullanılmaktadır. Türkiye'deki şehir hastaneleri modeli, İngiltere'de sağlık sisteminde sorunlara yol açan ve felaket olarak nitelendirilen modeldir (Pala, 2021). Bu model ülkemizde de birçok soruna yol açmaktadır. Öncelikli problem, hastane binalarının ve ekipmanlarının kamu için yüksek maliyetinin olmasıdır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı bütçesinin ciddi bir kısmı da şehir hastanelerine ayrılmıştır (Pala, 2021). Bir başka konu ise hastanelerin şehirlerin dışına inşa edilmeleri sonucunda ulaşım sorunlarının yaşanmasıdır. Bu süreçte kentlerde merkezde bulunan devlet hastaneleri kapatılmakta ve kapatılan yerleşkelerin durumu belirsizleşmektedir. Türk Tabipleri Birliğinin yayımladığı raporda (2017), incelenen veriler sonucunda şirketlerin inşaat maliyeti artırmak amacıyla ihtiyacın ötesinde büyük binalar inşa ettiği aktarılmaktadır. Bu da sadece şehir içinde değil hastane içerisinde de ulaşımı zorlaştırmaktadır.

Tüm bu gelişmeler kamu hizmetlerini zayıflattığı gibi toplumun temel sağlık hizmetlerine erişim eşitliğini de ortadan kaldırmaktadır. Her ne kadar yeni hastane ve sağlık tesislerinin inşa edilmesi, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve altyapı gelişimine katkı sağlasa da zengin ve yoksul arasındaki eşitsizliğin derinleşmesi bu hizmetlere erişimde eşitsizlik yaratmaktadır. Ayrıca yapılan özelleştirmeler, sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesine yol açmıştır. Bu da yine toplumun yoksul kesiminin iyi hizmet alamaması anlamına gelmektedir. Hamzaoglu (2013) bu sebeplerle sağlık reformunu özünde emekçi sınıfı için bir saldırı olarak nitelendirmektedir.

Eğitim politikaları

Eğitim bir ülkenin geleceğini biçimlendiren temel unsurlardan biridir ve sağlık gibi eğitim de devletin vatandaşlarına yönelik sorumluluklarının olduğu önemli bir toplumsal hizmet alanıdır. Eğitimin Anayasal olarak da güvence altına alınması, bireyin eğitim hakkına verilen önemin ve eğitimde eşitlik sağlamanın bir taahhüdüdür. Anayasanın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde “Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi” başlığı altında düzenlenmiştir. Madde 42 “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” ile başlayıp devamında “İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.” ifadelerini içermektedir. Bu ifadeler, eğitim hakkının temel bir hak olduğunu ve devletin bu hakkı tüm vatandaşlar için erişilebilir kılmak ve ücretsiz sunmak gibi yükümlülükleri olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu noktada Madde 42 de yer alan “Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.” ifadesi de devletin eğitimde fırsat eşitliğini sağlama amacını yansıtmaktadır. Bu nedenle, Madde 42, eğitimde eşitlik ve adaletin sağlanması için önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

Eğitim, iktidarların ideolojik amaçlarına hizmet eden bir araç olarak kullanılmaktadır (Ömürlüoğlu, 2020). İktidarlar, eğitimi toplumu istediği yönde şekillendirmek ve bireyleri geliştirmek için bir fırsat olarak görür. 20 yılı aşkın süredir iktidarda olan AKP de siyasi ideolojisini de yansıtarak eğitim alanında köklü değişimler gerçekleştirmiştir. AKP’nin 3 Kasım 2002 seçim beyannamesi incelendiğinde en çok dikkat çeken konulardan birinin eğitimin özelleştirilmesi ile ilgili teşvik olduğu görülmektedir. “Eğitimin her alanında özel teşebbüs desteklenecek ve özel teşebbüsün eğitimdeki payı artırılacaktır” ifadesi (AKP,

2002), devletin eğitime müdahalesinin azaltılmasını ve özel sektörün daha fazla katılımının hedeflendiğini göstermektedir. Bu yöntemle kamu kaynaklarının daha verimli kullanılması sağlanacaktır. Ayrıca kalabalık sınıflar, eksik altyapı ve öğretmenlerin performansındaki düşüş gibi eğitimdeki mevcut sorunların (Yirci ve Kocabaş, 2013), artan rekabet sayesinde çözülebileceği savunulmaktadır. Ancak bu uygulamaların eğitimdeki eşitsizlikleri artırabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca eğitimin özelleştirilmesi, eğitimi topluma yararlı bir kamu hizmeti olmaktan ziyade bireylerin ve işverenlerin fayda sağladığı bir metaya dönüştürmeyi hedefler (Ball ve Youdell, 2008: 53).

Çizelge 3.1. Eğitimde mesleki değerler ve piyasa değerlerinin karşılaştırılması (Ball ve Youdell, 2008: 52)

Mesleki Değerler	Piyasa Değerleri
Bireysel ihtiyaçlar (okullar ve öğrenciler)	Bireysel performans (okullar ve öğrenciler)
Farklı yeteneklere sahip bireyler eşit imkanlarla aynı sınıflarda bulunur.	Farklılaştırılmış ve yetenek hiyerarşisine dayalı sınıflandırma yapılır.
Toplumun ihtiyaçlarına hizmet eder.	Müşteri odaklı hizmet sağlar
En fazla öğrenme ihtiyacı olanlara kaynak yardımı sağlar.	Daha yetenekli gördüklerine kaynak yardımı sağlar.
Okullar ve öğrenciler arasında “iş birliği” vardır.	Okullar ve öğrenciler arasında “rekabet” vardır.
Çeşitli akademik ve sosyal niteliklere dayalı kapsamlı değerlendirme ölçeği	Performans göstergelerine dayalı dar değerlendirme ölçeği
Tüm çocukların eğitiminin temelde eşit değerlere sahip olduğu kabul edilir.	Tüm çocukların eğitimi maliyet ve sonuçlar dikkate alınarak değerlendirilir.

Tablodan anlaşılacağı üzere eğitimin ticari bir metaya dönüşeceği kaygısı ile eğitimin özelleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Piyasa koşullarına bırakılmış bir eğitimde rekabetin öğrenciler arasında iş birliğini öldüreceği ve bencil insanlar yetişeceği korkusu vardır. Özelleştirme karşıtları, sosyal adalet ve eşitlik ilkesine pazar şartlarında dikkat edilmeyeceği endişesini taşımaktadır. Ayrıca eğitimde mesleki değerlerin ve eğitimin insancıl yönünün korunması gerektiğini belirtmektedirler.

Seçimlerden bir süre sonra ilköğretim ve eğitim kanununda değişikliklere yol açan 6287 sayılı yasa, 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasa kamuoyunda '4+4+4 yasası' olarak bilinmektedir. Bu yasayla birlikte, zorunlu eğitime başlama yaşı düşürülmüş; ilköğretim,

ortaokul ve lise eğitimi dörder sene sürecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca ilköğretim kurumları birbirinden ayrılmış, imam hatip ortaokulları açılmıştır.

4+4+4 sistemiyle birlikte zorunlu eğitimin kesintili ve geçişken yapısı eğitim sistemine ve topluma kalıcı hasarlar bırakmıştır. Bu değişiklikle birlikte zorunlu eğitimin on iki yıla çıkması, ekonomik olarak dezavantajlı birçok öğrenciyi nitelikli eğitimden mahrum bırakmış, mesleki liselere veya açık öğretim liselerine mahkûm etmiştir (Aksoy, 2012). Zorunlu eğitimin süresinin arttığı ancak bu süreçte herkesin eşit bir eğitim hizmeti alamadığı bu sistem toplumsal eşitsizliği daha da artırmıştır. Ancak tüm bunlar küresel sistem ve piyasa tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Aksoy, 2012). Bu memnuniyetin sebeplerinden biri, çıraklık yaşının düşmesiyle birlikte sayısındaki artışken, diğeri ise eğitim sisteminin her kademesinde özel okullaşmanın hızla artmasıdır. Son 20 yıl içerisinde özel okul sayısı 10 kattan fazla artarken, yükseköğretimde ise vakıf üniversitesi sayısı yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. (Veriler MEB ve YÖK’ün internet sitesinden alınmıştır)

Sonuç olarak hem temel eğitim düzeyinde hem de yükseköğrenim de piyasalaşma eğiliminin artan bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu da ekonomik olarak avantajlı bireylerin daha nitelikli eğitim hizmetlerine erişebileceklerinin göstergesidir. Bu durum toplumsal eşitsizliğin derinleşmesine, sosyal sınıflar arasındaki uçurumun büyümesine ve toplumda huzursuzluk oluşmasına neden olmaktadır.

Kentleşme politikaları

Günümüz dünyasında kentler, hızla değişen sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle birlikte büyük bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Neoliberal ilkeler çerçevesinde biçimlenen bu dönüşüm, içinde yaşayan yerel halk ve kentin tarihi, kültürel ve doğal mirası göz ardı edilerek gerçekleşmektedir. Bu durum, kent kimliklerinin kaybolmasına, toplumsal eşitsizliğin artmasına ve çevresel sorunlara neden olmaktadır.

21. yüzyılda neoliberalizmin etkisiyle artan mali krizler, kentsel planlama ve müdahale şekillerini etkilemiştir. Finansal endişeler, otoritelerin planlama politikalarını etkileyen belirleyici bir unsur olmuştur. Bu dönemde, sermayenin mekânda serbestçe dolaşımını sağlamak amacıyla planlama süreçleri, esnek, geçici çözümlere dayanan ve bütüncül olmayan bir anlayışla ele alınmıştır (Özler, 2010).

Ülkemizde ise neoliberal ilkeler, TOKİ'nin (Toplu Konut İdaresi), hazine-maliye politikalarının ve yerel yönetimlerin yardımıyla, kentler üzerinde mülksüzleştirme yoluyla birikim modeli kapsamında uygulanmaktadır (Aydın, 2008). Bu dönemde birbirleri ile küresel düzeyde bir yarışa sürüklenerek metalaştırılan kentler, yatırım ve inşaatın hız kazandığı alanlar haline gelmiştir. Buna ek olarak kentsel dönüşüm uygulamaları da büyük bir ivme kazanmıştır.

Büyüme stratejisini özellikle inşaat sektörüne odaklanarak şekillendiren AKP iktidarının bu tercihinin ekonomik ve siyasi nedenleri Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB, 2015: 273-275) tarafından şöyle sıralanmaktadır:

1. AKP'nin iktidara geldiği dönemde, yaşanan 2001 krizinin etkisiyle, tarım karşıtı politikalar ve bölgesel eşitsizlikler artmış; bu durum Türkiye'deki iç göçleri hızlandırarak büyük kentlerdeki konut talebinin yükselmesine sebep olmuştur.
2. 1999 depremi sonrasında, geçmişteki plansız kentleşme ve kalitesiz konut stokunun sosyal ve güvenlik açısından yarattığı sorunlar, konut yenileme ihtiyacının aciliyetini göstermiştir.
3. Kentleşme, altyapı yatırımlarını ve inşaat sektörünü büyötmüştür. Ayrıca, küresel kent olmaya elverişli kentlerde arazi ve bina rantlarına olan talep hızla artmıştır.
4. İnşaat sektörünün istihdam oluşturma kapasitesi, cazibesindeki artışın sebeplerinden biri olmuştur.
5. 2002'den sonraki dönemde, enflasyon ve nominal faiz oranlarının düşüşü ve dış kaynak girişinin artışı, konut ve gayrimenkul yatırımını cazip hale getirerek, inşaat sektörünün büyümesine olumlu katkı sağlamıştır.

Neoliberalizmin etkisiyle kentlerde zamanla çöküntüye uğrayan kent mekanlarının yeniden düzenlenmesi “kentsel dönüşüm” “kentsel yenileme” “kentsel canlandırma” “kentsel koruma” ve “soylulaştırma” gibi terimlerle ifade edilmektedir (Şen, 2005: 127). Kavramların her biri farklı vurgular taşısa da temelde benzer bir amaca hizmet etmektedirler. Bu süreçler yalnızca kentsel mekânın değil, toplumsal yapının dönüşmesine de yol açar. Bütünsel bir dönüşüm sürecini kapsayan bu uygulamalar kentin mekânsal ve toplumsal gelişimini tanımlayan birçok parametrenin etkisiyle meydana gelmektedir. Kentsel dönüşümün içeriğini ve kapsamını belirleyen değişkenlerin en başında üretim biçimlerini değiştiren ve

yeni sermaye birikim alanı olarak kenti vurgulayan neoliberal politikalar yer almaktadır. (Şen, 2005: 127).

AKP hükümeti, 1999 depremi sonrasında ilk kez gündeme gelen kentsel dönüşüm uygulamalarını, kentteki sosyo-ekonomik problemlerin çözümü için önemli bir aktör kabul etmiştir. Bu süreçte AKP'nin en büyük destekçisi ise TOKİ olmuştur. Emlak Bankası aracılığıyla büyük bir taşınmaz varlık elde eden TOKİ'nin (Aydın, 2008), yapılan yasal düzenlemelerle yetkileri de artırılmıştır. 1984 tarihli 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nda yer alan Ek madde 1'de, zaman içerisinde gerçekleştirilen ekleme ve değişikliklerle Toplu Konut İdaresi Başkanlığının görev tanımı genişlemiştir. Yine aynı kanunda 05.05.2004 tarihinde yapılan değişiklikle Toplu Konut İdaresi Başkanlığına gecekondular dönüşüm projeleri ve kentsel dönüşüm projeleri için düzenleme yetkisi verilmiştir.

Sonuç olarak, TOKİ devlet içinde özel ve etkili bir statüye kavuşmuş, aynı zamanda yerel yönetimlerin imar planlaması ve inşaat iznine dair yetkilerine ortak olmuştur (Geray, 2009: 749). Böylelikle kent planlama sürecinin, sürdürülebilirliği, yaşanabilirliği ve toplumsal refahı artırma hedefleri, ekonomik çıkarların ve sermayenin belirleyiciliği karşısında önceliğini yitirmiştir. Bu süreçte, yasal düzenlemelerin etkisiyle, kentsel dönüşüm uygulamaları altında, gecekondular ve birçok önemli şehir bölgesi imara açılarak getiri potansiyeli taşıyan alanlara dönüşmüştür. Yani kentsel dönüşüm uygulamaları, kent mekanlarında rant oluşturma bir aracı haline gelmiştir. (Yaman, 2015: 248)

Cevat Geray (2009: 745) bu süreçte uygulanan kent politikalarına ilişkin bir değerlendirme yaparak şunları söylemektedir:

Anayasanın konut ve kooperatif kesimin özendirilmesine, desteklenmesine ilişkin buyrukları yerine getirilmemektedir. Toplumsal içerikten yoksun uygulamalarda, IMF'nin toplumsal devletin ortadan kaldırılmasına, devletin küçülmesine yönelik olarak dayattığı özelleştirmeci neoliberal politikalarının etkisi büyüktür. Bununla birlikte işin özünde işbaşındaki iktidarın rant odaklı kentleşme, konut ve arsa yöneltileri ile konut ve arsayı metalaştırıcı, piyasalaştırıcı uygulamaları yatmaktadır.

Bu durum, toplumsal ve çevresel kaygıların göz ardı edildiği ve özellikle kentleşme süreçlerinin sadece ekonomik getiriye odaklandığı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Ülkemizde kentsel dönüşüm, ekonomik ve toplumsal dengeleri yeniden sağlamak ve sermaye ile emek

arasındaki çatışmaları çözmek amacıyla geliştirilmiş olmasına rağmen (BSB, 2015: 282), geldiğimiz noktada bu amaçtan uzaklaşıldığı görülmektedir.

AKP iktidarıyla birlikte hızlanan dönüşüm süreçleri birçok çevre tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin ana teması halk katılımının yetersizliği ve sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerin göz ardı edilmesidir:

(i) dönüşüm sürecindeki mahallede yaşayanların tüm karar verme süreçlerinden dışlanması; (ii) bu insanların dönüşüm sonrasında oluşturulacak yeni mekânlarda yaşama şanslarının azlığı ve (iii) kentsel dönüşüm projesinin zorunlu bir yerinden etme/yeni bir konut satın alma ile sonuçlanacak olması, direnişleri harekete geçirmiş ve devlet üzerinde çeşitli baskılar yaratmıştır. (BSB, 2015: 283).

Katılımın yetersizliği konusundaki eleştiriler sadece mahalleliyi değil aynı zamanda meslek odalarını ve bilirkişileri de kapsamaktadır. Anayasanın 135. maddesi gereği TMMOB ve meslek odalarına danışılması toplumsal sorunların çözümünde daha iyi sonuçlar elde etmek için bir zorunluluk olmakla birlikte devletlerin bu zorunluluğa uyması da etik bir sorumluluktur (Keleş, 2021).

Bu eleştiriler doğrultusunda toplumun çeşitli kesimleri kentsel dönüşüm süreçlerine karşı mücadele etmek ve halkın bu konulardaki farkındalığını artırmak amacıyla bir araya gelmektedir. Örgütlenen kentlinin güçlendirdiği kentsel muhalefetin en üst düzeye ulaştığı olaylardan biri de 2013 yılında İstanbul'un Taksim Meydanı'ndaki Gezi Parkı'nda gerçekleşmiştir. Taksim meydanına yapılması planlanan alışveriş merkezi için parkta bulunan ağaçların kesilmesine karşı başlayan protestolar kısa sürede geniş bir toplumsal harekete dönüşmüştür.

Bir başka eleştiri konusu ise bu dönemde gerçekleştirilen yıkımlar, yapılan restorasyonlar ve yeni inşa edilen kamu yapılarının dönüşen dili olmuştur. Dünyanın her yerinde siyasi iktidarlar, mekânsal düzenlemelerle kendi ideolojilerini yansıtmaya çalışmışlardır (Peker, 2015). Ülkemizde Cumhuriyet dönemi yapılarının yıkılması ve yerine Selçuklu-Osmanlı mimarisi tarzında yapıların inşa edilmesi de iktidarın ideolojik yaklaşımının mekânsal ifadesi olarak görülmektedir. Bu yaklaşımı “rövanşizm” kavramıyla açıklayan Peker (2015), 1900’lerin başında Batılılaşmanın etkisiyle biçimlendiği düşünülen kentlerin, günümüzde daha geleneksel ve muhafazakâr bir yönde gelişiminin amaçlandığını ifade etmektedir. Ayrıca, AKP hükümetinin büyük altyapı projeleri ve kentsel dönüşüm projeleri muhafazakâr

neoliberal politikalar ile meşrulaştırılarak seçmeniyle bağının güçlenmesini de sağlamaktadır (Yeşilbağ, 2016):

AKP döneminde gösterişli törenlerle açılan ve seçim propagandalarının merkezine yerleşen duble yollar, üst geçitler, devasa projeler bir yandan muhafazakâr/sağ geleneğin hizmet aşkını ve iş bitiriciliğini tescillemekte, bir yandan da AKP seçmenin partisinin icraatlarıyla övünmesi ve onunla özdeşleşmesinin aracı olarak işlev görmektedir.

Ancak bu süreçte tarihi ve kültürel değeri olan çeşitli mekânların yıkılması ve dönüşümü toplumsal hafızaya kalıcı hasarlar vermektedir.

Günümüzde yürütülen ve kentli yaşamını yakından etkileyen bir başka politika ise imar politikalarıdır. Artan kentleşmenin sebep olduğu imar ve planlama sorunları kentlerin sürdürülebilirliğini ve yaşanabilirliğini tehdit etmektedir. Yerleşme yerlerinde meydana gelen yapılaşma karmaşasının yasal olarak aşılabilmesi için 1985 yılında kabul edilen 3194 sayılı İmar Kanunu, zamanla pek çok değişikliğe maruz kalmıştır. Değişikliklerin yanı sıra, plansız veya ruhsatsız şekilde inşa edilmiş yapıların yasallaştırılmasını sağlamak adına getirilen imar afları da özellikle ülkemizde meydana gelen şiddetli depremlerle birlikte ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Pratikte yaşanan felaketlerle, afet risklerine hazırlık amacıyla düzenlendiği ifade edilen bu kanunun çeliştiği açıkça görülmektedir. Kanunda yer verilen “...yapının depreme dayanıklılığı hususu malikin sorumluluğundadır.” ifadesi de bu çelişkiyi pekiştirmektedir. Giritlioğlu ve Özden (2020: 208), bu ifadenin, devletin vatandaşın can ve mal güvenliğini sağlama yükümlülüğü çerçevesinde Anayasa’nın 56. Maddesine aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye’nin yönetim yapısında önemli bir değişikliğe yol açan 6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediyeleri Kanunu 2012 yılında kabul edilmiştir. Bu kanunla birlikte, Türkiye’deki dengeler devrim niteliğinde bir değişime uğramış; Tanzimat Fermanı’ndan günümüze kadar uzanan il sistemi yeniden düzenlenmiş ve büyükşehirlerin yönetim biçiminde farklılaşmalar olmuştur (Şahin, 2018). Ardından, 2017’deki referandumla geçerli olan başkanlık sistemi Türkiye’nin yönetim yapısını daha merkeziyetçi bir yapıya dönüştürmüştür. Bu iki değişiklik, Türkiye’yi yerelleşmeyi amaçlayan bir yönetim biçiminden ziyade, merkezileşmeyi artıran yeni bir düzene doğru yönlendirdi (Şahin, 2018). Bu değişiklikler mekânsal planlama süreçlerini ve şehircilik uygulamalarını etkilemiştir. Bu süreci Savaş Zafer Şahin (2018) üç aşamada değerlendirmiştir:

Mekânsal Planlamada Yerelleşme: İlk aşama AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle başlayan ve 2009 yılına kadar etkisini sürdüren yerelleşme politikalarıdır. Bu süreçte yapılan düzenlemelerle yerel yönetimde çoklu bir yapı oluşmuştur. "Büyükşehir belediyesi, ilçe belediyesi, ilk kademe belediyesi, il belediyesi ve belde belediyesinden" oluşan bu yapılanma dışında, il özel idarelerinin planlama yetkileri de artırılmıştır.

Yerelde Hayal Kırıklığı ve Mekânsal Planlamada Artan Merkezileşme: İkinci aşama yerel ve merkezi yönetimler arasında oluşan rekabet ve gerilimden kaynaklı beklentiyi karşılayamama ve merkezi yönetim kurumlarının kent mekânına doğrudan müdahale etme kaygısıyla beraber gelişmiştir. 2011 yılına kadar süren bu geçiş süreci, Türkiye'nin kentleşme politikalarını yerelleşmeden merkezileşmeye doğru yönlendirmiştir.

Toplumsal Çalkantılar Sonrasında Siyasi Merkezileşme Etkisinde Kentleşme Siyaseti: 2011 seçimleri sonrasında başlayan üçüncü aşama, önceki iki aşamada istenilen sonuçların alınamamasıyla birlikte kent mekanına doğrudan ve merkezileşme müdahalelerinin uygulandığı süreçtir. Bu yaklaşım yeni sermaye birikim alanları doğurmuş ve ciddi toplumsal sarsıntılara yol açmıştır. 2017 referandumu ile birlikte yetkiler Cumhurbaşkanlığında toplanmış ve kent planlama süreçlerinde tek merkezden karar alma stratejisi baskın duruma gelmiştir.

1980'lerden sonra neoliberalizmin etkisi ile dönüşen kentlerde üretim ve tüketim biçimleri değişmeye başlamıştır. Bu süreçte bir tüketim aracı haline gelen kent (Aksel Gürün 2010), sermayenin sürdürülebilirliğine hizmet edecek kamusal mekanların çeşitli formlarla yaygınlaşmasına tanık olmuştur. Neoliberal ideolojinin bir ürünü olan küresel ve yerel sermaye arasındaki iş birliği, bu mekânların gelişim sürecini hızlandırmıştır (Şahin, 2010). Değişen yaşam biçiminin bir yansıması olarak mekân da tüketim kavramı doğrultusunda yeniden üretilmektedir. Kentlerdeki alışveriş merkezleri ve birçok fonksiyonu barındıran lüks yaşam alanları, bu politikaların bir yansıma olarak ortaya çıkan yeni mekanlardandır. Bu yapılaşma örnekleri kent mekanının kamusallığını ele geçiren, kapalı ve güvenli mekanların artışına yol açmaktadır. Ayrıca bu uygulamalar ekonomik kaygılar ile genellikle var olan mekanlar üzerinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte kent merkezlerinin canlandırılmasını amaçlayan politikalar yerine; tarihi mekanların kamusallığını ve devamlılığını korumaya yönelik çabalara destek olmayan ya da bu mekanları yok eden ya da özgünlüklerini bozan müdahaleler öne çıkmaktadır (Keskinok, 2012).

4. ANKARA TREN GARI YERLEŞKESİNİN DÖNÜŞÜMÜ

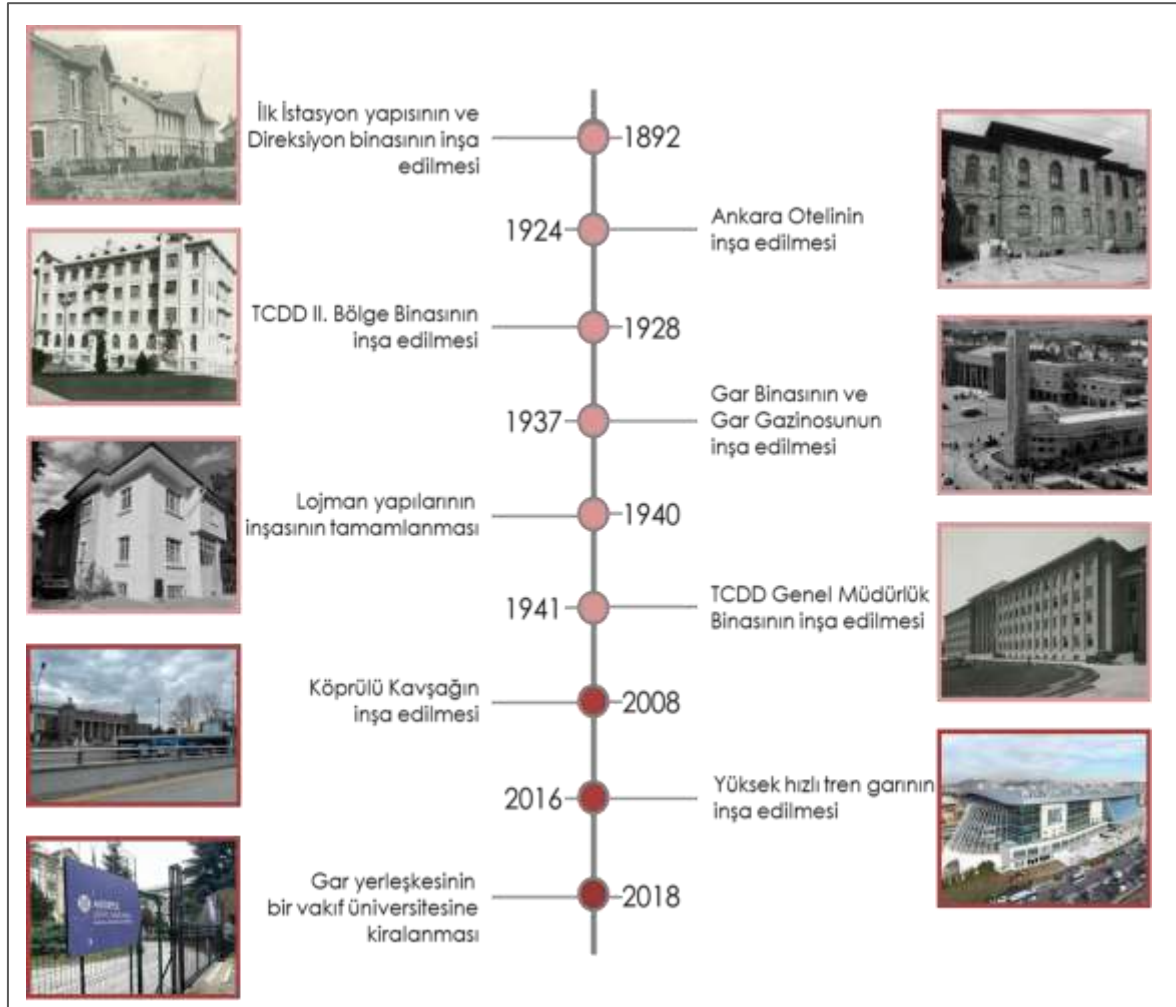
Henri Lefebvre (2014: 56), mekânı bir güç aracı olarak görmekte ve toplumsal kontrolün mekân aracılığı ile sağlandığını ifade etmektedir. Mekânın neye ve kimlere hizmet edeceği güç dinamikleri tarafından biçimlendirilmektedir. Ancak toplumsal bir ürün olan mekân, kültürel değerlerin ve gündelik yaşantının somut bir temsilcisidir (Lefebvre, 2014: 62). Geçmişin izlerini taşır, toplumsal düzenin anlaşılmasını sağlar, ideolojik yapıyı yansıtır. Yani mekân bulunduğu coğrafyanın özgün dinamiklerinin anlamlandırılmasına yardımcı olur. Bu sebeple, mekânın bağlamını sürdürmesi, toplumsal değerlerin nesiller boyu aktarılması bakımından oldukça kritiktir (Uludağ ve Aycı, 2016). Günümüzde kentleşme olgusu ile sermaye sahiplerinin mekân üzerinde söz sahibi olması, mekânsal kararların ekonomik odaklı alınmasına yol açmaktadır. Ortak değerlerin sürdürülebilirliğine zarar veren bu uygulamalar, toplumsal unutmaya sebep olmaktadır (Uludağ ve Aycı, 2016).

1980'ler ile birlikte piyasanın serbestleşmesi ve devlet müdahalesinin azaltılması gibi temel prensipler etrafında biçimlenen neoliberalizm, gelişmiş ülkelerdeki formuyla aynı olmasa da Türkiye'de de etkin olmaya başlamıştır. Neoliberal sermayenin, kendiliğinden, seçici, esnek ve akışkan bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Sargın, 2010). Bu sebeple kentler, daima bu sabit olmayan sermayenin ayrıcalıklı sahipleri olmak için rekabet içerisinde olmuşlardır. Sermayenin en karlı olana yönelme eğilimi, kent mekânını rant elde etmek amacıyla kullanılan bir meta haline getirmiştir (Sargın, 2010).

Ankara, başkent kimliği ile sıfırdan planlanarak gelişen bir kenttir. Türkiye'nin yönetim merkezi olan kent, kamu kurumları ve varlıkları yönünden epey zengindir. Bu durum, kamu varlıklarının devredilme oranının fazla olmasına yol açmaktadır (Eren, 2009). Ankara Tren Garı Yerleşkesi de Cumhuriyetin modern mekânlarının birlikteliğinden oluşmuş; ancak günümüzde maruz kaldığı çeşitli neoliberal müdahaleler sonucu bir tüketim mekânına dönüşmüştür. Tarihi ve kültürel değere sahip olan bu yerleşke, korumacı bir politika yerine; plansız, bütüncül olmayan ve ekonomik odaklı bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Bu durum yerleşkenin mekânsal ve anlamsal sürdürülebilirliğine zarar vermiştir.

Bu bölümde, Cumhuriyet ideolojisinin mekânsal temsilcilerinden olan Ankara Tren Garı Yerleşkesinin politik müdahaleler sonucu yaşadığı dönüşüm analiz edilmiş ve bu süreç neoliberalizmin Türkiye sonuçları üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç

doğrultusunda ilk olarak literatür taraması yapılmış; alanın tarihsel gelişimi, yerleşkeyi oluşturan yapıların özellikleri ve yerleşkenin toplumsal açıdan önemi açıklanmıştır. Daha sonra ülkemizde 2000'lerle birlikte yoğunlaşan neoliberal kentleşmenin bir sonucu olarak mekânın karşılaştığı neoliberal müdahaleler ele alınmıştır. 2008 yılında garın önüne yapılan köprülülük kavşağın, bu tarihi yerleşkenin sürekliliğine zarar vermesi ile başlayan bu süreç, 2016 yılında Yüksek Hızlı Tren Garının inşa edilmesi ile işlevsizleşen alanın bir köprü görevi üstlenmesi ile devam etmiştir. Son olarak 2018 yılında YHT Garının inşa edilmesi gerekçe gösterilerek, bu yerleşke ikiye bölünmüş ve bir parçası özelleştirilerek içerisinde bulunan tescilli yapılarla birlikte bir vakıf üniversitesine devredilmiştir. Bu dönüşüm süreci, gazete haberleri, basın açıklamaları ve kentsel muhalefetin açtığı davalar üzerinden analiz edilmiş ve yerleşkenin mevcut durumu yapılan gözlemler ile birleştirilerek incelenmiştir.



Şekil 4.1. Ankara Tren Garı Yerleşkesinin oluşumu ve dönüşümü

4.1. Ankara Tren Garı Yerleşkesi ve Çevresinin Tarihsel Gelişimi

Ankara, konumu ve elverişli hava şartları sebebiyle kervan yollarının kesiştiği ve ticaret merkezlerinin yer aldığı köklü geçmişe sahip bir kentti (Tekeli, 1982: 49). Bir ticaret kenti olan Ankara, Cumhuriyet öncesinde, sakin ve geleneksel bir Anadolu kenti olarak hayatını sürdürmekteydi. Ancak ikliminin tiftik keçisi yetiştirmeye uygun olması, onu diğer Anadolu kentlerinden ayırıyordu. Bu ayrıcalık yalnızca ticaretin gelişmesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Anadolu’da demiryolu ağına erişen ilk kent olmasına da sebep olmuştur (Tekeli, 1982: 49). 1892 yılında demiryolunun kente ulaşması, tiftik ve tavşan yünü ticaretinin gelişmesini sağlamıştır. Bu durum, başta İstanbul olmak üzere Ankara’nın kentler arası etkileşimini kuvvetlendirmiş; kentlinin gelirini yükselterek yaşam standartlarının iyileştirmiştir (Cengizkan, 2010).

Ancak sahip olduğu altyapı üstünlüğüne rağmen, yaşadığı yangın ve ihmal sebebiyle fiziksel olarak kötü durumda olan kent, o dönemde henüz yaklaşık 20.000 nüfuslu, ufak bir yerleşim yeridir (Bademli, 1985). “Çankaya” adlı eserinde Ankara’yı bir köy olarak tanımlayan Falih Rıfkı Atay (2004: 382), kentin atmosferini şu şekilde açıklamıştır:

“İstasyon, sonra bataklık, sonra mezarlık ve derme çatma Karaoğlan'dan sonra yangın yeri, onun sonunda da kerpiç ve hımıştan, kaldırımsız veya Arnavut kaldırımlı, eğri büğrü sokaklı bir köy... Ankara bu idi.”

Başkent ilan edilmeden önce, Ankara’yı bir köy olarak niteleyen yalnızca Falih Rıfkı Atay değildir. Bademli’nin (1985) aktardığına göre, 1909 yılında kentte bulunan bir gazeteci de Ankara’yı benzer şekilde tasvir etmektedir: “İnsanları gevşek, tembel, durgun, yorgun, bezgin, hasta ve şikâyetçi; genel havası ise, eski ve ihtiyar, ilime, maarife ve sağlık kurallarına kapalı, hoş olmayan bir düzensizlik içinde, büyük bir köy.”

Yaşamın kale ve çevresinde sürdüğü bu büyük köy, birkaç çarşısı bulunan düzensiz bir yerleşim yeri idi. Ancak, 1920’lerin başında Ankara’nın yazgısı, Cumhuriyet’in ilanı ve başkent ilan edilmesiyle birlikte kökten değişti. Ankara’nın başkent statüsüne uygun seviyede bir altyapısı bulunmadığı için kentin tümüyle yeniden inşa edilmesi gerekiyordu (Bademli, 1985). Bu kapsam, yalnızca fiziksel altyapıyı değil, aynı zamanda kentteki günlük yaşamın dönüşümünü de gerekli kılan bütüncül bir değişimi içeriyordu. Bu süreçte yapılan

reformlar, altyapı çalışmaları ve planlı kentleşme, Ankara'nın hızla gelişen, modern bir başkent haline gelmesine olanak tanıdı.

20. yüzyıl savaşlar ve siyasi değişimlerle şekillen ve birçok devletin kuruluşuna tanıklık eden bir dönemdir. Bu dönemde inşa edilen başkentlerin çoğu, siyasi ve idari merkezler olmanın ötesinde, üstlendikleri görevle bir ulusun modern ve ideolojik simgesi haline gelirken, toplumsal değişimin katalizörleri olarak da işlev görmektedir (Uludağ, 2009). Böylelikle başkent bir ülkenin ekonomik, politik ve sosyal yaşamını şekillendiren bir unsura dönüşmektedir.

Başkent statüsüne yükseltilmesiyle birlikte Ankara, Cumhuriyet'in getirdiği yeni kurumları, dünya görüşünü ve yaşam tarzını tüm Türkiye'ye aktarma misyonu üstlenmiştir. Bu durum, ülkenin köklü bir dönüşüm sürecine adım attığını ve başkent olarak seçilmesinin ötesinde sembolik bir anlam taşıdığını yansıtmaktadır. Bu sorumluluğu yerine getirmek amacıyla cumhuriyetin modern yaşam idealinin şekillenmesini sağlayacak yeni bir fiziksel çevre oluşturulmasına öncelik tanınmıştır.

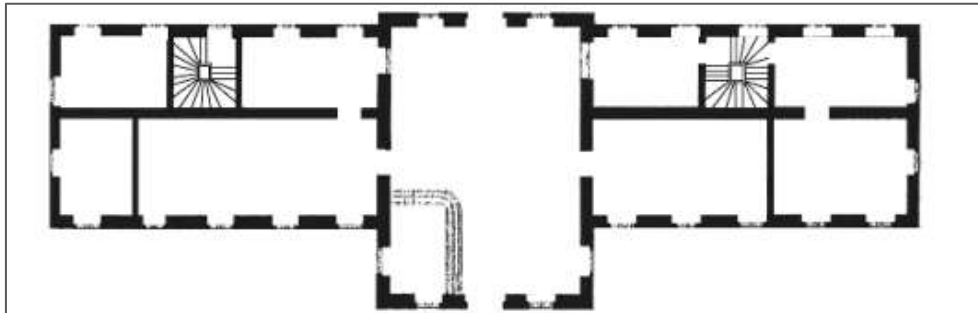
Uygarlık tarihinde, demiryolu inşası modernleşmenin temsili (Aydın, 2001) olarak görülmüş ve bir kente ulaşıldığında ilk göze çarpan unsur olmuştur. Ulaşımın öncelikli olarak demiryolu ile sağlanması, istasyon yapılarının, modern dünyada kentlerin ana girişi ve birer temsili olarak algılanmasına yol açmaktadır (Sak ve Basa, 2012). Bu yüzden Cumhuriyetin ilanıyla birlikte demiryolları inşası yalnızca bir ulaşım aracı değil, temsil edilen yeni ideolojinin bir sembolü olarak görülmüştür.

Anadolu-Bağdat demiryolu hattının, 1892'de Ankara'ya ulaşmasıyla birlikte, aynı yıl ilk istasyon yapısı da inşa edilmiştir. Zamanla bu istasyonun çevresine demiryolu işletimine destek sağlayacak farklı işlevli yapılar da eklenmiş ve bu yerleşke demiryolu hattı üzerinde genişlemiştir. 29 Aralık 1892'de İstanbul'dan gelen ilk trenle birlikte Ankara İstasyonu hizmete sunulmuştur (Mungan Yavuztürk, 2001). Bu tarihte tüm kentli merak ve heyecanla treni karşılamaya gelmiş ve büyük bir kutlama yapılmıştır (Resim 4.1.).



Resim 4.1. Serveti Fünun dergisinin kapak fotoğrafı, 29 Aralık 1892 (Atılım Üniversitesi Ankara Dijital Kent Arşivi, Env. No: 5GF006054)

Aynı dönem tasarlanan birçok istasyon yapısında olduğu gibi, Ankara İstasyonu da simetrik, dikdörtgen bir plana sahiptir (Şekil 4.1.). İki katlı olarak inşa edilen yapının giriş kat pencereleri kemerli, üst kat pencereleri ise düz dikdörtgen formda olup sade bir cepheden oluşmaktadır (Resim 4.3.). Üst katı lojman olan istasyonun, giriş katıysa yolcular için bekleme salonu ve idari birimlerden oluşmaktadır (Yakın, 2021).



Şekil 4.2. Ankara eski tren istasyonu zemin kat planı (Yakın, 2021)



Resim 4.2. Eski istasyon binası demiryolu cephesi (SALT Araştırma, Fotoğraflarla Yeni Ankara Garı, Env. No: ABK00258)



Resim 4.3. Eski istasyon binası şehir cephesi (SALT Araştırma, Fotoğraflarla Yeni Ankara Garı, Env. No: ABK00254)

Demiryolu hattı ulaşan kentlere çeşitli ihtiyaçları gidermek amacıyla istasyon binasına ek olarak farklı yapılar da yapılmıştır. 1892’de Ankara İstasyonunun idari birimi olarak işlev gören Direksiyon Binası da önemli bu yapılardan biridir. Ayrıca dönemin önemli birçok olayına da ev sahipliği yapmıştır. 1919-22 senelerinde bu yapı Atatürk’e komuta merkezi ve konut işleviyle hizmet etmiş, Kurtuluş Savaşı’nın stratejik planları burada oluşturulmuş ve Fransızlarla Ankara Antlaşması bu yerde imzalanmıştır (Akın, 2001).



Resim 4.4. 1900'lerin başında istasyon binası ve direksiyon binası (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env No: 0974.)

Ankara başkent ilan edilmesiyle birlikte yoğun bir göçe maruz kalmış, kentin nüfusu 1928'de 107,641'e ulaşarak 1920'ye oranla yaklaşık beş katına çıkmıştır (Cengizkan, 2010). Bu artış, kentin yeni mekânlara olan ihtiyacını da artırmaktadır. Ankara'ya demiryolunun ulaştığı ilk zamanlardan itibaren mevcut olan konaklama problemi, bu dönemde artarak devam etmiştir. Kalıcı nüfusun yanı sıra, yoğun bir ziyaretçi ve diplomat trafiğiyle de karşılaşan kent, kalacak yer bulamadığı için geceyi kör raylarda bulunan yataklı vagonlarda geçiren diplomatlara ve diğer ziyaretçilere kalıcı bir çözüm üretmek istemektedir (Mungan Yavuztürk, 2001). Bu amaçla 1924 yılında demiryolları mimarlarından Kemal Süha Esen tarafından Ankara Oteli projesi hazırlanmış, ancak yapı konaklama işlevi ile değil idari birim olarak kullanılmıştır.



Resim 4.5. Ankara Oteli olarak inşa edilen yapı (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: TKV0484)

Kentin gelişimini sürdürmesiyle birlikte Devlet Demiryollarına ait idari binalar da yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu amaçla alana 1927 yılında, Mimar Kemalettin Bey tarafından tasarlanan Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü binası inşa edilmiştir (Uysal, 2009: 43). Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin anıtsal örneklerinden biri olan bu yapı, ilerleyen dönemlerde TCDD Misafirhanesi olarak kullanılmıştır.



Resim 4.6. Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü binası (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 2018)

Daha önce kale ve yakın çevresinde gelişmekte olan yerleşim, İstasyon binalarının inşasıyla birlikte, istasyona doğru genişlemeye başlamıştır. Böylelikle diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Ankara'da da gelişim istikametini tanımlayan İstasyon Caddesi aksı oluşmuş ve modern bir kentin temsili olarak büyümesini sürdürmüştür (Çetin, 2012).

Hızla gelişen başkent Ankara'nın artan mekânsal ihtiyacını gidermek amacıyla, modernleşme ideali doğrultusunda planlı bir yapılaşma ve büyüme gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla kurulan İmar İdare Heyeti tarafından hazırlatılan haritada "Taşhan'dan İstasyon'a kadar uzanan kesimde, yol istikamet planı anlayışı içinde bazı planlama kararlarının alındığı" görülmektedir. (Cengizkan, 2010). Ankara'nın ilk modern planı, ise Berlinli mimar C. C. Lörcher tarafından hazırlanmıştır. Lörcher Planının başlangıç noktası ise istasyon olmuştur (Cengizkan, 2010):

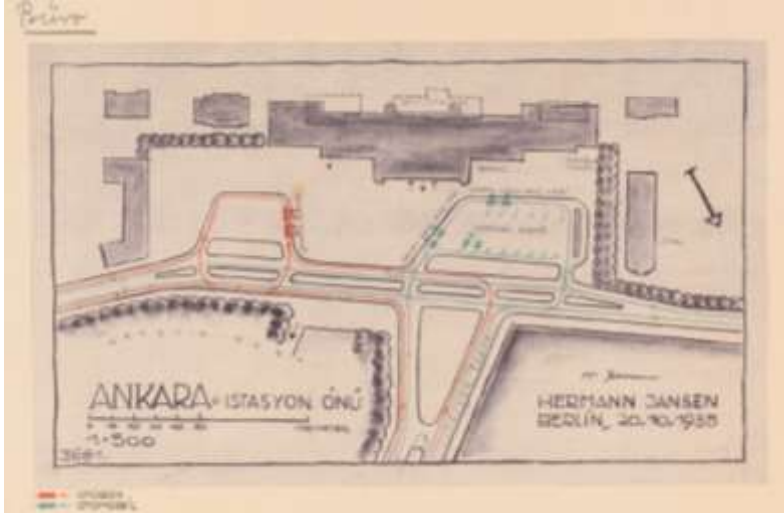
Lörcher, yeni şehrin eski şehrin dışında, onu bozmadan ve değiştirmeden kurulmasını öngörürken, ikisinin anlamsal bütünlüğünü bir eksen kurgusuyla gerçekleştiriyordu. Eski şehirde keşfettiği İstasyon-Meclis-Kale doğrusal (linear) sırası aksel olarak, ona hem yerleşimin modern ulaşım ile olan ilişkisini kurma, hem de bugünün ve tarihin iktidarını kentsel mekana yansıtma gibi ifade fırsatları veriyordu(...)Bugünkü Sıhhiye Tren İstasyonu, Lörcher'in Yönetim Şehri'nin başlangıç kaynağıdır: Kale ile İstasyon

Meydanı ve Yeni Şehir ana caddesi arasında kurguladığı yeni eksen, Lörcher'e Bakanlıklar yerleşimini 'kama' biçiminde tasarlama ve sonuna da yeni Parlamento binasını yerleştirme fırsatı verir.



Harita 4.1. Lörcher planı (Goethe-Institut Ankara)

Ancak bu plan tahmin edilemeyecek derecede hızla artan nüfus sebebiyle birkaç yıl sonra geçerliliğini kaybetmiştir (Cengizkan, 2010). Bu sebeple modern başkentin planlı yapılaşmasını sürdürmek amacıyla bir yarışma açılmış ve bu yarışmayı Hermann Jansen'in tasarımı kazanmıştır. 1924-1925 yılında yapılmış olan Lörcher Planı ekseninde geliştirilen Jansen Planı da tıpkı Lörcher Planı gibi, İstasyon ve çevresini kent merkezi olarak kabul etmektedir (Cengizkan, 2011). Bu doğrultuda kentin giriş kapısı olarak tasarlanan yeni gar yapısının, Jansen planına uygun biçimde, eski istasyon binasının yerine yapılmasına karar verilmiştir (Harita 4.2.). Böylelikle istasyon caddesi de uygulanan plan çerçevesinde yeni yapılaşmalarla gelişimini sürdürmüştür.



Harita 4.2. Jansen planında eski ve yeni tren garı (TU Berlin Architekturmuseum Arşivi, Env. No. 22916)

İstasyon Caddesi ilk dönemlerde demiryolunun etkisiyle ticari olarak gelişirken (Tunçer, 2014) Cumhuriyet sonrası dönemde I. ve II. Meclisin açılmasıyla kentin yönetim merkezi olarak önemini sürdürmüştür. Ankara, başkent statüsüne ulaştıktan sonra oluşan yeni fonksiyonların gerektirdiği yapıları konumlandırabileceği bir yer arayışında bulunmuş; bu noktada İstasyon Caddesi, kent ile kurduğu ilişki açısından avantajlı konumu ile ön plana çıkmıştır (Özten, 2001). Ancak bu cadde zamanla idari merkez olmanın ötesinde, kentlinin gündelik yaşantısını devam ettirdiği önemli bir toplumsal odak noktası olarak gelişmiş, cadde boyunca yeni yapılaşmalar oluşmaya başlamıştır.



Resim 4.7. 1920, çevresi henüz bataklık alanken İstasyon Caddesi. (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 0005)



Resim 4.8. 1930, bataklık kurutulduktan sonra genişletilip ağaçlandırılan İstasyon Caddesi (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 2193)



Resim 4.9. İstasyon Caddesi'nde bulunan yapılar (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 0953)



Resim 4.10. İstasyon Caddesi (SALT Araştırma, Env. No: AHANKA180)

Cumhuriyetin temsil ettiği modernleşme idealinin gerçekleşmesi, siyasi alanların ötesinde pratikte yani sosyal yaşamda uygulama alanı bulması ile mümkündür (Uludağ, 2009). Bu değişimleri gündelik yaşama aktarmak için ihtiyaç duyulan kamusal mekânların ilk örnekleri bu cadde üzerinde oluşmaya başlamıştır. Böylelikle modern Ankara'nın modernleşen yaşamı da bu cadde üzerinde inşa edilen yeni mekânlar aracılığıyla tüm ülkeye yansımaya başlamıştır. Sonuç olarak cadde yalnızca istasyon ve kent merkezi arasındaki ulaşımı sağlayan görünümünden uzaklaşmıştır. Artık kentlinin sosyal hayatını sürdürdüğü ve özel günlerde siyasi aktörler ile bir araya gelerek birlikte kutlamalar gerçekleştirdiği yönetsel ve toplumsal bir mekâna evrilmiştir. Düzenlenen bu törenler halkın birlik ve dayanışma duygularını pekiştirerek, caddeye simgesel bir değer atfetmektedir (Özten, 2001).



Resim 4.11. İstasyon Caddesinde Cumhuriyet Bayramı kutlaması. (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 0961)

Günümüzde ise Stadyum, Gençlik Parkı, Ankara Palas Otel Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri gibi önemli yapıları içeren ve tarihi Ankara Kalesi ile sonlanan bir sosyo-kültürel aksı tanımlamaktadır. Bu aksın güneybatı noktasında bulunan Ankara Gar yerleşkesi de gar binası dışında, gar gazinosu, otel, saat kulesi ve idari birimler gibi aksı besleyen işlevlerden oluşan bir merkez olarak tasarlanmıştır.

Kentlerin istasyon ve çevresinde gelişmesi, gar yapılarını kentlerin en önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Gar yapıları kentlere yalnızca ulaşım sağlamamış; sosyal yaşantının ve çağdaşlığın da sembolü olmuşlardır. Ayrıca modern dünyanın bir ürünü olan demiryolları, devletin medeniyet seviyesini yansıtan bir gösterge olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle bir prestij binası olarak görülmüştür (Sak ve Basa, 2012). Ankara'nın başkent statüsüne uygun olmayan ilk İstasyon yapısı, 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilmesiyle birlikte ulaşım merkezine dönüşen kentin artan yolcu trafiğini kaldıramaz hale gelmiştir. Bu nedenle yeni bir gar yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya öncülüğünde alınmıştır. Ankara'nın giriş kapısı niteliği taşıyan gar yapısının, modern bir başkent için yetersiz kaldığını düşünen devlet mensupları da yeni bir yapı fikrini desteklemiştir (Yavuz, 2009: 21).

1934 Kasım'ında yeni gar binasının yapımına karar verilmiştir. Atatürk'ün bu yapıyı mutlaka Türk bir mimarın tasarlamasını istediğini ifade etmesi üzerine (Yavuz, 2009: 22), bu görev Bayındırlık Bakanlığı'nda mesleğe yeni başlayan, 24 yaşında genç bir mimar olan Şekip Akalın'a verilmiştir. Hazırladığı ön tasarımın beğenilmesinin ardından Akalın, mevcut gar binalarını incelemesi için, yurt dışına gönderilmiştir (Yavuz, 2009: 22). Dönüşte yeni bir proje hazırlayan Akalın'ın yeni tasarımı, birçok mimarlık tarihçisi tarafından Avrupa'daki bazı tren istasyonlara benzetilmiştir. Özellikle Paul Bonatz tarafından tasarlanan Stuttgart Garı ile birçok noktada benzerlik gösterse de, bu yapıdan etkilendiğine dair bir kesinlik bulunmamaktadır (Yavuz, 2009: 22). Çünkü o dönemde Avrupa'da inşa edilen birçok yapının tıpkı Stuttgart Garı gibi, anıtsal ve büyük ölçekli olduğu bilinmektedir.



Resim 4.12. Stuttgart Garı (URL1, 2023)

Bazı teknik konularda Alman teknisyenlerden yardım alınmasına rağmen, yeni garın yapımı ulusal kimliğe uygun biçimde, Türk mimar, kontrolör (Alaattin Arısan) ve yüklenici (Abdurrahman Naci Demirağ) tarafından gerçekleştirilmiştir (Yavuz, 2009: 22). Yerel aktörlerin dışında kullanılan malzemelerin de yerli olmasına dikkat edilmiş, cephe kaplamasında Kayaş'taki ocaklardan çıkarılan Ankara taşı kullanılmıştır.

Ulus Gazetesinin 17.07.1935 tarihli sayısında yer alan habere göre; çok yakın bir zamanda eski istasyon binasının yıkımı gerçekleştirilecek ve Mimar Şekip Akalın tarafından tasarlanan yeni gar yapısının inşasına başlanacaktır (Resim 4.13.). Ayrıca haberin devamında, giriş çıkışın rahatlıkla sağlanacağı beş ayrı kapısı bulunan bu gar yapısının sahip olduğu gazino ve lokanta gibi birimler sayesinde, kentlinin ulaşım dışında eğlence ve kültürel gereksinimlerinin de karşılanacağından söz edilmektedir.



Resim 4.13. Ulus Gazetesi, 17.07.1935

1934 yılının Kasım ayında sondaj işlemleriyle başlayan yeni garın inşası, 6 Ağustos 1935 tarihinde eski garın yıkım işlemlerinin sona ermesinin ardından, 2 Eylül 1937’de, iki yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır. 777 bin liralık ihale bedeliyle, yalın malzemeler kullanılarak tasarlanan Ankara’nın ikinci gar binası 30 Ekim 1937’de görkemli bir törenle resmi olarak açılmıştır. Ülke genelinde önemli bir gelişme olarak görülen gar binasının açılışı, dönemin gazetelerinde geniş bir yer bulmuştur.



Resim 4.14. Ulus Gazetesi, 31.10.1937



Resim 4.15. Cumhuriyet Gazetesi, 31.10.1937



Resim 4.16. Ankara Garı açılış töreni (SALT Araştırma, Fotoğraflarla Yeni Ankara Garı)

Anıtsal yapısı ve sütun düzeniyle neo-klasik mimarinin bir örneği olan gar binasının hemen yanında, yine Mimar Şekip Akalın tarafından aynı tarihte tasarlanarak inşa edilen bir de Gar Gazinosu bulunmaktadır. Avrupa'daki saat kulesi bulunan istasyonlardan etkilendiği düşünülen Akalın'ın, o yapılardan farklı olarak kuleyi gazino binasında kullanması dikkat çekmektedir. Bayraktar (2016) tarafından Avrupa'da bile eşine zor rastlanabilecek özellikte olarak nitelendirilen Gar Gazinosu, servis ve yemekleri üst düzey olan ve halkın da kullanabildiği bir eğlence mekânıdır.

Demiryollarına ait bu yapı birlikteliklerine, 1941 yılına bir yenisi daha eklenmiştir. Bedri Uçar tarafından tasarlanan Genel Müdürlük Binası, Paul Bonatz tarafından Ankara'nın en güzel binası olarak tanımlanmıştır (Devlet Demiryolları İşletmeleri Umum Müdürlüğü, 2009). Ayrıca bu alana çalışanlar için inşa edilen lojmanların da eklenmesiyle birlikte, 1892'de başlayan bu yapılaşma, zamanla genişleyerek bir meydan oluşturmuş ve yerleşke halini almıştır.



Resim 4.17. Ankara Garı Yerleşkesi (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 0147)

İlk garın yerine yapılan Ankara Garının sahip olduğu bu meydanı, çeşitli işlevleri karşılayan birçok yapı tanımlamaktadır. Yerleşkede bulunan Direksiyon Binası (1892), dışında kalan yapılar Cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yerleşkede bulunan yapılar detaylı olarak ikinci bölümde ele alınacaktır.

4.2. Ankara Tren Garı Yerleşkesini Oluşturan Yapılar

Ankara Garı yerleşkesi; Direksiyon Binası (1892), Ankara Oteli (1924), TCDD II. Bölge Binası (1928), Gar Binası (1937), Gar Gazinosu (1937), Lojmanlar (1930-40), Genel Müdürlük Binasını (1941) barındırmaktadır. İlerleyen zamanlarda, Ankara Garının hemen arkasına Yüksek Hızlı Tren Garının (2016) inşa edilmesiyle birlikte, yerleşke günümüzdeki şeklini almıştır.



Harita 4.3. Ankara Tren Garı Yerleşkesini oluşturan yapılar

4.2.1. Direksiyon Binası (1892)

Mevcut fonksiyonu Demiryolları Müzesi olan Direksiyon Binası, Ankara'nın ilk tren istasyonunun idari birimi olarak, 1892 yılında inşa edilmiştir. Demiryolu hattı ulaşan kentlerin çeşitli gereksinimlerini gidermek amacıyla inşa edilen yapılardan biri olan Direksiyon Binası, dönemin önemli birçok olayına da ev sahipliği yapmıştır. 1919-22 senelerinde bu yapı Atatürk'e komuta merkezi ve konut işleviyle hizmet etmiş, Kurtuluş Savaşı'nın stratejik planları burada oluşturulmuş ve Fransızlarla Ankara Antlaşması bu yerde imzalanmıştır (Akın, 2001). Ayrıca meclisin 23 Nisan 1920'de açılmasına ve 23

Nisan'ın "Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı" olarak kutlanmasına burada karar verilmiştir. "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." sözünü de Atatürk ilk kez bu konutta söylemiştir (URL2, 2023).



Resim 4.18. Direksiyon Binası, 1900'lerin başı (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 0973)



Resim 4.19. Atatürk konutu ve demiryolları müzesi



Resim 4.20. Atatürk Konutu ve Demiryolları Müzesi demiryolu cephesi

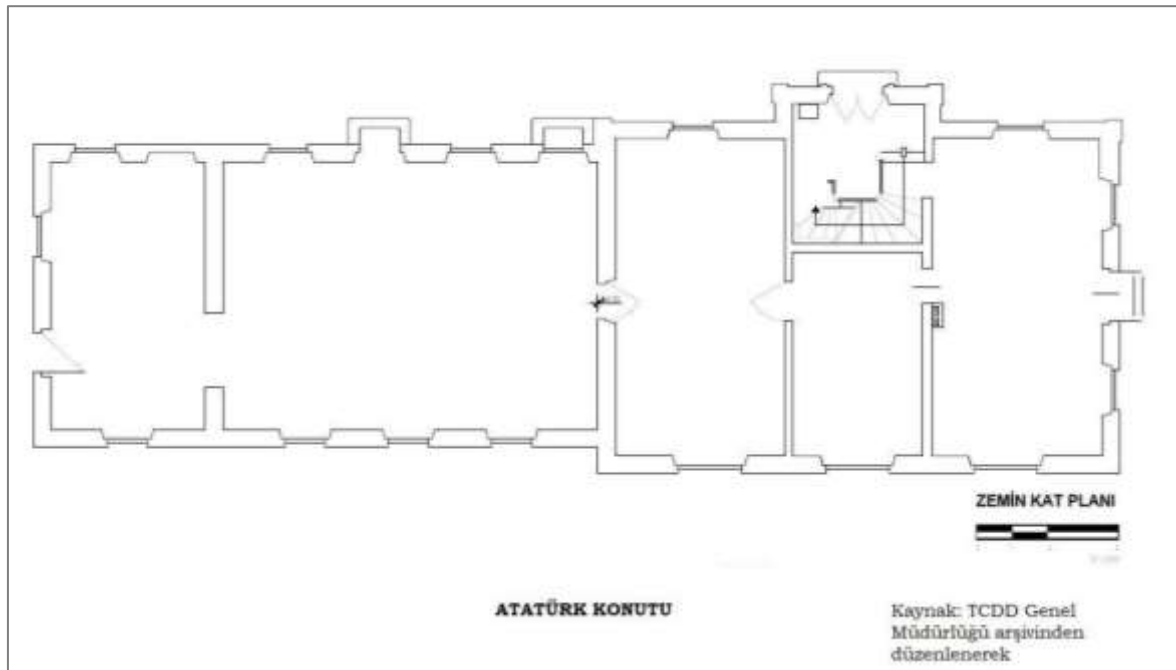
Alman bir mühendis olan Otto Kapp tarafından tasarlanan yapı, 1964 senesinde giriş katı demiryolları müzesi, üst katı ise Atatürk ve üvey amcasının kızı Fikriye Hanım’a ait kişisel eşyaların sergilendiği bir konut-müzeye dönüştürülmüştür. Öncesinde, gar, karakol ve Demiryolları Muhasebe Müdürlüğü işlevleriyle de hizmet vermiştir (Akın, 2001).

Demiryollarına ait bir müze olarak faaliyet gösteren giriş katında, “1856 yılından günümüze uzanan demiryolları ile ilgili çeşitli belgeler, hatıra madalyaları, o dönemde kullanılan makaslar, ray örnekleri... Osmanlı döneminde kullanılan mühür, diploma, kimlik kartları, biletler, TCDD’nin tren işletmeciliğinde kullandığı lokomotif plâkaları, haberleşmelerde kullanılan telefon ve telgraf...” gibi eşyalar sergilenmektedir (URL2, 2023).

Direksiyon Binası, biri tek biri iki kattan oluşan iki dikdörtgen modülün bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. İki katlı olan ana modülün girişi bir çıkma ile vurgulanmıştır. Tek katlı olan yan modüle ise içeriden bir kapı ile geçilebilmektedir. Müzeye giriş ve çıkışlar ana modülün kuzey cephesinde yer alan kapıdan sağlanmaktayken; günümüzde batı cephesinde bulunan

kapıdan gerçekleşmektedir. Giriş holünde bulunan merdivenle yukarı çıkılarak, Atatürk’e konut ve komuta merkezi işleviyle hizmet eden bölüme ulaşılmaktadır. Üst kat Atatürk’e ait çalışma odası, yatak odası, toplantı odası ve Fikriye Hanım’a ait bir yatak odasından oluşan dört adet kare planlı odadan ve bir banyodan oluşmaktadır. Odalarda bulunan ve o dönemin özelliklerini yansıtan tüm mobilyalar orijinal formunda korunmaktadır (URL2, 2023). Savaş döneminde sığınak işlevi gören bodrum katı ve yapının çatı katı ise güncelde müzenin depo ihtiyacını karşılamaktadır.

Yapının sıva ile kaplanan cephesi, kat döşemesi seviyesinde yatay bir eleman ile ayrılmıştır. Cephede bulunan tüm açıklıklar beyaz bir söve ile çevrelenerek vurgulanmıştır. Yapının köşeleri, farklı boyutlardaki kesme taşların iki kat boyunca üst üste örülmesi ile güçlendirilmiştir.



Şekil 4.3. Direksiyon Binası zemin kat planı (Başbolat, 2022)

Ayrıca Atatürk’ün yurt gezilerini gerçekleştirirken kullandığı vagon da bu müzenin yanında sergilenmektedir.



Resim 4.21. Atatürk'ün yurt gezileri sırasında kullandığı vagon

Ancak günümüzde bu değerli yapının “Tarihi Saygısızlık” başlıklı bir gazete haberinde bakımsızlıktan yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını ileri sürülmektedir. Haberde Birleşik Taşımacılık Çalışanları Sendikası Genel Sekreteri İsmail Özdemir, bakımsızlıktan dolayı ihmal edilen yapının yıkılma riski yaşadığını ve gar yerleşkesinde bulunan tarihi değere sahip tüm yapılara sahip çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır (Arı, 2023).

4.2.2. Ankara Oteli (1924)

Ankara başkent ilan edilmesiyle birlikte yoğun bir göçe maruz kalmış, kentin nüfusu 1928'e gelindiğinde yaklaşık beş katına çıkmıştır (Cengizkan, 2010). Bu artış, kentin yeni mekânlara olan ihtiyacını da artırmıştır. Ankara'ya demiryolunun ulaştığı ilk zamanlardan itibaren mevcut olan konaklama problemi, bu dönemde artarak devam etmiştir. Kalıcı nüfusun yanı sıra, yoğun bir ziyaretçi ve diplomat trafiğiyle de karşılaşan kent, kalacak yer bulamadığı için geceyi kör raylarda bulunan yataklı vagonlarda geçiren diplomatlara ve diğer ziyaretçilere kalıcı bir çözüm üretmek istemektedir (Mungan Yavuztürk, 2001). Bu amaçla 1924 yılında demiryolları mimarlarından Kemal Süha Esen tarafından Ankara Oteli projesi hazırlanmış, ancak yapı konaklama işlevi ile değil idari birim olarak kullanılmıştır.



Resim 4.22. Ankara Otel, 1927 (Altın, 2019)

Cumhuriyetin demiryolu politikasında yer alan mevcut demiryollarının millileştirilmesi ilkesine dayanarak 1924 yılında satın alınan Anadolu-Bağdat hattıyla birlikte yönetim mekânı ihtiyacı doğmuştur (Akın, 2001). Böylece Ankara Otel, 1964 yılında yurt yapısına dönüşene kadar idari birim olarak kullanılmıştır. 1924 yılından itibaren DDY Genel Müdürlüğü, II. Bölge Baş Müdürlüğü ve Muhasebe Müdürlüğü olarak hizmet vermiştir. 1964-1979 yılları arasında ise demiryolları çalışanlarının üniversitede okuyan çocukları için barınma imkânı sağlayan bir yurda dönüştürülmüştür (Akın, 2001). TCDD Yüksel Tahsil Öğrenci Yurdu 1979 yılında kapatılmıştır. Yapı 1980-1988 yılları arasında TCDD Eğitim Dairesi Başkanlığı tarafından kullanılmış ve 1989'da TCDD Müzesi ve Sanat Galerisi olarak düzenlenmiştir. Bu süreçte müze olarak tescillenen yapı, günümüzde ise Ankara Medipol Üniversitesine tahsis edilen arazi içerisinde yer almakta ve üniversitenin idari birimi olarak hizmet vermektedir.



Resim 4.23. Ankara Oteli ön cephe



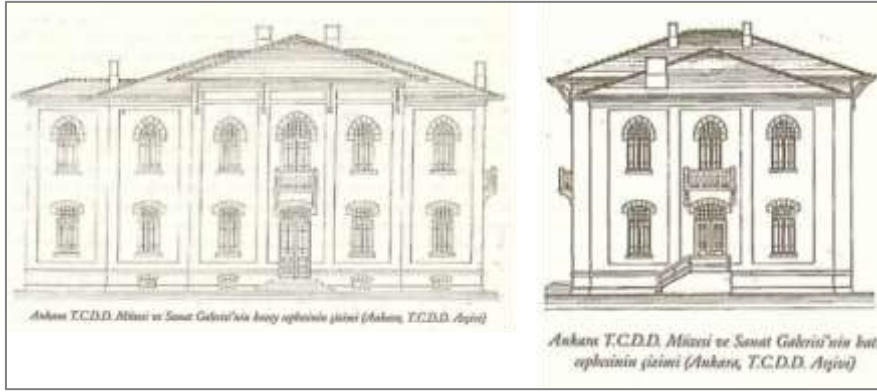
Resim 4.24. Ankara Oteli arka cephe

Gar binasının hemen yanında konumlanan Ankara Otel, yarım kat bodrum üzerine iki katlı ve dikdörtgen planlı olarak tasarlanmıştır. İki katı da aynı plan şemasına sahip olan yapının, giriş katı sanat galerisi olarak, üst katı ise müze olarak düzenlenmiştir. Her bir katı yedişer oda, birer salon ve birer holden oluşmakta ve güney batı cephesinde bulunan ahşap bir merdiven ile üst kata çıkılmaktadır.



Şekil 4.4. Ankara Otel zemin kat planı (Başbolat, 2022)

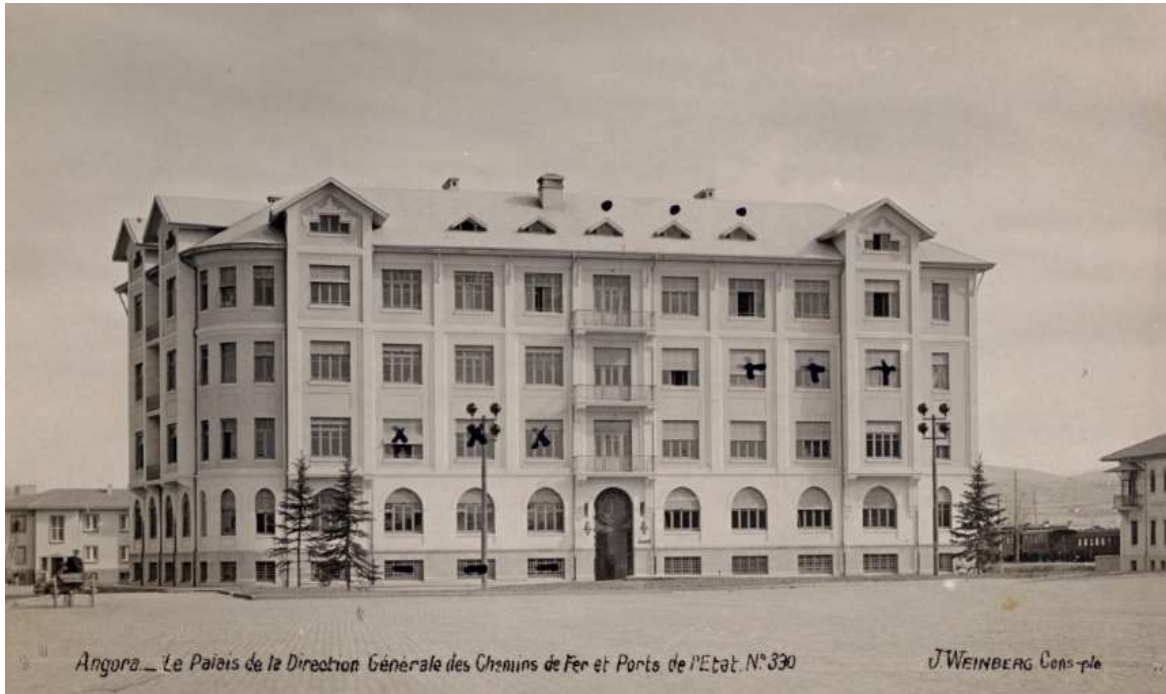
Ana girişi kuzey cephesinde olan bu yapıya dört basamaklı bir merdivenle erişilebilmektedir. Girişin yer aldığı birim çıkma ve geniş saçaklar ile vurgulanmıştır. Ayrıca giriş kapısının hemen üzerinde bir balkon bulunmaktadır. Yapının bir diğer giriş kapısı ise batı cephesinde yer almakta ve buraya da erişim yedi basamaklı bir merdivenle sağlanmaktadır. Bu cephede de aynı şekilde giriş kapısının üzerine bir balkon yer almaktadır ancak kuzey cephesinde olduğu kadar geniş saçaklar bulunmamaktadır. Yapının doğu cephesi ise, sonradan bitişik olarak inşa edilen lojman binası nedeniyle kapanmıştır. Yerel bir malzeme olan Ankara taşı ile kaplanan yapı, yalın bir mimari anlayış ile tasarlanmıştır. Ayrıca iki katta da farklı tipte pencerelerin kullanılması ile dönemin mimari özelliklerini taşımaktadır.



Resim 4.25. Ankara Otel cephe çizimleri (Akın, 2001)

4.2.3. TCDD II. Bölge Binası (1928)

İstasyon meydanının güney-doğu cephesini tanımlayan TCDD II. Bölge Binası, 1928 yılında Mimar Kemalettin Bey tarafından tasarlanmıştır. Yapı, ilk olarak İstanbul'daki vekillerin başkent Ankara'da barınabileceği bir konut olarak planlanmıştır. Ancak idari işlemlerle kullanılan yapı, ilerleyen dönemlerde Demiryolu Meslek Lisesi ve sonrasında DDY Genel Müdürlük II. Bölge Binası olarak hizmet etmiştir (Uysal, 2009: 43).



Resim 4.26. TCDD II. Bölge Binasının okul olarak kullanıldığı dönem, 1944 (SALT Araştırma, Env. No: AHANKA060)

U plan şeması ile tasarlanan yapının bir kolu Talatpaşa Bulvarına paralel olacak biçimde açılı olarak konumlandırılmıştır. İki ana girişi bulunan yapı, yarım bodrum kat üzerine dört katlı ve yarım çatı katı olarak inşa edilmiştir. Yapının girişi lojmanların da bulunduğu avludan, yani doğu cephesinden gerçekleşmektedir. Gar meydanını ise arka cephesi sınırlandırmaktadır.



Resim 4.27. TCDD II. Bölge Binası



Resim 4.28. TCDD II. Bölge Binasının Talatpaşa Bulvarından görünümü



Resim 4.29. TCDD II. Bölge Binasının doğu cephesinde bulunan girişi

Yapının tam ortasında, doğu-batı ekseninde, bu yeşil meydan ile doğu cephesindeki avlu arasında geçişi sağlayan bir açıklık bulunmaktadır. Böylelikle bu büyük ölçekli yapının geçirgenliği sağlanmıştır. Bu açıklığın üst katlarında ise balkon bulunmaktadır. Yapının

yalnızca giriş katında kemerli pencereler yer alırken, diğer katlardaki pencereler dörtgen formudur. Ayrıca yapının çatısında, üçgen ışıklıklar yer almaktadır. Dönemin özelliği olan geniş saçaklar bu yapıda da kullanılmıştır.

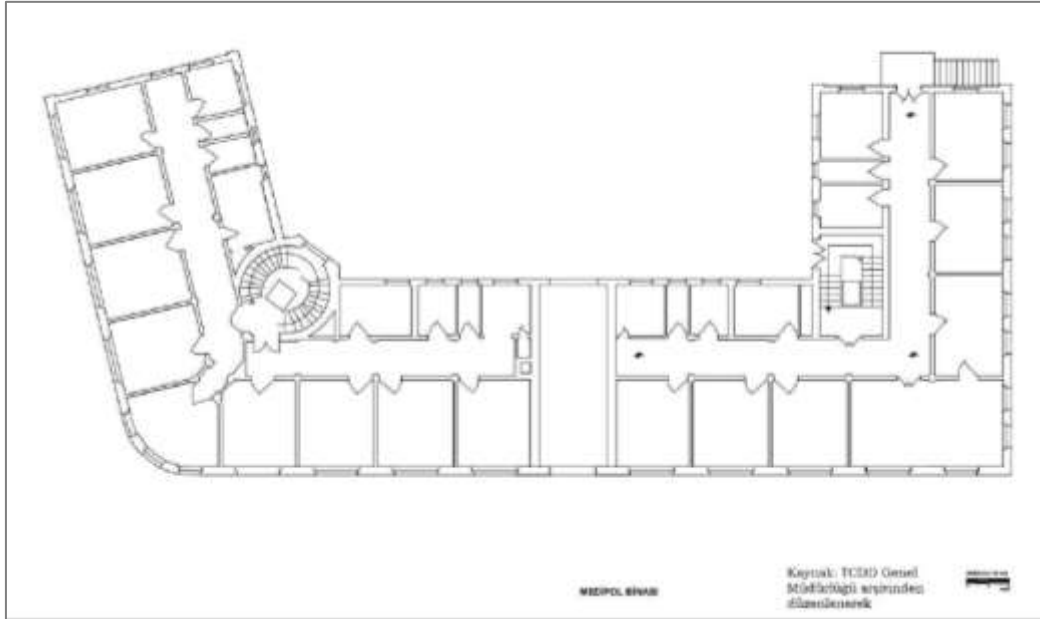


Resim 4.30. Doğu-batı ekseninde geçişi sağlayan açıklık

Yapının içinde döner ve çift kollu olmak üzere iki ayrı merdiven bulunmaktadır. Her iki merdiven boşluğunda da asansör yer almaktadır. Günümüzde Ankara Medipol Üniversitesinin ana binasıdır. Hem dersliklerin birçoğu hem de idari birimler ve rektörlük burada konumlanmıştır.



Resim 4.31. Merdiven boşluğunda yer alan asansörler



Şekil 4.5. TCDD II. Bölge Binası zemin kat planı (Başbolat, 2022)

4.2.4. Ankara Garı (1937)

Ankara'nın ilk İstasyon yapısı, 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilmesiyle birlikte ulaşım merkezine dönüşen kentin artan yolcu trafiğini kaldıramaz hale gelmiştir. Bu nedenle başkent statüsüne uygun yeni bir gar yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar dönemin

Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya öncülüğünde alınmıştır. Ankara'nın giriş kapısı niteliği taşıyan gar yapısının, modern bir başkent için yetersiz kaldığını düşünen devlet mensupları da yeni bir yapı fikrini desteklemiştir (Yavuz, 2009: 21).

1934 Kasım'ında yeni gar binasının yapımına karar verilmiştir. Anıtsal yapısı ve sütun düzeniyle neo-klasik mimarinin bir örneği olan gar binasının tasarımı, Bayındırlık Bakanlığı'nda mesleğe yeni başlayan, 24 yaşında genç bir mimar olan Şekip Akalın'a verilmiştir. 1934 yılının Kasım ayında sondaj işlemleriyle başlayan yeni garın inşası, 6 Ağustos 1935 tarihinde eski garın yıkım işlemlerinin sona ermesinin ardından, 2 Eylül 1937'de, iki yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır.



Resim 4.32. Ankara Tren Garı, 1940 (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 1142)

Demiryolu hattına paralel olarak 150 m boyunca uzanan Ankara garı, İstasyon Meydanının güney-batı cephesini tanımlamaktadır. Eni 35 m olan bu yatay kütlenin taban alanı yaklaşık olarak 3000 m²'dir. Dilatasyon derzleri ile beş parçaya bölünmüş betonarme bir yapıdır. Yapının giriş kütlesi tek katlı iken, her iki yanında yer alan kütleler üçer katlıdır. Bu üçer katlı kütlenin yanında kalan birimler ise ikişer katlı olarak tasarlanmıştır ve garın toplam hacmi 50.200 m³'tür.

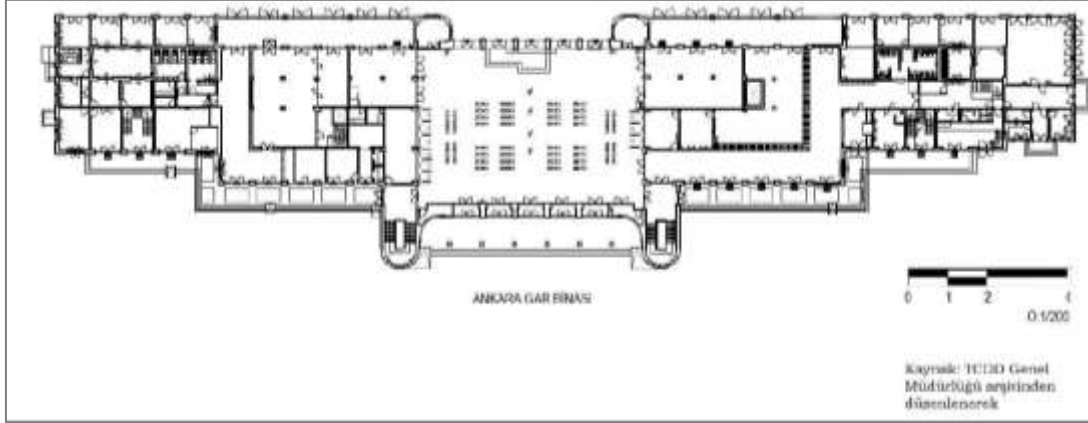


Resim 4.33. Ankara Tren Garına ait özellikleri içeren belge (SALT Araştırma, Fotoğraflarla Yeni Ankara Garı, Env. No: ABK002002)

Simetrik, dikdörtgen formlu yapının ana girişi istasyon meydanından sağlanmaktadır. Üç basamaklı bir merdiven ile ulaşılan giriş kapısı, önünde bulunan altı adet kolon ve her iki yanında yer alan dairesel formlu merdiven kuleleri ile vurgulanarak anıtsal bir nitelik kazanmıştır.



Resim 4.34. Ankara Tren Garı



Şekil 4.6. Ankara Tren Garı zemin kat planı (Başbolat, 2022)

Girişten hemen sonra ise kütlenin ortasında bulunan 12 metre yüksekliğindeki ana hole ulaşılmaktadır. Ön ve arka cepeleri şeffaf olan bu aydınlık hol, yolcular için bekleme salonu, bilet gişesi ve danışma noktası gibi alanlar içermektedir. Ayrıca peronlara ve YHT garına ulaşımı sağlayan köprüye geçiş de bu holden gerçekleşmektedir. Ana holün tavanında geniş bir açıklık bulunmaktadır. Açıklık, uzun bir süre gökyüzü ve TCDD logosu içeren bir kaplama ile örtülmüş ancak günümüzde bu kaplama kaldırılmıştır. Garın demiryolu cephesi de sonradan şeffaf bir üst örtü ile kaplatılmıştır.



Resim 4.35. Ankara Tren Garı giriş holü



Resim 4.36. Ankara Tren Garından peronlara geçiş sağlayan açıklıklar



Resim 4.37. Ankara Tren Garı demiryolu cephesi



Resim 4.38. Ankara Tren Garı demiryolu cephesi

Cephesi Ankara taşı ile kaplanan yapının, girişi tanımlayan 75 cm çapındaki anıtsal kolonları için hereke taşı kullanılmıştır. Ayrıca ana holün döşemesi ve duvarlarının bir kısmı ve girişteki merdiven basamakları da Marmara mermeri ile kaplanmıştır. Böylelikle yalnızca yapının inşaatı sırasında görev alan aktörler değil, aynı zamanda kullanılan malzemeler de yerli olarak tercih edilmiştir. Yalın bir anlayış ile tasarlanan yapıda doğal malzemelerin estetiğinden yararlanılmıştır. İyi bir işçilik ile inşa edilen modern gar binası, “girişteki pirinç aksamı ahşap kapılar, özel tasarım aplikler, ana salon ve platformlardaki krom çerçeveli saatler ile metal ve mermer tüm diğer mimari öğeler, yalın ve nitelikli detayları ile dikkat çekmektedir.” (Baturayoğlu Yöney ve Altan, 2023).



Resim 4.39. Ankara Tren Garında kullanılan malzemeler

Cumhuriyetin modernleşme idealinin mekânsal temsillerinden biri olan Tarihi Ankara Garı, günümüzde, YHT Garının inşa edilmesi ile birlikte atıl duruma düşmüştür. Bu yapıya erişimi sağlayan bir köprü görevi görmektedir.



Resim 4.40. Tarihi Gar ile YHT Garını bağlayan köprü

4.2.5. Gar Gazinosu (1937)

Cumhuriyetin temsil ettiği modernleşme idealinin gerçekleşmesi, siyasi alanların ötesinde pratikte yani sosyal yaşamda uygulama alanı bulması ile mümkündür (Uludağ, 2009). Bu değişimleri gündelik yaşama aktarmak için ihtiyaç duyulan kamusal mekânların ilk örneklerinden biri olan Gar Gazinosu, modernleşen yaşamın önemli bir göstergesidir. Bayraktar (2016) tarafından Avrupa’da bile eşine zor rastlanabilecek özellikte olarak nitelendirilen yapı, servis ve yemekleri üst düzey olan ve halkın da kullanabildiği bir eğlence mekânıdır.

Anıtsal yapısı ve sütun düzeniyle neo-klasik mimarinin bir örneği olan gar binasının hemen yanında, yine Mimar Şekip Akalın tarafından aynı tarihte tasarlanarak inşa edilen Gar Gazinosu, İstasyon Meydanının kuzey-batı cephesini tanımlamaktadır. Üç çift sütunun taşıdığı çeyrek daire biçiminde bir eleman yardımıyla Gar binası ile bağlantı kurulmuştur.



Resim 4.41. Gar Gazinosu ile Gar binası arasındaki bağlantı elemanı

İlk yapıldığı dönemde, bodrum üzerine tek katlı teraslı bir bina olarak inşa edilmiştir. Giriş katı eğlence mekânı olarak düzenlenen yapının terası ise “Ankara'yı en güzel görecektir yer”

olarak nitelendirilmiştir. Ancak 1940'lı senelerde teras yerine, mevcut yapının tasarım dili ile uyumlu, ek bir kat ilave edilmiştir.



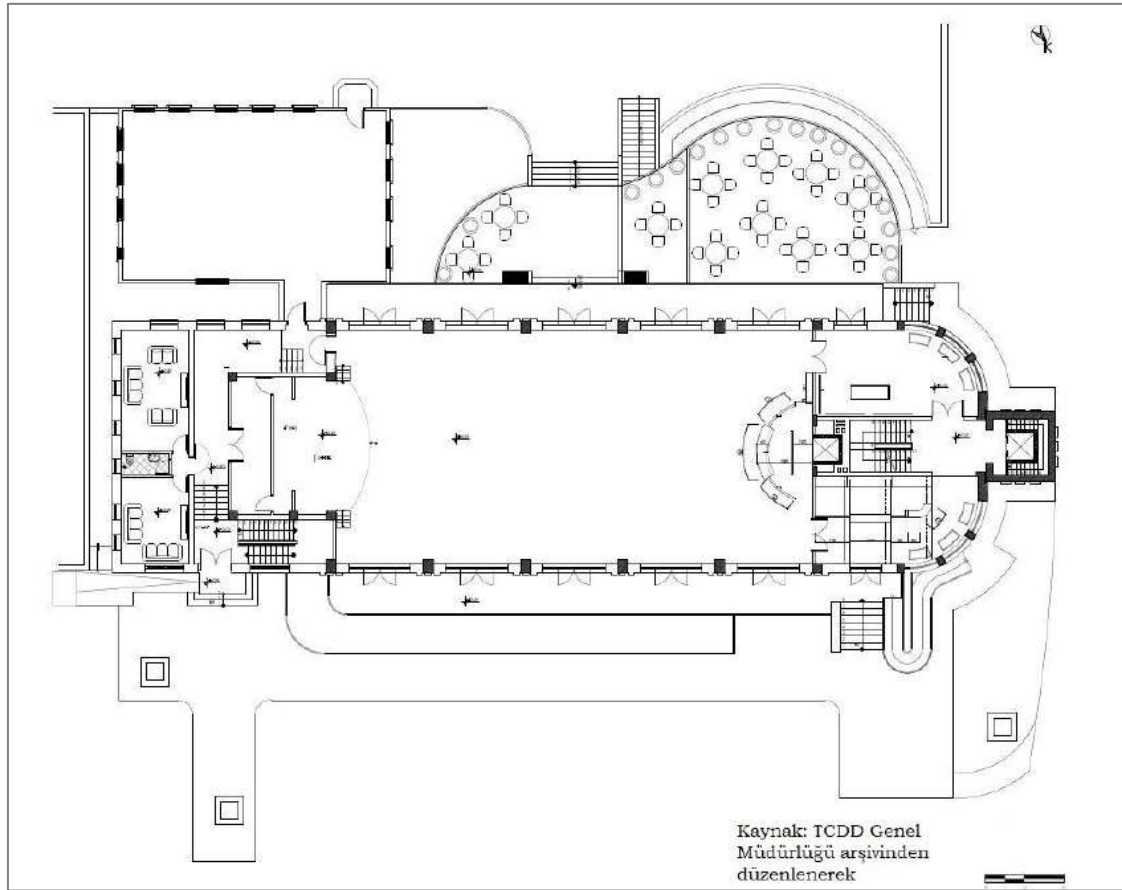
Resim 4.42. Tek katlı ve teraslı Gar Gazinosu (SALT Araştırma, Env. No: AHANKA219)

Yapı, dikdörtgen şemalı bir plana sahip olup, caddeye bakan cepheye ait köşesi yuvarlatılmıştır. Bu yuvarlatılan köşede bir de yerden otuz iki metre yükseklikte bir saat kulesi bulunmaktadır. Kare planlı olan saat kulesinin içerisinde asansör yer almaktadır. Bu kule, yatay olarak gelişen tek katlı kütlede bir denge unsuru olarak dikey vurguyu sağlamaktadır. Avrupa'daki saat kulesi bulunan istasyonlardan etkilendiği düşünülen Akalın'ın, o yapılardan farklı olarak kuleyi gazino binasında kullanması dikkat çekmektedir.



Resim 4.43. Gar Gazinosu

Yapının ana girişi, güney-doğu cephesinden, istasyon meydanından birkaç basamak ile sağlanmaktadır. Yerli ve yabancı pek çok sanatçının sahne aldığı yapının, kapalı mekânı dışında açık bir havuzlu bahçesi de bulunmaktadır. 1976 senesine kadar faaliyet gösteren bu gazino (Lale ve Koca, 2023), daha sonra kapatılarak Türk Hava Yolları Terminali olarak kullanılmıştır. Bir süre boş kalan bina, kültür sanat etkinliklerine ev sahipliği yapması amacıyla onarımdan geçerek yeniden hizmete açılmıştır. Zemin katı çok amaçlı bir salona dönüştürülen yapının üst katı ise lokanta olarak düzenlenmiştir.



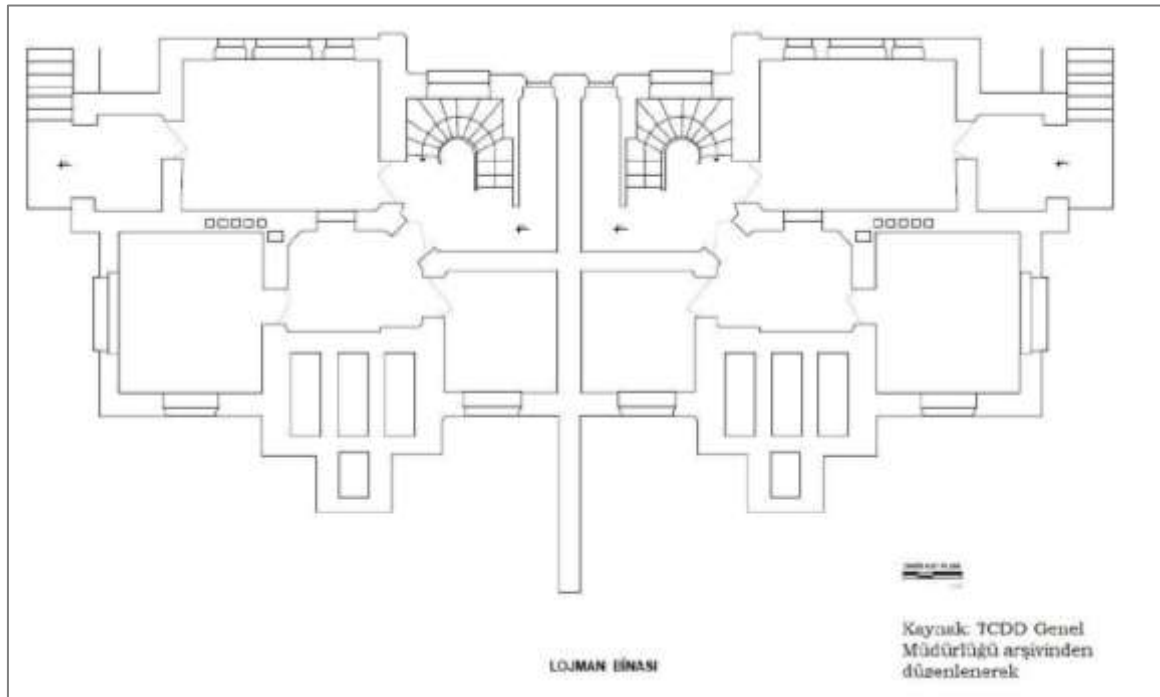
Şekil 4.7. Gar Gazinosu zemin kat planı (Başbolat, 2022)

4.2.6. Lojmanlar (1930-1940)

Ankara Garı Yerleşkesi içerisinde, demiryolu çalışanları için lojmanlar ve konutlar inşa edilmiştir. Kurum çalışanlarının barınma ihtiyacının giderilmesinin yanında çalışma alanlarına her zaman yakın olması amaçlanarak burada bir yaşam alanı oluşturulmuştur (Uysal, 2009: 43). Arşivlerde “Çift Memur Evleri” olarak yer alan lojmanlar (Altın, 2019), U plana sahip II. Bölge Binasının giriş cephesinde bulunan yeşil avlunun karşıt cephesini tanımlayacak biçimde konumlanmıştır. 1930-1940 arasında inşa edilen lojmanların sayıları, ilk dönemde iki adetle sınırlıyken, daha sonra yapılan eklemelerle beşe çıkarılmıştır (Altın, 2019). Yarım kat bodrum üzerine iki katlı olarak tasarlanmışlardır. Dikdörtgen plana sahip olan bu lojman binalarının ön ve arka cephelerinde giriş bulunmaktadır. Girişin bulunduğu kısım çıkma yapılarak vurgulanmıştır. Yalın bir anlayışla tasarlanan yapının dış cephesinde sıva üzerine boya uygulanmıştır. Günümüzde, Ankara Medipol Üniversitesine tahsis edilen arazide yer alan lojmanlar, üniversite tarafından düzenlenerek kullanılmaktadır.



Resim 4.44. Lojman Binası



Şekil 4.8. Lojman Binası zemin kat planı (Başbolat, 2022)

4.2.7. TCDD Genel Müdürlüğü (1941)

Demiryollarına ait yapı birlikteliklerine, 1941 yılına bir yenisi daha eklenmiştir. Gelişen kentin artan gereksinimlerini karşılamak amacıyla inşa edilen anıtsal nitelikteki genel müdürlük binası, 1938 yılında projelendirilmiştir. Yüksek mimar Bedri Uçar tarafından tasarlanan yapı, Paul Bonatz tarafından Ankara'nın en güzel binası olarak tanımlanmıştır (Devlet Demiryolları İşletmeleri Umum Müdürlüğü, 2009).

Demiryolu hattı boyunca uzanan Genel Müdürlük binası, Ankara Garı aksında ve Gar Gazinosunun arkasına konumlanmıştır. Bodrum katı üzerine dört katlı olarak inşa edilen yapının iç avlusu bulunmaktadır. Giriş aksına göre simetrik olarak tasarlanan yapı, dikdörtgen plan şemasına sahiptir.



Resim 4.45. TCDD Genel Müdürlüğü (URL3)

Yapının ana girişi, Hipodrom Caddesine bakan kuzey-doğu cephesinde bulunmaktadır. Girişi tıpkı gar binası gibi, anıtsal bir sütun sistemiyle vurgulanmaktadır. Ayrıca girişin bulunduğu orta kütle yapıda bulunan diğer kütlelerden daha yüksek tasarlanmış ve bu bölüme TCDD logosu kabartma tekniği ile işlenmiştir. Giriş kapısına çok basamaklı bir merdiven yardımı ile ulaşılmaktadır. Giriş holünde Hereke taşı ve renkli mermerler kullanılmıştır. Ayrıca girişte merdivenleri mermerle kaplı büyük bir galeri boşluğu bulunmaktadır (Uysal, 2009: 41). Çatı penceresinden doğal aydınlatma sağlanmaktadır.



Resim 4.46. TCDD Genel Müdürlüğü (SALT Araştırma, Env. No: AHANKA232)

Ön cephede ezici bir ölçeğe sahip olan bu yatay kütlelin cephesi Ankara taşı ile kaplanmıştır. Yapıda dikdörtgen formlu pencereler yer almaktadır. Ayrıca caddeye bakan ön cephesinde ana girişin dışında iki adet yangın çıkışı bulunmaktadır. Betonarme iskelete sahip olan yapının ısıtma tesisatı, Eskişehir’de bulunan Demiryollarına ait atölyelerde üretilmiştir. (URL3)

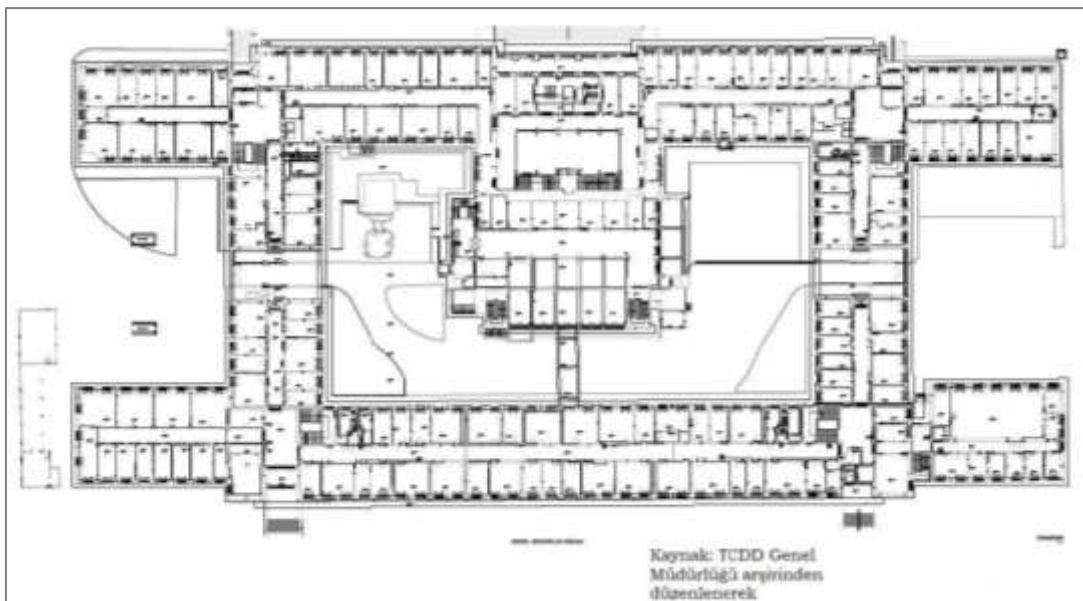


Resim 4.47. TCDD Genel Müdürlüğü (Mustafa Taşkın)



Resim 4.48. TCDD Genel Müdürlüğü demiryolu cephesi

İkinci Ulusal Mimarlık akımının bir örneği olan yapıya zamanla dört adet kanat ve iç avlusuna yeni bir kütle eklenmiştir. Bu kanatların ilk ikisi 1958 yılında; diğerleri ise sırasıyla 1974 ve 1979 yıllarında inşa edilmiştir (URL3). Bu kanatlar da bodrum üzerine dört katlı olarak tasarlanmıştır. İç avluda yer alan orta kütle ise Genel Müdürlük Orta Bahçe Merkezi Kafeterya Toplantı Salonu ve Dokümantasyon Merkezi olarak 1986'da tamamlanmıştır (URL3).



Şekil 4.9. TCDD Genel Müdürlüğü zemin kat planı (Başbolat, 2022)

4.2.8. Yüksek Hızlı Tren Garı (2016)

Ülkemizde ilk olarak 2009 yılında Ankara-Eskişehir hattı ile başlayan yüksek hızlı tren sistemi, daha sonra Ankara'yı sırasıyla Konya ve İstanbul'a bağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları [TCDD], 2023). Bu hatların kesişim noktası olan Ankara Garı, ilk senelerde YHT seferlerini gerçekleştirmiştir. Ancak bir süre sonra bağlantı sağlanan şehir ve sefer sayısının artışı ile oluşan trafik yoğunluğunu kaldıramadığı için yerine daha modern bir gar yapısı inşa edilmesine karar verilmiştir.



Resim 4.49. Yüksek Hızlı Tren Garı

Celal Bayar Bulvarı ile mevcut gar binasının arasındaki alana yapılacak olan Ankara YHT Garı, yap-işlet-devret modeliyle TCDD tarafından yaptırılmıştır. 220.000 m² kapalı inşaat alanı olan projenin ihalesini Cengiz-Limak-Kolin ortaklığı almıştır (URL4). Büyük bir kapalı alana sahip olan yeni gar yapısı, yalnızca bir ulaşım noktası olmanın ötesinde, ticaret, yeme-içme ve konaklama gibi ihtiyaçları da karşılayacak çok işlevli bir yapı olarak tasarlanmıştır. 2016 yılında tamamlanan YHT Garı, demiryolu hattı ile ayrılan Ulus ve Maltepe arasında bağlantı sağlamaktadır.

Tarihi Ankara Garına paralel olarak konumlanan bu büyük ölçekli yatay kütlenin ana girişi, Celal Bayar Bulvarına açılan cephede yer almaktadır. Yaklaşık 400m uzunluğundaki yapının iki ana girişi bulunmaktadır. Bu iki ana giriş, üzerlerinde bulunan saçak ile vurgulanarak kullanıcılar için belirgin hale getirilmiştir. Bu girişlerin her iki yanında ticari birimler bulunmaktadır. Bu ana girişlerin dışında bir de yapıda yer alan ve konaklama imkânı sağlayan The Ankara Hotelin giriş kapısı mevcuttur.



Resim 4.50. Yüksek Hızlı Tren Garı girişi ve saçığı

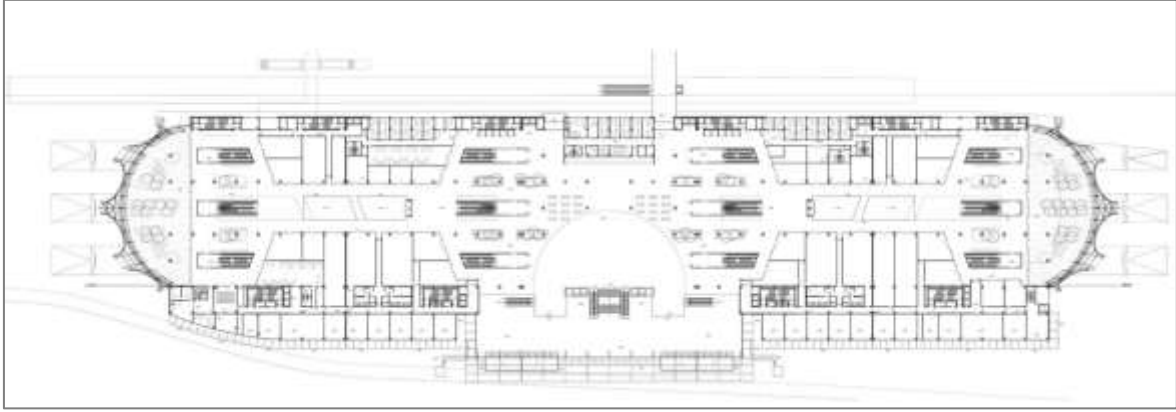
Toplam 8 kattan oluşan yapının giriş kotunda; giriş holü, ıslak hacimler, ticari birimler ve idari birimler yer almaktadır. Yapının giriş holü, üç kat yüksekliğinde, büyük bir galeri boşluğudur. İnsan ölçeğinin çok üzerinde bir yüksekliğe sahip olan bu holün, tamamen şeffaf bir cephe ile doğal olarak aydınlatılması sağlanmıştır.



Resim 4.51. Yüksek Hızlı Tren Garı girişi holü



Resim 4.52. Yüksek Hızlı Tren Garı giriş holü



Şekil 4.10. Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı zemin kat planı (URL11)

-2 ve-3. Bodrum katları, büyük ölçüde teknik hacim ve otoparka ayrılırken, -1. Bodrum katında teknik hacimlerin yanında peron platformları bulunmaktadır. Ancak peronlara ulaşım 1. Kattaki bilet kontrol noktalarından geçildikten sonra, yürüyen merdiven ve asansörler ile sağlanmaktadır. 1.katta ayrıca bilet satış gişeleri, bekleme-oturma alanları, ticari birimler, ıslak hacim ve ticari olarak önemli kişilerin kullanabildiği bir CIP Salonu yer almaktadır. 2. Katta ise ticari birimler, ıslak hacim ve The Ankara Hotel Karadeniz Kongre Merkezi bulunmaktadır.



Resim 4.53. Ankara YHT Garı birinci kat bilet satış ve bekleme alanı



Resim 4.54. Ankara YHT Garı iç mekân

Yapının cephesi büyük ölçüde cam yüzeylerden meydana gelmektedir. Bunun dışında kalan alan ise kompozit panellerle kaplanmıştır. “Yeni gar binasının çatı strüktüründe, teknolojinin, küreselleşme ve rekabet ortamının gerektirdiği güçlü çelik taşıyıcıların kompozit kaplamalar ile birleştiği, ara ara yapı içerisinde gün ışığı kullanımını artırmak amacıyla açılmış açıklıkların kullanıldığı yeni kabuk sistem detayları görülmektedir.” (Özdemir ve Dinç Kalaycı, 2019). Hızlı trenin soyutlanması ile oluşturulmuş bu devasa cam kütle, kentin ikonik yapılarından biri haline gelmiştir.

Ankara YHT Garı Türkiye’nin ilk LEED-GOLD sertifikasına sahip istasyondur. Yağmur suyu toplama sistemi ile çatıda toplanan suyun peyzaj sulaması ve klozet rezervuarlarında yeniden kullanılması ile yüzde 56 su tasarrufu sağlanmaktadır (URL5). Yapının pek çok yerinde kullanılan ağaçlar ve yeşil alanlar dışında çatıdaki açıklıklar aracılığıyla maksimum miktarda gün ışığı ile aydınlatma gerçekleştirilmektedir.



Resim 4.55. Ankara YHT Garı iç mekânda kullanılan yeşil öğeler

Ankara Tren Garı yerleşkesinde bulunan yapıların analizi

Çizelge 4.1. İncelenen yapıların analiz tablosu

Yapı Adı	Yapım Yılı	Özgün Fonksiyon	Güncel Fonksiyon	Kullanım Türü	Kullanım Durumu
Direksiyon Binası	1892	İdari Birim	Demiryolları Müzesi	Kamusal	Aktif
Ankara Otel	1924	Otel	Ankara Medipol Üniversitesine ait idari birim	Özel	Aktif
TCDD II. Bölge Binası	1928	Konut	Ankara Medipol Üniversitesi ana bina	Özel	Aktif
Ankara Garı	1937	Gar binası	Gar binası	Kamusal	Aktif
Gar Gazinosu	1937	Gazino binası	Restoran ve toplantı salonu	Kamusal	Aktif
TCDD Genel Müdürlüğü	1938-1941	TCDD genel müdürlük binası	TCDD genel müdürlük binası	Kamusal	Aktif
Lojmanlar	1930-1940	Lojman	Ankara Medipol Üniversitesine ait birim	Özel	Aktif
Yüksek Hızlı Tren Garı	2016	YHT Garı, Alışveriş Merkezi ve Otel	YHT Garı, Alışveriş Merkezi ve Otel	Kamusal	Aktif

4.3. Ankara Garı Yerleşkesinin Toplumsal Bellekteki Yeri

Cumhuriyetin modernleşme idealini yansıtan mekânlardan biri olan Ankara Tren Garı yerleşkesi meydanı, gazinosu, lojmanları, müzeleri ve bu yerleşkede gerçekleştirilen sosyal etkinlikleriyle kent hafızasında yer edinmiş önemli bir mekândır. Kavuşma ve ayrılıklara ev

sahipliği yapan bu yerleşke, kent ve toplumla bu mekân üzerinden bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Böylelikle Ankara tren garı bir ulaşım merkezi olmanın ötesinde, içerdği hikâyelerle bir anı mekânına dönüşmüştür. Pek çok kentlinin hayatında unutulmaz anılara ev sahipliği yapmış olan bu mekânın ve kent hafızasının sürdürülebilirliği kentliler için önem taşımaktadır.

Kentlerin istasyon ve çevresinde gelişmesi, gar yapılarını kentlerin en önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Gar yapıları kentlere yalnızca ulaşım sağlamamış; sosyal yaşantının ve modernliğin de sembolü olmuşlardır. Kentin gelişim istikametini tanımlayan İstasyon Caddesi aksının oluşumu (Çetin, 2012) ile cumhuriyetin modern mekanları ilk olarak burada konumlanmaya başlamıştır. Bu cadde zamanla idari merkez olmanın ötesinde, kentlinin gündelik yaşantısını devam ettirdiği önemli bir toplumsal odak noktası olarak gelişmiştir. Jansen tarafından “protokol yolu” olarak tasarlanan bu cadde özel günlerde halk ile siyasi aktörlerin bir araya gelerek kutlamalar gerçekleştirdiği bir kentsel mekân olarak gelişmektedir. Düzenlenen bu törenler halkın birlik ve dayanışma duygularını pekiştirerek, caddeye simgesel bir değer atfetmektedir (Özten, 2001).



Resim 4.56. I. TBMM önünde düzenlenen resmigeçit töreni (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 1051)



Resim 4.57. Atatürk'ün cenaze töreni (URL6)

Ayrıca Ankara Tren Garı yerleşkesi tarihi olaylara da tanıklık etmiş bir mekândır. Kurtuluş Savaşı döneminde önemli kararların alındığı stratejik noktalardan biri olan Direksiyon Binası bu yerleşkede bulunmaktadır. Bu yapı, aynı zamanda Atatürk'e konut işleviyle de hizmet etmiş, günümüzde müze olarak kullanılan, önemli bir toplumsal mekândır.

10 Kasım 1938 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybeden Mustafa Kemal Atatürk'ün cenazesi trenle Ankara'ya gönderilmiştir. Dolmabahçe Sarayında vefat eden Atatürk'e Ankara'da, bir cenaze töreni düzenlenmesine karar verilmiştir. Atatürk'ün cenazesi önce deniz yolu ile İzmit'e, oradan demiryolu ile Ankara'ya nakledilmiştir (Ataman, 2019). 20 Kasım 1938'de Atatürk'ün tabutunun bulunduğu tren Ankara'ya ulaşmıştır. Büyük bir kalabalık gözyaşları içerisinde, tabutun gardan alınarak İstasyon caddesinde bulunan I. TBMM binasına götürülüşüne eşlik etmiştir.

Türkiye tarihindeki bu hüzünlü olayın, Ankara tren garı yerleşkesinde gerçekleşmesi, bu mekânın simgesel bir değere sahip olduğunu pekiştirmektedir. Her yıl 10 Kasım'da gerçekleşen anma törenlerinde tekrar gündeme gelen bu görseller, Ankara Tren Garı yerleşkesinin toplumsal bellekteki değerini korumaktadır.



Resim 4.58. Atatürk'ün cenazesinin Ankara tren garında karşılanması (URL7)

Ankara gar yerleşkesinin içerisinde barındırdığı, farklı işlevli yapılar tüm kentliye hizmet veren kamusal bir niteliğe sahiptir. Bu kamusallığın en büyük destekçilerinden olan Gar Gazinosu ise dönemin en önemli eğlence mekânları arasındadır. Gar Gazinosu, Cumhuriyetin temsil ettiği modern yaşamın en önemli göstergelerinden biridir. Yerli ve yabancı pek çok sanatçının sahne aldığı bu mekân, halkın tüm kesimine ev sahipliği yapmaktadır. Ailelerin yanı sıra sanatçılar, siyasi aktörler ve gazeteciler de bir araya gelmek için Ankara Gar Gazinosunu tercih etmektedir. Servis ve yemekleri üst düzey olan bu yapı Bayraktar (2016) tarafından Avrupa'da bile eşine zor rastlanabilecek özellikte olarak nitelendirilmektedir.



Resim 4.59. Sırasıyla, 16 Mayıs 1939 Ulus Gazetesi ve 30 Mayıs 1950 Zafer Gazetesi, Ankara Gar Gazinosu ile ilgili ilanlar



Resim 4.60. Ankara Gar Gazinosunda Yeni Yıl Eğlencesi, 1957 (Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Env. No: 3135)

İçerdiği mekânlarla bir gar kültürü inşa eden yerleşke (Tektaş ve Akalın, 2020), demiryollarına ait müzeler ve sanat galerileri gibi yapılarla kentli için kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan bir buluşma noktası haline gelmiştir. Böylelikle sadece sahip olduğu mekânlar ile değil, içerdiği anlam ve anılar ile de kent belleğinde yer edinmiştir.

Topluma ait ortak değerlerin yeniden hatırlanmasını sağlayan bu yerleşke, 10 Ekim 2015 tarihinde meydana gelen üzücü bir olay ile tüm ülkenin hafızasına kazınmıştır. Bu tarihte Ankara’da düzenlenecek olan “Emek, Barış, Demokrasi Mitingi” için Türkiye’nin çeşitli yerlerinden binlerce insan Ankara Garı meydanında toplanmıştır. Yürüyüş başlamadan önce arka arkaya iki bombanın patlaması ile düzenlenen saldırı sonucunda 103 kişi hayatını

kaybetmiş, yüzlercesi yaralanmıştır. Yaşanan bu katliamın unutulmaması ve hayatını kaybedenlere saygı niteliğinde bu meydana geçici bir anıt yapılmıştır. Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından bu insanlık suçunu daima hatırlamak ve bu meydanın emek, barış ve demokrasiye adanmasını sağlamak amacıyla 2019 yılında bir anıt meydanı tasarım yarışması düzenlenmiştir. Ancak alanda halen üçgen prizma şeklinde tasarlanan geçici anıt bulunmaktadır. Her sene 10 Ekim günü, bu anıtın çevresinde toplanan halk, hayatını kaybeden vatandaşları karanfiller bırakarak anmaktadır.



Resim 4.61. Ankara Gar Meydanında bulunan geçici anıt



Resim 4.62. Ankara Gar Meydanında bulunan geçici anıt

Ankara Tren Garı yerleşkesi, Cumhuriyet'in en önemli temsil mekanlarından biri olarak bilinmektedir. Yıllar boyunca, yalnızca bir ulaşım merkezi olmanın ötesinde, kentli

hafızasında önem taşıyan bir sembol haline gelmiştir. Ancak, Ankara Tren Garı meydanında yaşanan bombalı terör saldırılarından sonra farklı bir anlam kazanmıştır. Bombalı saldırı ve sonucunda yaşanan kayıplar toplumun ortak acısıdır. Bu trajik olayın ardından yapılan geçici anma anıtının alınan kararlara rağmen kalıcı ve kapsamlı bir anma meydanına dönüşmemiş olması son derece üzücüdür. Alanın kapsamlı ve kalıcı olarak bir anma meydanına dönüştürülmesi, yalnızca olayın hatırlanmasını sağlamaz; aynı zamanda toplumun bir araya gelmesini ve dayanışma ruhunun güçlenmesini sağlar. Ayrıca bu yaklaşım, olayın toplumun ve kentin hafızasında derin bir iz bıraktığını ve yaşanan acılara duyulan saygıyı da vurgulayarak gelecekte yaşanacak güvenlik zafiyetlerinin önüne geçilmesini sağlar. Anma mekanları toplumun ve yetkililerin bu tür güvenlik risklerine karşı daha duyarlı ve tedbirli olmaları gerektiğini hatırlatarak, gelecekte benzer olayların yaşanmasını engelleyebilir.

4.4. Ankara Garı Yerleşkesinin Neoliberal Dönüşümü

21. yüzyılda neoliberalizmin etkisiyle artan mali krizler, kentsel planlama ve müdahale şekillerini etkilemiştir. Finansal endişeler, otoritelerin planlama politikalarını etkileyen belirleyici bir unsur olmuştur. Bu dönemde, sermayenin mekânda serbestçe dolaşımını sağlamak amacıyla planlama süreçleri, esnek, geçici çözümlere dayanan ve bütüncül olmayan bir anlayışla ele alınmıştır (Özler, 2010). Bu durum Cumhuriyetin modern başkenti olarak yeniden planlanan Ankara’da da gözlemlenmiş, kente plansız müdahalelerde bulunulmuştur. Cumhuriyet ideolojisinin mekânsal bir yansıması olarak gelişen Ankara Tren Garı ve çevresi de sahip olduğu tarihi ve kültürel değere hassasiyet gösterilmeden yapılan uygulamalar sonucunda çeşitli mekânsal dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümler küresel ve yerel hâkimiyeti sebebiyle neoliberal ilkeler kapsamında açıklanabilmektedir. İlk olarak Ankara Garı Meydanında gerçekleştirilen, köprülÜ kavşak yapımı ve sonrasında bu kavşağın yapımına sebep olarak gösterilen YHT Garının inşası ve son olarak müdahaleler sonucu işlevsizleşen yerleşkenin özel bir üniversiteye tahsis edilmesi ile yerleşkenin dönüşümü ele alınmıştır.

4.4.1. Ankara gar meydanına köprülÜ kavşak yapımı

Uyarlığın temsili olarak görülen demiryollarına, Cumhuriyetin ilk yıllarında modern bir ulaşım altyapısı oluşturma amacıyla büyük önem verilmiştir. Ayrıca demiryolları, ulaştığı kentlerin, modern pratiklerle genişlemesine de öncü olmuş, yeni kentsel akslar yaratmıştır.

Ortaya çıkan bu akslar modern kentlinin ihtiyaç duyduğu yeni kamusal mekânlar sunmuştur. II. Dünya Savaşına kadar kentlerin gelişimine katkı sağlayan demiryolları, bu dönemden sonra zayıflamaya başlamıştır. Özellikle 1950 seçimlerinden sonra, Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkilerde bulunması ulaşım politikalarını etkilemiş, demiryolu yerine karayolu ulaşımına odaklanmalarına yol açmıştır (Aydın, 2001). Böylece hem ülkemizde hem küresel ölçekte bireysel araç sahibi olmanın teşvik edildiği tüketim odaklı yeni bir politika gelişmeye başlamıştır. Bu yaklaşımın etkileri başkent Ankara'da da görülmüş, ulaşım planlamaları karayolları üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Neoliberal politikaların artan hâkimiyeti ile pekişen bu tüketim odaklı yaklaşım, kentsel planlama süreçlerinin ekonomik endişelerle, parçalı ve kısa süreli çözümler üretecek biçimde ele alınmasına yol açmış, kentlerin gelişimini olumsuz etkilemiştir.

Neoliberal politikalar kapsamında rekabet alanı olarak görülen kentler, iktidarların, zayıflayan ekonominin toparlanması için inşaat odaklı kalkınmayı teşvik etmesine yol açmıştır. Kentleşme süreci, değişen gereksinimler doğrultusunda ortaya çıkan yeni kamusal mekân üretiminin yanında; "otoyollar, kent içi arterler, tüneller, viyadükler vb. yeni kentsel altyapı yatırımlarını harekete geçirmiştir." (BSB, 2015: 274). Özellikle yerel yönetimler için birer seçim yatırımı ve halka hizmet olarak görülen bu büyük ölçekli kamusal mekânlar, altyapı ve ulaşım projeleri ile birleştirilerek bölgesel bir dönüşümü kapsamaktadır. Bu dönemde gündemde olan hızlı tren projesi ile bağlantılı olarak yapılması planlanan köprülülük kavşak (Hürriyet Ankara, 2008) fikri de bütüncül olarak ele alınmayan planlamanın ve kısa vadeli çözümler üreten bu anlayışın bir ürünü olarak hayata geçirilmiştir.



Resim 4.63. Hürriyet Ankara, 19 Nisan 2008

TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı Ankara Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarih ve 2347 sayılı kararı ile Ankara Gar Meydanı'nın yeniden düzenlenerek motorlu taşıt trafiği için bir yönde kesintisiz trafik sağlamak üzere yeraltı geçişı oluşturacak şekilde bir köprülù kavşak yapılmasına karar verdi. (Mimarlar Odası Ankara şubesi, 2007).

Cumhuriyetin birçok değeri ile ilişkilendirilen Ankara tren garı ve meydanı tarihi bir kent merkezi olarak tahrip edilmeden geliştirilmesi gereken bir alandır. Ayrıca I. ve II. Meclis binasının, Ankara Palas'ın, Gençlik Parkı ve stadyum gibi kamusal mekânların bulunduğu İstasyon Caddesi aksının başlangıç noktasıdır. Jansen tarafından “protokol yolu” olarak tasarlanan ve cumhuriyetin ilk yıllarında bu doğrultuda kullanılan cadde, kent belleğinde yer etmiş, önemli bir mekândır.

İnşa edilmek istenen köprülù kavşak, bu meydanın tarihi niteliğini yok edeceği gibi, yerleşkenin önünün otobana dönüştüreceği yönünde de birtakım endişeler barındırmaktadır. Trafik problemine bir çözüm olarak düşünölen bu proje, İnşaat Mühendisleri Odası Ankara řube başkanı tarafından gar ve çevresinde hali hazırda trafik sıkışıklığının yaşanmadığı gerekçesi ile eleştirilmiş ve gerekli olmayan bir uygulama olarak nitelendirilmiştir (Belge, 2008).

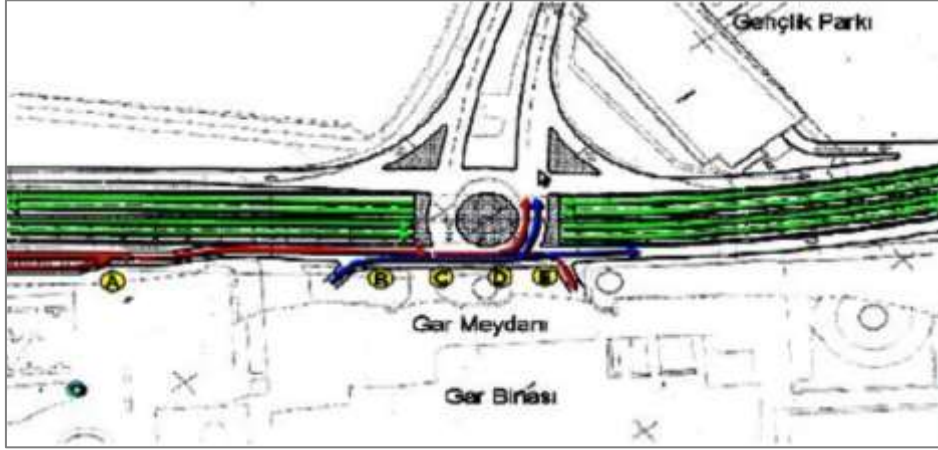
Kent dokusuna zarar veren bu uygulamalar, kent merkezlerinin yayalar için de erişilemez bir hal almasına yol açmaktadır. Toplu taşıma sistemlerinin teşvik edilmesinin gerekliliğini vurgulayan Mimarlar Odası Ankara şube sekreteri ise bu durumu şöyle açıklamaktadır (Belge, 2008):

Türkiye hariç her ölkede köprülù kavşak yapımı azaltılarak kent merkezlerine sınırlı araç girişi özendiriliyor. Kentlerin taşıt ağırlıklı olması, kùltürel açıdan bir tahribata yol açıyor. Kente giderek taşıtların hâkim olduğu ve buna paralel olarak sosyal alanların azaldığı bir ortamda insanlar artık kenti yalnızca arabalarına binip gezmek için kullanıyor.

Bu karar tarihi çevreye zarar verdiği kadar yeşil alanları da tahrip etmektedir. Peyzaj Mimarları Odası tarafından koruma altına alınmış ve köprülù kavşak inşaatı ile hasar görececek olan üç “Anıt Ağacı” da yok sayılmaktadır (URL8).

Ayrıca Ankara Garı önüne yapılması planlanan bu köprülù kavşağın teknik olarak incelenmesi doğrultusunda da: “Bir yöndeki trafik için sağlanan kesintisiz akıma karşılık,

diğer tüm yönlerdeki hareketler için kapasite azalmakta, sıkışıklık artmaktadır.” şeklinde bir değerlendirme sunularak, karşı çıkmaktadır (Öncü, 2007).



Şekil 4.11. Gar Kavşağında sola dönüşlerde yaşanacak sorunlar (Öncü, 2007)

Doğal ve tarihi çevrenin tahribine yol açan bu uygulama geniş kesimlerden tepki görmesine rağmen (Şahindokuyucu, 2008), “Ankara Büyükşehir Belediyesi Belediye Meclisi'nin, 11.7.2007 tarih ve 1799 sayılı kararıyla, Altındağ-Çankaya TCDD Elmadağ Çankaya TCDD Elmadağ Temelli güzergâhında Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı 1\5000 ve 1\1000 ölçekli imar planları tadilen onaylanarak kabul edildi.” (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2007). Ankara büyükşehir belediyesi tarafından onaylanan bu proje, milletvekillerinin soru önergeleriyle meclise; Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Peyzaj Mimarları Odası tarafından ise dava açılarak yargıya taşınmıştır.



Resim 4.64. Birgün Gazetesi, 17 Nisan 2008

Kent merkezinin dokusunu bozarak, yaya odaklı ulaşımı göz ardı ederek, tarihi, kültürel ve doğal mirasa hasar vererek kentin yaşanabilirliğini azaltan bu projenin, onca itiraza rağmen inşaatına başlanmıştır. 14.04.2008'de yapımına başlanan köprülü kavşak, otuz beş günde

tamamlanmıştır. Ancak yaklaşık iki sene sonra, 2010 senesinin Ocak ayında, açılan davalar sonuçlanmış ve yargı yürütme iptali kararı vermiştir. Meslek odaları tarafından belirtilen teknik dayanakların dışında “halkın haklarının gasp edildiği, kent, kentli ve insan haklarına aykırı olduğu, Başkentin tarihi değerlerini tahrip ettiği, tabiat varlıklarının yok edilmesine neden olduğu” (URL10) gerekçeleri ile geç kalınmış bu karar açıklanmıştır.



Harita 4.4. Ankara garı meydanının 2006 ve 2023 yıllarına ait hava görüntüleri

Ankara Garı yerleşkesinin önüne inşa edilen bu köprülü kavşak yerleşkenin sürekliliğini bozarak parçalanmasına yol açmıştır. Meydana yapılan alt geçit, araç kullanıcılarının gar

yerleşkesini görerek geçmesini engellemiştir. Bu durum tarihi gar yerleşkesinin kent belleğindeki yerinin hasar görmesine sebep olmuştur.



Resim 4.65. Ankara Gar Meydanına inşa edilen altgeçit



Resim 4.66. Ankara Gar Meydanına inşa edilen altgeçit

4.4.2. Yüksek Hızlı Tren (YHT) garının inşası

1900'lerin ikinci yarısında ABD ile yakın ilişkilerde bulunulması sonucu karayolu ulaşımının ön plana çıkması, demiryolu yatırımlarının azalmasına yol açmıştır. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru, trafik yoğunluklarının artışı, çevresel sorunların kontrol edilememesine ve güvenli, konforlu ve hızlı ulaşım ihtiyacının doğmasına karşılık gelişen teknolojinin yardımı ile Yüksek Hızlı Tren sisteminin kullanımı tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de de demiryolu ulaşımı yeniden devlet politikası olarak kabul edilmiştir. İlk olarak 2009 yılında Ankara-Eskişehir hattı ile başlayan yüksek hızlı tren sistemi, daha sonra Ankara'yı sırasıyla Konya ve İstanbul'a bağlamıştır (TCDD, 2023). Bu hatların kesişim noktası olan Ankara Garı, ilk senelerde YHT seferlerini gerçekleştirmiştir. Ancak bir süre sonra bağlantı sağlanan şehir ve sefer sayısının artışı ile oluşan trafik yoğunluğunu kaldıramadığı için yerine daha modern bir gar yapısı inşa edilmesine karar verilmiştir.

1980'lerden sonra neoliberalizmin etkisi ile dönüşen kentlerde üretim ve tüketim biçimleri değişmeye başlamıştır. Bu süreçte bir tüketim aracı haline gelen kent (Aksel Gürün 2010), sermayenin sürdürülebilirliğine hizmet edecek kamusal mekanların çeşitli formlarla yaygınlaşmasına tanık olmuştur. Neoliberal ideolojinin bir ürünü olan küresel ve yerel sermaye arasındaki iş birliği, bu mekânların gelişim sürecini hızlandırmıştır (Şahin, 2010). Kentli için bir boş zaman geçirme aktivitesi olarak sunulan bu mekânlar, değişen yaşam biçimlerinin bir yansıması olarak mekânı da tüketim kavramı doğrultusunda biçimlendirmektedir.

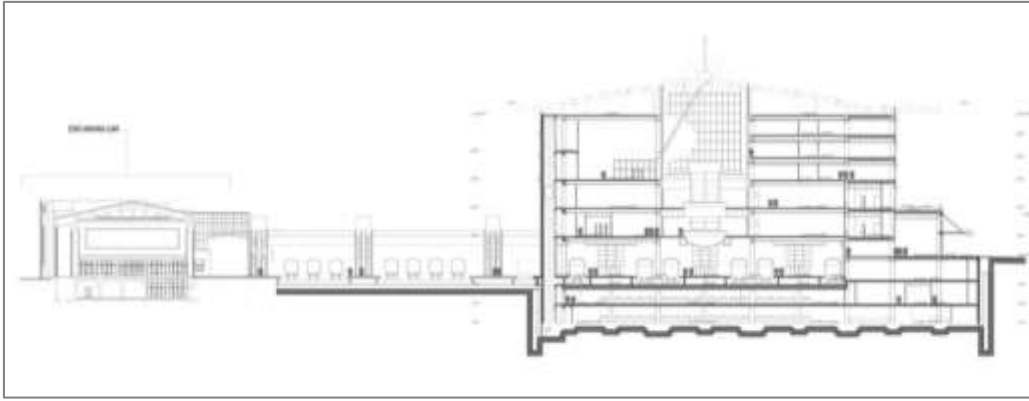
Küreselleşmenin etkisiyle gelişen teknoloji, ulaşımın daha ucuz, konforlu ve hızlı gerçekleşmesini sağlayarak dünya genelinde seyahati teşvik etmiş; bu artan kullanım, ulaşım mekânlarının ihtiyaç programlarının farklılaşmasına yol açmıştır (Özdemir ve Dinç Kalaycı, 2019). Böylelikle ulaşım yapıları, temel işlevlerinin dışında tüketen toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak birer tüketim mekânına dönüşmüşlerdir. Ticari fonksiyonun ön planda olduğu bu çok işlevli mekânlar, günümüzde yolcular dışında çalışanlar ve kentliye de hizmet vermektedir. Bu yapı tipinin bir örneği olarak üretilen Ankara YHT Garı da birçok ihtiyacın karşılanabildiği büyük ölçekli bir yapı olarak kentin ikonik yapıları arasında yerini almıştır.

Celal Bayar Bulvarı ile mevcut gar binasının arasındaki alana yapılacak olan Ankara YHT Garı, yap-işlet-devret modeliyle TCDD tarafından yaptırılmıştır. 220.000 m² kapalı inşaat alanı olan projenin ihalesini Cengiz-Limak-Kolin ortaklığı almıştır (URL4). Büyük bir kapalı alana sahip olan yeni gar yapısı, yalnızca bir ulaşım noktası olmanın ötesinde, ticaret, yeme-içme ve konaklama gibi ihtiyaçları da karşılayacak çok işlevli bir yapı olarak planlanmaktadır. Ayrıca demiryolu hattının böldüğü, kentin tarihi merkezi olan Ulus ile Celal Bayar Bulvarı arasında geçişi sağlayarak bir köprü görevi görmektedir. Kentsel bir odak noktası olma hedefi taşıyan bu yapı, tarihi Ankara garı yerleşkesinden farklı olarak tüm gereksinimlerin tek bir yapıda karşılanabildiği büyük ölçekli bir merkezdir. “Ankara'ya İçinden Tren Geçen AVM” başlıklı gazete haberinde bu yeni garın tanıtımının yapıldığı bir gecede konuşan Limak Holding Yönetim Kurulu Başkanı Nihat Özdemir, Ankara YHT Garını şöyle tanımlamıştır (URL9):

Mimari açıdan hızlı treni andıran bu garın yapımında önemli bir deneyim kazanıyoruz. Ayrıca kamu-özel iş birliği (PPP) modeli ile ilk kez bir gar inşa ediliyor. Ankara, Eskişehir, Konya'dan sonra, Bursa, İzmir, Sivas, Antalya, Adana, Erzurum, Kars bağlantılarının da eklenmesiyle, Türkiye'nin Yüksek Hızlı Tren (YHT) hatlarının kesişim garı olacak.

Ankara YHT Garının tasarımı belirlenen program çevresinde ilk olarak Serdar Akunal ve SUDOPAK'a yaptırılmıştır. Mimar, ihtiyaç programına yer alan işlevlerden dolayı ortaya çıkan büyük ölçekli yapının, Tarihi Ankara Garının önüne geçmesini istemediği için yapıyı parçalı olarak tasarlamak istemiş; ancak bu fikir yönetim tarafından kabul görmemiştir (Tektaş ve Akalın, 2020). Daha sonra tasarım ekibi bu doğrultuda yeni bir proje hazırlamış ve bu son öneride uzlaşmıştır. Sürece dâhil olan A Tasarım ise, kütle ve cephe kararlarını analiz ederek, iç mekan düzenlemelerini gerçekleştirmiş ve uygulama projesini hazırlamıştır (Tektaş ve Akalın, 2020).

Celal Bayar Bulvarından giriş yapılan YHT Garı, Tarihi Ankara Garı yerleşkesine arkası dönük olacak biçimde konumlandırılmıştır. Bulunduğu tarihi doku ile uyumsuzluk içerisinde olan bu devasa cam kütle, cumhuriyetin mekânlarından olan gar yapısının da yok olma tehdidiyle karşılaşmasına neden olmuştur. Günümüzde neredeyse işlevsiz hale gelen Tarihi Ankara Garı, YHT garına erişimi sağlayan bir köprü görevi üstlenmiştir (Tektaş ve Akalın, 2020). Bir üst geçit aracılığıyla YHT Garına hizmet eder durumda olan yapı, ölçek olarak da bu devasa kütle baskısı altında kalmıştır.



Şekil 4.12. Tarihi Ankara Garı ile yüksek hızlı tren garının ilişkisini gösteren kesit (URL11)



Resim 4.67. Tarihi Ankara Garı ile YHT Garının ölçek bakımından karşılaştırılması

Yap-işlet-devret modeli ile inşa edilerek özel sektörü projeye dâhil eden bu sistemin bir sonucu olarak, yapı, ticari kaygıların ön planda tutulduğu bir tüketim mekânına dönüşmüştür. Ancak günümüzde, bu büyük kütlede yer alan 164 ticari birimin de büyük bir bölümü kapatılmış durumdadır. Yeme-içme alanları yolcular, çalışanlar ve yakın çevresinde yer alan iki üniversitenin öğrencileri tarafından kullanılırken, diğer satış birimleri istenilen rağbeti görmemiş ve zaman içerisinde faaliyet dışı kalmıştır. Böylelikle kent merkezinde, bulunduğu tarihi dokuyu tahrip eden ve büyük bir kısmı kullanılmayan, devasa bir cam kütle olarak varlığını sürdürmektedir.

Ayrıca Ankara YHT garını inşa eden müteahhit firmaya, 14 sene boyunca devlet tarafından belirli sayıda yolcu teminatı verilmiş, aksi durumda farkın maddi olarak karşılanacağına dair anlaşma imzalanmıştır (Yakın, 2021). Sekiz senedir tutturulamayan yolcu sayısı yüklü miktarda bir ödeme yapılmasına sebep olmuştur. Gar kullanılsa da kullanılmasa da kalan yıllarda bu ödeme gerçekleşmeye devam edecektir.

4.4.3. Ankara garı yerleşkesinin üniversiteye devredilmesi

1980’lerden sonra ülkemizde neoliberal politikalar doğrultusunda gelişen özelleştirme uygulamalarına kamuya ait birçok kuruluş dâhil olmuştur. Demiryolu sisteminin kapsadığı hizmetlerin ve TCDD’nin özelleştirilmesi gibi girişimlerde bulunulmuş ancak 2000’lere kadar gerçekleştirilememiştir (Demirelli, 2014). 2000’lerden sonra artan neoliberal uygulamalar bu sektöre ait varlık, kurum ve hizmetlerin de özelleştirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte dair detaylı düzenleme “2011 yılında çıkarılan 655 sayılı KHK ve 2013 yılında çıkarılan 6461 sayılı kanun ile gerçekleşmiştir...” (Demirelli, 2014). Böylelikle demiryolu işletmeciliğinde yeni bir evreye geçilmiştir. “Yeni dönemin temel nitelikleri, hizmet alanındaki devlet tekelinin kaldırılarak alanın piyasaya açılması, devletin ‘düzenleyici ve denetleyici’ bir role indirgenmesi ve TCDD’nin parçalanarak (fragmentation) özelleştirmeye hazırlanmasıdır.” (Demirelli, 2014).

Demiryoluna ait altyapı ve üstyapı hizmetlerinin piyasalaşması, TCDD’ye ait birçok varlığın da işlevsizleşerek satılması veya kiralanmasına sebep olmuştur. Kamuya ait arazilerin ticari kaygılarla rant üreten özel tüketim mekanına dönüşmesi, sermaye sahiplerinin mekânı istekleri doğrultusunda biçimlendirmesini sağlamaktadır. (Eren, 2009). Böylelikle yüksek gelir düzeyine sahip üst sınıf, kent planlama sürecinde karar verici bir aktör olmaktadır. Kent üzerinde olumsuz etkileri bulunan bu parçacı ve plansız yaklaşım, kent kimliğine zarar veren sonuçlara yol açmaktadır.

Kamu arazilerinin alınıp satılabilir bir hal aldığı bu dönemde, Ankara’nın kent merkezinde bulunan TCDD’ye ait varlıklar sermayedarların ilgi odağı haline gelmiştir. 1892 yılından beri gar yerleşkesi olarak gelişen ve Cumhuriyetin kamusal mekânlarını barındıran bu alan, Ankara’nın tarihi merkezini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin modernleşme idealini yansıtan mekânların ilk örneklerinin yer aldığı İstasyon Caddesinin başlangıcını tanımlayan Ankara Garı Yerleşkesi, kent belleğinde yer edinmiştir (Tektaş ve Akalın, 2020). Ayrıca mimari

açından da inşa edildikleri dönemin önemli temsilcilerinin bulunduğu bu yerleşke, 2018 yılına kadar TCDD'nin kurumsal, kentlinin ise kamusal ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmiştir.

Mimari, tarihi ve kültürel değerleri ile korunması gereken bir miras alanı olan tarihi Ankara Garı yerleşkesinin bir kısmı, 13 Mart 2018 de imzalanan bir protokolle özelleştirilerek hazineye devredilmiştir. Hemen ardından, Ankara Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü tarafından “Altındağ İlçesi, Eti Mahallesi 29216 Ada 2 ve 19 parselleri” ve “Çankaya İlçesi Eti Mahallesi 29216 Ada 10, 11, 12, 16 parselleri” kapsayan “1/5000 Ölçekli Nazım ve 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği” onaylanmıştır. (İlan metni ekte yer almaktadır). Bu önerinin onaylanması ile birlikte alana ilişkin birtakım düzenlemeler yapılacağı, meslek odaları ve sendikalar tarafından beyan edilmiştir (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği [TMMOB] Jeoloji Mühendisleri Odası, 2019):

Bu alanda emsal 1,5’tan 116 bin metrekarelik bir inşaat öngörüldüğü, bodrum katların tamamının emsal dışı olarak gösterildiği, emsal dışı yapılaşmalarla birlikte 2’yi aşacak bir emsal artışı görüldüğü, Gar yerleşkesinin daha önce 49 bin metrekarelik alanının hazineye devredildiği, planda küçük parsellerle birlikte alanın yaklaşık 78 bin metrekare olacağı, yapılan plan değişikliğinde ise 116 bin metrekarelik inşaat alanı verilirken 300 bin metrekarelik bir inşaat alanıyla karşı karşıya kaldığımızı, bina yüksekliklerinin 35,5 metre olacağı tespitleri tarafımızdan yapılmıştır.

Harita 4.5. Uygulama imar planı değişikliği (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2018)

Şeffaf olmayan bir şekilde yürütülen sürecin sonucunda, yerleşke, imar planında yapılan değişiklik ile “özel üniversite alanı” olarak düzenlenmiştir. Bu sebeple yerleşkenin, sağlık bakanının kurucusu olduğu iddia edilen Ankara Medipol Üniversitesine tahsis edildiği ileri sürülmüştür. Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Birleşik Taşımacılık Çalışanları Sendikası tarafından gündeme getirilen bu durumu, yetkililer yanıtsız bırakmıştır (Mimarlar Odası Ankara Şubesi 2018). Böylece güçlenen iddia, tahsis edilen yapılara üniversiteye ait flama ve pankartların asılması ile kesinlik kazanmıştır.



Resim 4.68. Üniversiteye tahsis edilen yapıya asılan flamlar

Daha sonra gelen tepkiler sonucunda Ankara Medipol Üniversitesi Rektörü bir basın açıklaması yaparak, yerleşkenin bir kısmının 29 seneliğine kiralandığını, tahsis edilen alanın Ankara Garı binasını içermediğini duyurmuştur (Sabah Gazetesi, 2019). Ancak 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu’nun 64. Maddesinde yer alan “Kiraya verilecek taşınır ve taşınmaz malların kira süresi, on yıldan çok olamaz.” ifadesine aykırı biçimde yerleşkenin 29 seneliğine kiralanmış olduğu görülmektedir.



Harita 4.6. Yerleşkenin üniversiteye kiralanan bölümü

İmar planında yapılan değişiklik ile özel üniversite alanına dönüşen yerleşkenin, üst ölçekli planlama kararlarını ihlal etmesinden dolayı TMMOB’a bağlı meslek odaları ve Birleşik Taşımacılık Çalışanları Sendikası tarafından dava açılmıştır. Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesinin açtığı davada bilirkişi raporu hazırlanmıştır. 4 Mart 2020 tarihli bilirkişi raporuna göre; Ankara Medipol Üniversitesi’ne tahsis edilen alanın kamusal kullanımının kısıtlanarak "özel sağlık alanı adı altında belirli bir gruba hizmet sunan bir niteliğe dönüştürülmesi" kamu yararının göz ardı edildiği bir uygulamadır (Şehir Plancıları Odası, 2020). Ayrıca, tek bir merkezden sağlık hizmeti sunulması amaçlanarak, kent merkezindeki devlet hastanelerinin kapatılmasının sonrasında verilen bu karar kentsel planlamanın tutarsız bir hal almasına yol açmaktadır.

Sağlık alanında eğitim ve hizmet verilecek yerleşkede, “toplam yapılaşmanın %20’sini geçmeyecek şekilde” ticari fonksiyonun yer alabileceği plan notlarında ifade edilmektedir. Ancak sağlık, eğitim ve ticaret gibi yoğun kullanımlı işlevlerin bir arada yer almasının, “kentsel teknik altyapı sorunlarına yol açarak yaya ve taşıt trafik yükünü artıracak” bilirkişi

raporunda belirtilmiştir (Şehir Plancıları Odası, 2020). Ayrıca uygulama imar planında görüldüğü gibi, tescilli yapıların bulunduğu yerleşkede 35,5 m yükseklikte yapılaşmaya izin verilmektedir. Bu durum alanın tarihi niteliğine zarar verecek müdahalelerin önünü açmaktadır.

Bilirkişi raporunda; üst ölçekli planlarda "açık yeşil alanlar-kentsel ve bölgesel parklar" veya "demiryolu/hızlı tren kullanımı" olarak yer alan bu yerleşkenin plan değişikliğine ihtiyaç duyulan teknik ve bilimsel nedenlerin açıkça belirtilmediği ifade edilerek, bu kararın doğru olmadığı vurgulanmıştır (Şehir Plancıları Odası, 2020).

Raporda yer alan tespitler Mahkeme Heyeti tarafından hükme esas alınabilecek nitelikte görülmüştür. Ancak “Ankara 9. İdare Mahkemesi 14.04.2021 tarih ve 2021/718 sayılı karar” ile davayı reddetmiş ve şu şekilde gerekçelendirmiştir (Şehir Plancıları Odası, 2022): “Yükseköğretime ve topluma yapacağı katkılarla kamu yararının en belirginleştiği kullanımlardan biri olan üniversite alanı oluşturulmasına yönelik dava konusu planda şehircilik planlama ilkelerine aykırılık görülmediği gibi, getirdiği işlevle de üstün kamu yararı bulunduğu anlaşılmaktadır.”

Bunun üzerine ret kararına itiraz eden meslek odaları, bu kez davayı kazanmış, yerleşkenin imar planı iptal edilmiştir. “Ankara Bölge İdare Mahkemesi 5. İdari Dava Dairesi tarafından 2022/668 sayılı kararında” Ankara Garı yerleşkesinin kent için tarihi bir değer olduğu ve korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu karar, bilirkişi raporu göz önünde bulundurularak verilmiştir. Tarihi Ankara Garı, günümüzde işlevsiz bir durumda olmasına rağmen; “alan içerisindeki tescilli yapılarda müze, sergi salonu gibi kullanımlara yer verilerek, tüm Ankara halkına hizmet edecek kamusal özelliğinin devam ettirildiği” (Şehir Plancıları Odası, 2022) mahkeme tarafından kabul edilmiştir.

Yaklaşık 50 bin metrekarelik alanın Medipol Üniversitesine tahsis edilmesi, tarihi yerleşkeyi ikiye bölen bir uygulamadır. Bu uygulama Cumhuriyetin modern başkenti olan Ankara’nın kentsel dokusuna zarar vermektedir. Ankara Tren Garı yerleşkesi kentlinin gündelik yaşantısının bir parçası olarak gelişmiştir. Yani bu yerleşke, yalnızca fiziksel yapıları ile korunması gereken bir alan değil, kentlinin bir araya gelerek ortak paylaşımda bulunduğu ve kentin kültürel yansımalarının da yer aldığı kamusal bir mekândır. Ancak günümüzde Medipol Üniversitesi tarafından kullanılması, yerleşkenin kamusal erişiminin kısıtlanmasına

sebepe olmaktadır. Halkın tüm kesimleri tarafından kullanılan ve yeşil alan ihtiyacını karşılayan bu yerleşke, şimdilerde etrafı çevrilerek belirli bir kesime hizmet eder hale gelmiştir.



Resim 4.69. Yerleşkeye kamusal erişimin kısıtlanması

Neoliberalizmin belirli sınıfların lehine uygulamaları desteklemesi ve bu durumun toplumsal adaletsizliği artırdığı görülmektedir. Harvey (2015: 168), gelirin eşitsiz olarak dağılımına yol açan bu durumu “mülksüzleştirme yoluyla birikim” olarak adlandırdığı bir yöntemle açıklamaktadır. Özelleştirme uygulamaları ile toplumun, ücretsiz sunulan hizmet ve mekânlara erişiminin ortadan kaldırılmasını, bu yöntemin bir sonucu olarak ele almaktadır. Kamusal mekânların yanı sıra; sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişimin ülkemizde neoliberal dönüşümlerle paralı olarak sağlandığı görülmektedir. Kamusal bir mekân olan Ankara Tren Garı yerleşkesinin özelleştirilerek eğitim ve sağlık hizmetlerinin ücretli olarak sunulduğu bir kuruma devredilmesi tam da Harvey’in mülksüzleştirme yoluyla birikim kavramsallaştırmasının somut bir örneğidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kent mekânı yalnızca fiziksel bir yapı değil, çeşitli dinamikler tarafından biçimlendirilen çok yönlü bir oluşumdur. Bu oluşum, zaman içerisinde, sosyal, ekonomik ve politik olaylar nedeniyle pek çok değişime maruz kalmaktadır. Bu çalışma, politika kararlarının, mekânın üretimi ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Bu kapsamda 1980'lerden beri Türkiye'de egemen olan neoliberal politikaların, kent ve mekân ile olan etkileşimini anlamak amacıyla detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu inceleme, kent mekânının, üretildiği coğrafyadaki özgün neoliberal pratiklerin bir yansıması olarak biçimlendiğini göstermiştir. Elde edilen bulgular, neoliberal ilkelerin kent mekânında somutlaştığını ve bir mekânın dönüşüm sürecinin analiz edilmesi ile ideolojik yaklaşımın belirlenebileceğini ortaya koymaktadır. Yani bir ülkedeki hegemonik yapının, kent mekânlarının dönüşüm sürecini yönlendiren etkenlerin başında geldiği ileri sürülebilir. Güç dinamikleri mekânı yalnızca fiziksel düzenlemelerle biçimlendirmez, ona atfedilen sembolik anlamları ve kültürel bağlamı da şekillendirir. Bir mekânın tarihî, kültürel veya dini önemi, politik kararlarla korunabilir veya değiştirilebilir. Ayrıca ekonomik kaygılarla gerçekleştirilen bu müdahaleler, sosyal bir oluşum olarak tanımlanan mekân üzerinden, toplumsal yapıyı şekillendirme gücüne sahiptir. Bu kararların kamu yararı gözetilmeden alınması toplumsal ayrılmaya ve eşitsizliklere neden olmaktadır. Aynı zamanda kentin hafızasında yer etmiş tarihi ve kültürel niteliği bulunan mekânların plansız dönüşümü, toplumun ortak değerlerine zarar vermektedir. Bu da politik perspektifin, mekânlar ve toplumların geleceği açısından ne denli önem arz ettiğinin göstergesidir.

Günümüzde kentler, küresel ölçekte egemen olan neoliberal ideolojinin etkisiyle biçimlenmekte; kent mekânları birer sermaye alanı olarak görülmektedir. Ülkemizde 1980 darbesiyle birlikte başlayan bu süreç, 2000'lerle birlikte yoğunlaşmış ve bu dönemde kentler önemli birer aktör olarak sahne almışlardır. Bilindiği üzere neoliberal ideoloji, geçmişte benzer yaklaşımlarla var olan diğer ideolojiler gibi, kriz dönemlerini atlatma stratejisi olarak kentleri öne çıkarmıştır. Bu perspektife göre, kentler sermaye dolaşımını hızlandıracak ve ekonomik büyümeyi sağlayacak bir platform olarak hizmet etmelidir. Bu nedenle, kent mekânında; sermayenin kalıcılaştırılması, yatırımların artırılması ve ticaretin geliştirilmesi yoluyla dirençli ve esnek bir ekonomik yapı oluşturulması amaçlanmaktadır. Ancak sermaye odaklı politikalar, kent mekânının küresel rekabetin bir parçası olmasına ve ekonomik odaklı müdahalelerle dönüşmesine sebep olmuştur. Bu dönüşüm, sermaye sahiplerinin kent mekânı

üzerinde söz sahibi olmaya başlamasına yol açmıştır. Sermayenin belirleyici gücü altında, kentler birer ticaret merkezi haline gelmiş ve alınıp satılabilen bir nesneye dönüşmüştür. Kamu arazileri ve varlıkları neoliberal politikaların etkisiyle özelleştirilmiş, kentlerde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Kent kimliğinin değişmesi, kamusal mekânların tüketim odaklı dönüşmesi, kentin plansız gelişmesi ve toplumsal ayrışmanın artması gibi etkileri olan bu yeni dönemde, geleneksel kentleşme ögelerinden uzaklaşmıştır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde, işletmelerin daha verimli ve rekabetçi hale gelmelerini amaçlayan özelleştirme modeli hâkimken; ülkemizde ise kamu kaynaklarının satılarak, devletin ekonomideki varlığının azaltılması amaçlanmaktadır (Eren, 2009). Bu durum, özellikle Ankara gibi kamu arazi ve varlıklarının yoğun olarak bulunduğu kentlerde daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıca Ankara'nın sahip olduğu başkent kimliği, onun sermayedarlar için potansiyel bir cazibe merkezi haline gelmesine yol açmaktadır.

Başkent kimliği ile sıfırdan planlanarak gelişen kentin giriş kapısı olarak nitelendirilen Ankara Tren Garı Yerleşkesi cumhuriyetin modernleşme idealini yansıtan mekânlarının birlikteliğinden oluşmuştur. Kentin en önemli kamusal mekânları arasında yer alan bu yerleşke, 1892 senesinde, demiryolunun kente ulaşması ile birlikte gelişim göstermeye başlamıştır. Kentlerin istasyon ve çevresinde gelişmesi, gar yapılarını kentlerin en önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Bu yapılaşma, Lörcher planının başlangıç noktası olmuş, uzunca bir süre kent merkezi olarak gelişmiştir. Günümüzde ise tarihi ve kültürel bir odak olarak önemini sürdürmektedir. Bir asırdan fazla süredir, pek çok önemli olaya ev sahipliği yapmış olan bu yerleşke, günümüzde egemen ideolojinin etkisi ile pek çok kültürel miras alanı gibi, ekonomik odaklı bir yaklaşım ile ele alınarak yeniden üretilmiştir. Neoliberal müdahaleler sonucu bir tüketim mekânına dönüşen bu yerleşke, tez kapsamında detaylı bir biçimde analiz edilmiş ve bu dönüşüm süreci, Türkiye'ye özgü pratikler üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla Ankara Tren Garı Yerleşkesinin dönüşüm süreci, neoliberal ilkeler kapsamında incelenerek, gerçekleştirilen müdahaleler, üç temel olay üzerinden sınıflandırılmıştır. Bu olayların ilki, 2008 yılında tarihi yerleşkenin önüne köprülülük kavşağının inşa edilmesidir. İlerleyen süreçte gerçekleştirilmesi planlanan hızlı tren projesi ile bağlantılı olarak tasarlanan bu altyapı yatırımı, bölgesel bir dönüşüme yol açmaktadır. Kent dokusuna zarar veren bu müdahale, alanın tarihi ve kültürel niteliğini de yok saymaktadır. Tarihi gar yerleşkesinin önüne yapılan alt geçit, sürekliliği bozarak alanı parçalamakta ve araç ile geçiş

sırasında gar yerleşkesinin görülememesi, kentlide bir boşluk hissi yaratmaktadır. Trafik problemlerine bir çözüm olarak düşünülen bu proje, yaya odaklı ulaşımı göz adı ederek, kent merkezlerinin yayalar için erişilemez bir hal almasına sebep olmaktadır. Açılan davalar sonucu uygulandıktan yaklaşık iki sene sonra verilen yürütme iptali kararı, bu projenin, teknik dayanaklara uygun olmayan bir planlamayı yansıttığını göstermektedir. Uygulamanın halkın haklarını gasp ettiği, kentin tarihi değerlerini tahrip ettiği ve çevresel unsurları yok ettiği gerekçesiyle verilen bu karar, geç kalınmış olsa da planlama süreçlerine farklı temsillerden katılımın dâhil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu tür kentsel projeler; yerin bağlamı korunarak, yerel değerler vurgulanarak, katılımcı yöntemler benimsenerek ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek, kentin yaşanabilirliğini artırmak amacıyla tasarlanmalıdır. Ancak tarihi gar yerleşkesinin önüne köprülü kavşak yapımı, bütüncül olarak ele alınmayan planlamanın ve kısa vadeli çözümler üreten ekonomik odaklı politik yaklaşımın bir ürünü olarak hayata geçirilmiştir. Türkiye’de egemen politika olan neoliberalizmin yansımaları bu mekânsal müdahale üzerinden aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Projenin taşıt odaklı olması, neoliberal politikaların, motorlu taşıma araçlarını teşvik eden ve tüketimi artıracak uygulamaları destekleyen yaklaşımını göstermektedir.
- Genellikle büyük bütçeli yatırımlar gerektiren ve kentsel altyapıda önemli bir değişime neden olan bu yapılaşmalar, neoliberalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan yüksek maliyetli mega projelerin bir örneğidir.
- Köprülü kavşak inşasının, ileride planlanan hızlı tren projesini desteklemek amacıyla uygulanması, neoliberalizmin ekonomik getiri odaklı altyapı yatırımlarını destekleme eğilimini yansıtmaktadır.
- Toplumun ortak kullanım alanlarının sınırlandırılmasına yol açan ve bölgedeki sorunları çözeceğine dair teknik dayanakları bulunmayan bu proje, neoliberal politikaların karar alma süreçlerinde katılım unsurunu ihmal eden yaklaşımını ifade etmektedir.
- Köprülü kavşak projesinin, tarihi alanın görünürlüğünü azaltması ve yerleşkeye ulaşılabilirliği zorlaştırması, projenin kamu yararı yerine kâr hedefi ile planlandığını göstermektedir.

Ankara Tren Garı Yerleşkesinin dönüşüm sürecinde etkili olan neoliberal müdahalelerin ikincisi, 2016 yılında yerleşkenin hemen arkasına Yüksek Hızlı Tren Garının inşa edilmesidir. Neoliberalizmin etkisiyle mekânın tüketim kavramı doğrultusunda biçimlendirilmesi, bu ulaşım yapısının, ticaret, yeme-içme ve konaklama gibi gereksinimleri karşılayan çok işlevli bir yapı olarak tasarlanmasına yol açmıştır. Bu büyük ölçekli proje, mekân üretim sürecine özel sektörü dâhil etmiş ve yap-işlet-devret modeliyle TCDD tarafından yaptırılmıştır. Böylelikle Ankara YHT Garı, ticari kaygılarla tasarlanan bir tüketim mekânı olarak kent merkezinde hizmet sunmaktadır. Ancak günümüzde yapıda yer alan ticari birimlerin büyük bir bölümünün işletilemeyerek kapatılması, kent üzerinde, plansız, bütüncül olmayan ve yanlış kararlar verildiğinin göstergesidir. Çoğunluğu kullanılmayan bu yapının, kent merkezinde büyük bir alan işgal etmesinin yanı sıra; yüklenici firmaya garanti verilen yolcu sayısının tutturulamaması da devletin her yıl belirli bir ödeme yapmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bulunduğu tarihi doku ile uyumsuzluk içerisinde olan bu devasa cam kütle, cumhuriyetin simgesel mekânlarından olan gar yapısını ölçek olarak baskı altına almış ve tarihi gar binasının işlevsizleşmesine neden olmuştur. Tarihi yapı günümüzde, bir üst geçit aracılığı ile YHT Garına erişimi sağlayan bir köprü görevi görmektedir. Ancak bu tür yapılaşmalar çevresel ve toplumsal duyarlılık altında; kent dokusuna zarar vermemeyi, tarihî ve kültürel zenginlikleri korumayı ve ekonomik adaleti sağlamayı amaçlayan bir perspektifle ele alınmalıdır. Günümüzde daha sık görülmeye başlanan bu yapılaşma tipinin, neoliberal politikalarla ilişkisi aşağıdaki gibi açıklanabilir:

- Yap-işlet-devret modeli ile inşa edilen bu yapı, neoliberalizmin temel yaklaşımını, yani devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasını yansıtmaktadır. Özel sektör firmaları arasında rekabeti teşvik eden bu uygulama, projenin ihale usulüyle gerçekleştirilmesinin yanı sıra, hızlı tren garının içerisindeki otel ve alışveriş merkezi gibi ticari faaliyetlerin de özelleştirilmesine yol açmaktadır.
- Hızlı tren garının büyük ölçekli kütlesi ve içerdiği otel ve AVM gibi ticari unsurlar, projenin ekonomik boyutunu güçlendirerek, müşteri talebi ve pazar arzı doğrultusunda, piyasa odaklı bir planlamanın sonucu olarak üretildiğini göstermektedir.
- Projenin piyasa odaklı planlanması, kültürel, tarihi veya toplumsal değerlerin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Neoliberal yaklaşımın bir sonucu olarak bir kültürel

miras olan yerleşkenin işlevsizleştiği ve kent dokusunun bu süreçten olumsuz etkilendiği görülmektedir.

- Hızlı tren garının tarihi garı işlevsizleştirerek köprü görevi üstlenmesine yol açması, ölçek açısından eski garı ezmesi ve tarihi kent dokusu ile uyumsuzluk içerisinde olması, toplumun çeşitli kesimlerinin karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamadığını ve neoliberal politikaların katılım unsurunu ihmal eden yaklaşımını yansıtmaktadır
- Projenin içerdiği ticari unsurlar, kamusal alanın yeniden tanımlanmasına yol açar. Daha önce yalnızca ulaşım amacına hizmet eden bir mekân olarak tanımlanan gar yapılarının, içerisindeki ticari birimlerle gelir sağlayan bir kompleks olarak algılanmalarına neden olur. Ayrıca tüketim odaklı mekân üretimi, kamusal alanların temel işlevlerinin yok olmasına yol açabilir.
- Ancak kamusal alanın ticarileştirilmesi, belirli bir ekonomik sınıfa hizmet eden bir model oluşmasına ve toplumun geniş kesimlerinin dışlanmasına yol açar. Bu durum kamusal alanların herkes için adil ve erişilebilir olmamasından dolayı, neoliberalizmin toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri artırma eğiliminin bir yansıması olarak eleştirilmektedir.

2018’de, YHT Garı gerekçe gösterilerek, işlevsizleşen yerleşkenin ikiye bölünmesi ve bir parçasının özelleştirilerek içerisinde bulunan tescilli yapılarla birlikte bir vakıf üniversitesine 29 seneliğine kiralanması, bu süreçte ekili olan bir diğer neoliberal müdahaledir. Yaklaşık 50 bin metrekarelik alanın Ankara Medipol Üniversitesine devredilmesi yerleşkenin parçalanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, devredilen bölümün, imar planında değişiklik yapılarak özel üniversite alanına dönüşmesi, tarihi yerleşkenin yapılaşmaya açılması anlamına gelmektedir. Ayrıca tescilli yapıların bulunduğu yerleşkede 35,5 m yükseklikte yapılaşmaya izin verilmesi, alanın tarihi niteliğine zarar verecek müdahalelerin meşrulaşmasına yol açmaktadır. Tüm bu uygulamalar, Cumhuriyetin modern başkenti olan Ankara’nın kentsel dokusuna zarar vermektedir. Bunun üzerine meslek odaları tarafından açılan davanın, Ankara Tren Garı yerleşkesinin tarihi bir değer olması ve tüm Ankara halkına hizmet eden kamusal niteliğinin devam etmesi gerekçeleri ile reddedilmesi, yapılan müdahalenin yanlışlığını ispat etmektedir. Ayrıca kamusal bir mekân olan Ankara Tren Garı yerleşkesinin özelleştirilerek eğitim ve sağlık hizmetlerinin ücretli olarak sunulduğu bir kuruma devredilmesi, neoliberal yönelimi göstermektedir. Bu politik

yönelimin, yerleşkeye yapılan müdahale üzerinden analiz edilen yansımaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tarihi yerleşkenin özel bir üniversiteye kiralanması, neoliberalizmin özelleştirme ilkesini yansıtmaktadır. Bu durum kamuya ait varlıkların sermaye sahipleri tarafından özel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasına yol açmaktadır.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin ticarileştirildiği bu yerleşke, kamusal hizmetlerin piyasalaştırıldığı ve halkın bu hizmetlere eşit olarak erişemediği bir alana dönüşür. Bu dönüşüm, toplumsal eşitsizliğin artmasına sebep olur.
- Daha önce kültürel etkinlikler düzenlenen ve halka yeşil alan olarak hizmet eden bu yerleşkenin bir üniversiteye devredilmesi, çevresinin güvenlik amacıyla kapatılarak kamusal erişimin yitirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca alanın kullanıcı ve kullanım biçiminin değişmesi, tarihi ve kültürel bağlamından uzak bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Tüm bu uygulamalar, toplumsal katılımın azaldığı neoliberal ideolojinin, demokratik süreçleri zayıflatan bir sonucudur.
- Kamuya ait tarihi nitelikte bir arazinin ve yapıların, özel bir üniversiteye hizmet vermesi ve alanın yüzde 20'si kadarının ticari işlevle kullanımına izin verilmesi, bu dönüşümün kar odaklı bir yatırım amacı taşıdığını göstermektedir. Ayrıca bu süreçte tarihi, kültürel ve toplumsal değerlerin yok sayılması da bu kararın öncelikli olarak ekonomik getiri elde etmeyi amaçladığı görüşünü desteklemektedir.



Harita 5.1. 2006 ve 2023 yıllarına ait hava görüntülerinin karşılaştırılması

2006 ve 2023 yıllarına ait iki haritanın karşılaştırılması da değerlendirilerek, bu müdahalelerin çevresel sorunlara yol açtığı daha net görülmektedir. AVM ve otel gibi fonksiyonlar da içeren YHT Garının inşasıyla birlikte, yerleşkenin üniversiteye devredilmesi ve üniversiteye ait bir diş hastanesinin yapılması, çevredeki trafik yoğunluğu artırmış, bölgeye erişimi zorlaştırmıştır. Günümüzde bu problem yine başka büyük bir altyapı projesi

olan metro hattının inşası ile çözülmeye çalışılsa da bireysel araçlanmanın da artışı buna engel olmaktadır. Trafik sorununa ek olarak, bu büyük ölçekli kütleler ve arazi kullanımının değişmesi çevresel dengenin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Kent merkezlerinde yapılaşmanın artması ve yeşil alanların azalması, iklimsel değişimlere ve kentlinin yaşam kalitesinin azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, bu tür projelerin planlanması ve uygulanması sırasında yeşil alanların korunması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Günümüzde, kent mekânlarının üretimi, giderek daha fazla neoliberal ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu, kent mekânlarının rekabetçi piyasa dinamiklerine göre biçimlenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca maruz kalınan neoliberalleşme süreci, mekânın yalnızca fiziksel değil, toplumsal ve kültürel olarak da çok yönlü bir dönüşüme uğramasına neden olmaktadır. Bu nedenle, politika kavramının kent mekânını düzenleme, yönlendirme ve anlamlandırma sürecine olan etkisi göz önünde bulundurularak, tezin bu bölümünde kent planlama ve mekânsal düzenlemeler üzerine için çeşitli önerilerde bulunulmuştur:

Katılımcı ve demokratik planlama süreçleri

Planlama süreçlerinde katılımcı-demokratik yöntemlere önem verilerek, akademisyenlerin, meslek odalarının, uzmanların ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri dikkate alınmalıdır. Bu çeşitlilik, alınan kararların nitelikli bilgilere dayandırılmasına olanak sağlayarak, daha kapsamlı ve dengeli bir planlama sürecine imkân tanır. Ayrıca olası risklerin erken tanımlanması ve çözümlenmesine yardımcı olur. Böylelikle kent politikalarının daha şeffaf, adil ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlar.

Kent kimliğinin korunması

Kent mekânlarını oluşturan özgün tasarım niteliklerinin, hasar görmeden onarılması ve iyileştirilmesine yönelik yaklaşımlar benimsenmelidir. Böylelikle mekânsal sürdürülebilirliğe katkı sağlanacak ve bu durum günümüzde niteliğini yitiren kent merkezlerinin canlanmasına olanak tanıyacaktır. Kent kimliğini oluşturan bu mekânların yeniden çekim merkezi haline getirilmesini sağlayacak politika önerilerinin geliştirilmesi, kentlinin aidiyet duygusu pekiştirerek, toplumsal bağların güçlenmesine yardımcı olacaktır.

Kamu yararının önceliği

Kent mekânı üzerinde gerçekleştirilen uygulamaların tümü, “kamu yararı” ilkesinden hareketle tasarlanmalıdır. Kararlar alınırken ekonomik odaklı yaklaşımdan kaçınılmalı ve sermaye sahiplerinin çıkarları gözetilmemelidir. Yerel ve merkezi yönetimlerin önceliği, kamusal mekânların iyileştirilmesi ve halkın bu mekânlara eşit olarak erişebilmesi olmalıdır. Yapılan projeler, toplumun tüm kesimlerinin gereksinimlerine odaklanarak, kamusal hizmetleri desteklemeli ve kent mekânının bağlamından koparılmadan gelişimini desteklemelidir.

Kültürel mirasın korunması

Otoriteler, tarihi ve kültürel mirasa karşı hassasiyet göstermeli ve toplumun ortak değerlerini korumak ve geliştirmek adına kapsamlı bir çerçeve oluşturmmalıdır. Tarihi, kültürel ve toplumsal öneme sahip yapılar ve bölgeler mutlaka koruma altına alınmalıdır. Bu alanlarda ve çevresinde yüksek riskli yapılaşmalardan ve geri dönüşü olmayan müdahalelerden kaçınılmalı, yıkıcı etkilere karşı sıkı denetim mekanizmaları kurulmalıdır. Ayrıca mekânın kimliğini ve değerini yansıtan alternatif kullanım önerileri ve etkinlikler desteklenmelidir. Bu süreçte kamusal kullanım yok edilmemeli, bu mekanlar toplumun belirli bir kesimine değil, tamamına açık hale getirilmelidir. Ek olarak, ülke genelinde, özellikle nitelikli alanların çevresinde, sürdürülebilir ulaşım ve altyapı projeleri üzerinde çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

59. Hükûmet Programı. (2003). T.C. Resmî Gazete, 25058, 24 Mart 2003.
- Akın, İ. (2001). Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk Konutu ve Demiryolları Müzesi. *Kebikeç Dergisi*, (11), 235-250.
- Akkuş, Z. (2021). *Mimarlık üzerinden kentsel imge üretimi: Ankara Tren Garı örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Aksel Gürün, B. (2010). Türkiye’de değişen tüketim mekanları ve alışveriş merkezleri. *Dosya*, (22), 16-29
- Aksoy, H. H. (2012). Piyasa memnuniyetinin yeni aracı: Kesintili, Dini, mesleki ve okul dışında eğitim. *Eğitim Bilim Toplum*, 10(40), 9-24.
- Altın, Ş. N. (2019). *Ankara Gar Yerleşkesi’nin bir parçası olarak Ankara Oteli ve değer temelli korunması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 43,48.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 382.
- Aydar, A. (2022). *Demiryolu istasyonlarının kentsel mekâna etkileri: Ankara Garları örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, S. (2001). Türkiye’nin demiryolu serüvenine muhtasar bir bakış. *Kebikeç Dergisi*, (11), 49-94.
- Aydın, S. (2008). AKP dönemi konut ve kentleşme politikalarına TOKİ ve yerel yönetimler üzerinden bakmak. *İktisat Dergisi*, 500, 67-73
- Bademli, R. R. (1985). 1920-40 Döneminde eski Ankara’nın yazgısını etkileyen tutumlar. *Mimarlık Dergisi*, 2(3), 10-16.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2015). *AKP’li yıllarda emeğin durumu*. İstanbul: Yordam Kitap, 106-292.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu. (2001). Güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine değerlendirmeler. *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 11-70.
- Balcı, E. (2021). Adalet ve Kalkınma Partisi iktidari döneminde Türkiye’de eğitim politikaları. *İnsan ve İnsan*, 8 (27), 117-137.
- Ball, S., and Youdell, D. (2008). *Hidden privatisation in public education*. In Education International 5th World Congress, University of London, London.
- Balseven, H. ve Önder, İ. (2009). Türkiye’de kamu kesiminde neoliberal dönüşüm. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (Editörler). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 80-133.

- Başbolat, Ö. (2019). *Ankara istasyon ve çevresinin tarihi ve fiziksel gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 72, 77, 99, 122,130, 142, 146.
- Baturayoğlu Yöney, N. ve Altan, T.E. (2023). Başkent giriş kapısı: Ankara Tren Garı. *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü*, (360), 44-49.
- Bayraktar, A. N. (2016). Başkent Ankara’da cumhuriyet sonrası yaşanan büyük değişim: Modern yaşam kurgusu ve modern mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-80.
- Belge, E. C. (4 Temmuz 2008). Köprülü kavşaklar kenti. *Cumhuriyet*, 8.
- Biltekin Coşkun, L. S. (2013). *Kamusal mekân ve kolektif bellek bağlamında istasyon binalarının incelenmesi ve hızlı tren istasyonlarına dönüşümü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Boratav, K. (2000). İktisat tarihi (1981-1994). B. Tanör, K. Boratav ve S. Akşin (Editörler). *Türkiye tarihi* (5. Cilt). İstanbul: Cem Yayınevi, 72-93.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi, 147-194.
- Boratav, K. (2009). Bir çevrimin yükseliş aşamasında Türkiye ekonomisi. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (Editörler). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-26.
- Brenner, N., and Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of “Actually existing neoliberalism”. N. Brenner, ve N. Theodore (Eds.). *Spaces of neoliberalism*. Oxford: Blackwell, 2-32.
- Brown, W. (2021). *Neoliberalizmin harabelerinde* (Çev. B. Doğan). İstanbul: Metis Yayınları, 12-22.
- Cengizkan, A. (2011). Türkiye için modern ve planlı bir başkent kurmak: Ankara 1920-1950. L. Alpagut (Editör). *Bir başkent oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli mimarların Ankara’daki izleri*. Ankara: Goethe Institut, 24-41.
- Cihangiroğlu, M. S. (2019). *Bellek mekânlarının değer algısı ve değişimi üzerine bir inceleme: Ankara Tren Garı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Cömert, H., Çelik, D. ve Şengül, Z. O. (2022). AKP Dönemi Türkiye ekonomisinin performansı: Karşılaştırmalı bir analiz. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 49, 1-59.
- Çetin, S. (2012). Geç Osmanlıdan erken Cumhuriyete İç Batı Anadolu’da kentsel yapının değişimi: Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta kentleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme (1). *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 29(2), 89-126.

- Dedekarginoğlu, C. (2019). *Architecture of the state: Ankara istasyon caddesi in the late ottoman and early republican periods*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirelli, L. (2014). 2002 Sonrasında Türkiye’de özelleştirme ve demiryolu hizmeti. *Mülkiye Dergisi*, 38(4), 41-85.
- Devlet Demiryolları İşletmeleri Umum Müdürlüğü. (2009). Bina kimlikleri söyleşileri-1 Ankara Gar kompleksi. E. Altan Ergut (Editör). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, 12.
- Dumenil, G., ve Levy, D. (2007). Neoliberal (karşı) devrim. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Editör), *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. Ş. Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap, 25-41.
- Durmaz, O. S. (2016). Neo-liberal sosyal politika rejiminin tesisi ve AKP. *Çalışma ve Toplum*, 1(48), 143-168.
- Eren, Ş. G. (2009). Ankara’da bir kamu arazisinin özelleştirilmesi: Değişen kentsel mekânın (yeniden) üretim süreci ve kentsel kimlik. *Dosya*, 10(2), 25-32.
- Geray, C. (2009). AKP ve konut: Toplumsal konut yöneltisi açısından TOKİ uygulamaları. İ. Uzel ve B. Duru (Editörler). *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu*. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 745-755.
- Giritlioğlu, P. P. ve Özden, K. (2020). Kentsel adalet ekseninde imar afları: İmar barışı üzerine bir değerlendirme. H. Erman, T. Ögüz, Ş. Şıpka, E. İnal ve B. Baysal (Editörler). *Prof. Dr. Necla Giritlioğlu’na Armağan*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 255-283.
- Günçavdı, Ö. ve Bayar, A. A. (2023). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm ve gelir dağılımı. A. S. Akad ve S. Gürsel (Editörler). *Çıkmaz yol: Düünden yarına Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 191-226.
- Hamzaoglu, O. (2013). Dünyada sağlık reformu Türkiye’de sağlıkta dönüşüm: Gerçekler ve belgeler. *Toplum ve Hekim*, 28 (3), 172-180
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi* (Çev. A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık, 1-233.
- Harvey, D. (2016). *Kent deneyimi*. (Çev. E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık, 13-133.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş* (Çev. A. K. Bayram vd). Ankara: Adres Yayınları. (Eserin orijinali 1992’de yayımlandı), 75.
- Hızlı Tren Garına karşı kavşak onayı iddiası. (19Nisan 2008). *Hürriyet Ankara*, 12.
- İnternet: Acemoğlu, D., ve Üçer M. (2015). *The ups and downs of Turkish growth, 2002-2015: Political dynamics, the European Union and the institutional slide*. URL: <https://www.nber.org/papers/w21608>, Son Erişim Tarihi: 25.10.2023

İnternet: AKP. (2002). *2002 Genel seçimleri seçim beyannamesi*. URL: <https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, Son Erişim Tarihi: 09.07.2023.

İnternet: Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı. URL11: <https://www.arkiv.com.tr/proje/tcdd-ankara-hizli-tren-gari/7255>, Son Erişim Tarihi: 27.11.2023.

İnternet: Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı Türkiye'nin ilk LEED GOLD Sertifikalı Tren İstasyonu Oldu. URL5: <https://www.limak.com.tr/basin/basin-bultenleri/bb-2019/ankara-yukse-hizli-tren-gari-turkiyenin-ilk-leed-gold-sertificali-tren-istasyonu-oldu-2>, Son Erişim Tarihi: 02.12.2023.

İnternet: Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı URL4: <https://www.atarim.com.tr/tr/proje/yukse-hizli-tren-gari>, Son Erişim Tarihi: 01.12.2023.

İnternet: Ankara'ya İçinden Tren Geçen AVM URL9: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serpil-yilmaz-2155/1166214-ankaraya-icinden-tren-gecen-avm>, Son Erişim Tarihi: 28.11.2023.

İnternet: Arı, İ. (2023, Nisan 22). *Tarihi saygısızlık*, *Birgün Gazetesi*. URL: <https://www.birgun.net/haber/tarihi-saygisizlik-430716>, Son Erişim Tarihi: 01.12.2023.

İnternet: Ataman, G. (2019, Kasım 18). *Atatürk'ün cenazesi neden İzmit Garı'ndan gönderildi?* URL: <https://www.bizimyaka.com/makale/3378127/galip-ataman/ataturkun-cenazesi-neden-izmit-garindan-gonderildi#:~:text=1881%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Selanik'te%20d%C3%BCnyaya,ndan%20trenle%20Ankara'ya%20u%C4%9Furland%C4%B1>, Son Erişim Tarihi: 06.12.2023.

İnternet: Ata'nın Son Yolculuğu. URL7: https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/atanin-son-yolculugu,Hvj4JOT4EkyCQv9Gefmyow/Pzv8dq9FW0KzFMPs3msQ_Q, Son Erişim Tarihi: 24.11.2023.

İnternet: Atatürk'ün cenazesinin bilinmeyen fotoğrafları. URL6: <https://www.odatv4.com/guncel/ataturkun-cenazesinin-bilinmeyen-fotograf-lari-172201>, Son Erişim Tarihi: 24.11.2023.

İnternet: Atbaşı, F. D., Öziş M. ve Kurtulmuş M. M. (2023). *AKP'li yıllarda Türkiye ekonomisi: Panoramik bir değerlendirme*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2856367>, Son Erişim Tarihi: 19.11.2023

İnternet: Başkent' te Son Gelişmeler! URL8: https://www.peyzaj.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1052&tipi=2&sube=0, Son Erişim Tarihi: 04.12.2023.

İnternet: Cengizkan, A. (2010). *Türkiye için modern ve planlı bir başkent kurmak: Ankara 1920-1950*. URL: <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2023.

İnternet: Der neue Bonatzbau. URL1: <https://www.der-neue.de/>, Son Erişim Tarihi: 30.10.2023.

İnternet: Gar Önü Katlı Kavşak Projesiyle İlgili Yemekli Basın Toplantısı Yapıldı. URL10: <https://adana.imo.org.tr/TR,44462/gar-onu-katli-kavsak-projesiyle-ilgili-yemekli-basin-toplantisi-yapildi.html>, Son Erişim Tarihi: 19.11.2023.

İnternet: Millî Mücadelede Atatürk Konutu ve Demiryolları Müzesi URL2: <https://www.tcdd.gov.tr/muzeler/milli-mucadelede-ataturk-konutu-ve-demiryollari-muzesi>, Son Erişim Tarihi: 18.11.2023.

İnternet: Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2018, 06 Ağustos). *Ankara Garı Yerleşkesi Medipol Üniversitesi'ne mi verildi?* URL: <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=9685>, Son Erişim Tarihi: 06.12.2023.

İnternet: Sabah Gazetesi. (2019, Temmuz 29). *Ankara Tren Garı'nın Medipol Üniversitesi'ne hibe edildiği haberlerine üniversiteden yalanlama.* URL: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/07/29/ankara-tren-garinin-medipol-universitesine-hibe-edildigi-haberlerine-universiteden-yanlanlama>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2023.

İnternet: Sağlıkta Dönüşüm Programı. (2003). *T.C. Sağlık Bakanlığı*, URL: <https://www.saglik.gov.tr/TR-11415/saglikta-donusum-programi.html>, Son Erişim Tarihi: 04.09.2023.

İnternet: Şehir Plancıları Odası. (2020, 24 Mart). *Tutarsız kent ve sağlık politikalarının yeni kurbanı: TCDD gar sahası.* URL: <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=10096>, Son Erişim Tarihi: 29.11.2023.

İnternet: Şehir Plancıları Odası. (2022, 06 Mayıs). *İmtiyazlı medipol planları iptal edildi!* URL: <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=11690>, Son Erişim Tarihi: 05.12.2023.

İnternet: TCDD İşletmesi Genel Müdürlük Binası. URL3: <https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/tcdd-isletmesi-genel-mudurluk-binası>, Son Erişim Tarihi: 04.12.2023.

İnternet: TCMB. (2001). *Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı.* URL: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9d16883c-c298-4863-8992-e6054973ce6b/program.pdf?MOD=AJPERES>, Son Erişim Tarihi: 13.08.2023.

İnternet: Türk Tabipleri Birliği. (2017). *Şehir hastaneleri kamu sağlığına zararlıdır!* URL: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/s_hastane_br.pdf, Son Erişim Tarihi: 13.09.2023.

İnternet: Türk Tabipleri Birliği. (2023). *AKP ile 21 yıl.* URL: https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/AKP_ile_21_Yil.pdf, Son Erişim Tarihi: 13.09.2023.

- İnternet: Ulus Gazetesi, (17.07.1935). 1. sayfa. URL: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/> adresinden erişilmiştir, Son Erişim Tarihi: 29.10.2023.
- Karahanoğulları, Y. (2019). Türkiye’de neoliberalizmin kuruluş süreci: 1980-1994. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 74 (2), 429 – 464
- Kazgan, G. (2002). *Türkiye’de ekonomik krizler 1929-2001: Nedenleri ve sonuçları üzerine karşılaştırmalı bir irdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4-29.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden neoliberalizme*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 21-62.
- Keleş, R. (2021). Kentsel mekânın biçimlendirilmesi sürecinde katılım gereksinmesine yeniden bakmak. *Mimarlık*, 418, 8-9.
- Kesici, D. (2017). *A contemporary approach to memorial design in the light of collective memory theory: Guidelines FOR Ankara train station square*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Keskinok, H. Ç. (2012). Siyasi iktidar, kentsel rantlar ve “çılgın projeler”. *Dosya*, (28), 108-112.
- Koray, M. ve Çelik, A. (2015). Sunuş: Bir dönem bilançosu: “AKP ve sosyal politika!” M. Koray ve A. Çelik (Editörler). *Küreselleşme, himmet, fitrat, piyasa: AKP döneminde sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları, 7-10.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2009). “Hayırsever” devletin yükselişi: AKP yönetiminde gelir dağılımı ve yoksulluk. İ. Uzgel ve B. Duru (Editörler). *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu*. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 492-509.
- Kurmuş, O. (2010). Türkiye’de neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 9-41.
- Lale, B. ve Koca, D. (2023). Modern ideolojinin mekânsal oluşumu: 1923-60 yılları arası Ankara gazinoları. *Tasarım Kuram*, 19(39), 334–350.
- Lapavitsas, C. (2007). İktisat kuramı. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Editörler). *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. Ş. Başlı-T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap, 59-75.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık, 33-95.
- Lipietz, A. (1992). A regulationist approach to the future of urban ecology. *Capitailism, Nature, Socialism*, 3(3), 101-110
- Merken, A. (2008). *Özelleştirme kapsamındaki KİT’lerin finansal analizi, özelleştirme sonrası ekonomiye uzun vadeli etkisi: Örnek bir çalışma (Erdemir)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 85-86.
- Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2007). TCDD Ankara Garı yok ediliyor. *Bülten*, 53, 12-15

- Munck, R. (2007). Neoliberalizm ve siyaset, neoliberalizmin siyaseti. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Editörler), *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. Ş. Başlı-T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap, 106-122.
- Mungan Yavuztürk, G. (2001). Bir garın tarihine yolculuk. *Kebikeç Dergisi*, (11), 223-234.
- Mütevellioğlu, N. ve Işık, S. (2009). Türkiye emek piyasasında neoliberal dönüşüm. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (Editörler). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 164 -208.
- Ömürlüoğlu, G. (2020). Ak parti döneminde eğitim sisteminin ideolojik temelleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 75-102
- Öncü, E. (2007). Ankara gar kavşağı projesinin teknik değerlendirmesi. *Bülten*, 53, 15-17
- Özdemir, T. ve Dinç Kalaycı P. (2019, 19 - 21 Nisan). *Tüketim toplumu bağlamında terminal mimarisi Ankara Yüksek Hızlı Tren Garı örneği*. Innovative Approaches in Scientific Studies Ankara, Türkiye, 312-322.
- Özkazanç, A. (2005). Türkiye’nin neo-liberal dönüşümü ve liberal düşünce. M. Yılmaz (Editör). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* (Cilt 7): *Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 634-657
- Özler, Ö. A. (2010). Neoliberal politikaların kentsel planlamaya etkisi: Ankara çeper alanı üzerinden bir değerlendirme. *Mimarlık Dergisi*, 408, 29-32
- Özten, M. (2001). *Erken Cumhuriyet dönemi Anadolu kentinde bir modernleşme aracı olarak "İstasyon Caddesi"nin incelenmesi: Ankara örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 66-74.
- Öztürk, Ö. (2023). AKP döneminde üretim, bölüşüm, tüketim. *Toplum ve Hekim*, 38(2), 92-105.
- Pala, K. (2021). Şehir hastaneleri kamulaştırılmalıdır! *Çalışma Ortamı*, 166, 18-22.
- Palley, T. I. (2007). Keynesçilikten neoliberalizme: İktisat biliminde paradigma kayması. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Editörler). *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. Ş. Başlı-T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap. (Eserin orijinali 2005’de yayımlandı), 42-58.
- Peck, J. (2010). *Constructions of neoliberal reason*. Oxford: Oxford University Press, 3.
- Peck, J., and Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. N. Brenner and N. Theodore (Eds.). *Spaces of neoliberalism*. Oxford: Blackwell, 33-57.
- Peker, A. U. (2015). AKP döneminde rövanşist mimari. *Mimarlık*, 386, 13-19.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya* (Çev. M. Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 2010’da yayımlandı), 129-131.
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (2007). *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. Ş. Başlı-T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap, 13-25.

- Sak, S. (2008). *Formation of the city image: the role of the train station in the image formation process of Ankara*. Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Sak, S., ve Basa, İ. (2012). The role of the train station in the image formation of the early republican Ankara. *Journal Of Urban History*, 38(4), 777-802.
- Sargın, G. A. (2010). Emek-değer çelişkisinin mekânsal izdüşümü: Türkiye’de kent ve rant. *Dosya*, (21), 1-4.
- Sönmez, S. (2009). Türkiye ekonomisinde neoliberal dönüşüm politikaları ve etkileri. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (Editörler). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 27-79.
- Sönmez, Ü. (2011). Türkiye’de piyasa reformları ve düzenleyici reformlar: Aktör-merkezli bir tarihsel yaklaşım önerisi. *Toplum ve Bilim*, 120, 133-164.
- Steger, M. B., and Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 1-138.
- Şahin, S. Z. (2010). Alışveriş merkezlerinin evrimi ve geleceği: Kent merkezleri ile birlikte sürdürülebilir bir gelecek mümkün mü? *Dosya*, (22), 4-15.
- Şahin, S. Z. (2018). Neoliberal yeniden ölçeklenme etkisi altında Türkiye’de kentleşme politikasının dönüşümü. *Alternatif Politika*, 10(0), 1-30.
- Şahindokuyucu, Z. (2008, Nisan 17). Herkes kavşağa karşı. *Birgün Gazetesi*, 3.
- Şen, B. (2005). Soylulaştırma: kentsel mekânda yeni bir ayrışma biçimi. H. Kurtuluş (Editör). *İstanbul’da kentsel ayrışma*. İstanbul: Bağlam, 127-159.
- Taylor, M. (2006). *From pinochet to the 'third way': Neoliberalism and social transformation in chile*. London: Pluto Press, 30-98.
- Tekeli, İ. (1982). Başkent Ankara'nın öyküsü. İ. Tekeli (Editör). *Türkiye’de kentleşme yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 49-81.
- Tekeli, İ. (1988). Kentleşmeye kapital birikim süreçleri açısından bakmanın sağladığı açıklama olanakları. *Defer*, (5), 130-132.
- Tektaş, E. ve Akalın, A. (2020). Değişen ve dönüşen bir kentte eski-yeni çelişkisi: Ankara Tren Garı-Ankara YHT Garı. *Mimarlık Dergisi*, 57(412), 68-72.
- Theodore, N., Peck, J., and Brenner, N. (2011). Neoliberal urbanism: Cities and the rule of markets. G. Bridge ve S. Watson (Editörler). *The New Blackwell companion to the city*. Oxford: Blackwell Publishing, 72-93.
- Tunçer, M. (2014). 20. Yüzyıl başlarında Tahtakale, Karaoğlan Çarşısı ve Taşhan’dan Ulus Merkezi’ne dönüşüm. *İdealkent*, (11), 18-35.

- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Jeoloji Mühendisleri Odası. (2019). Ankara İKK: “Tarihimizin ve geleceğimizin yok edilmesine sessiz kalmayacağız”. *Jeodergi*, 7, 33-35.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları. (2023). Demiryolu medeniyeti (4. Baskı). Ankara: TCDD Yayını, 43.
- Uludağ, Z. (2009). Modern başkentlerin ortak misyonu: Sıfırdan başlamak ve modern ulusun sahnesi olmak. *Mimarlık Dergisi*, (350), 24-28.
- Uludağ, Z., ve Aycı, H. (2016). Modernin güçlü sahnesi erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sında kolektif belleğin inşası ve toplumsal unutma süreci. *İdealkent*, 7(20), 746-773.
- Uysal, Y. (2009). *Bina kimlikleri söyleşisi-1 Ankara Gar kompleksi*. E. Altan Ergut (Editör). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, 34-44.
- Üçer, S. E. (2018). *Türkiye’de özelleştirmenin üç dönemi: 1980’ler, 1990’lar ve 2001 sonrası*. 1. Uluslararası İKSAD Sosyal Bilimler Kongresi, Mardin, Türkiye, 554-563.
- Yakın, Ö. (2021). Demiryolu yapılarının Ankara'daki oluşumu. *Online Journal of Art and Design*, 9(4), 38-54.
- Yaman, M. (2015). *Türkiye’de kentsel dönüş(tür)me uygulamaları: Sosyo-politik bir yaklaşım*. Antalya: Otorite Kitap, 248.
- Yavuz, Y. (2009). *Bina kimlikleri söyleşisi-1, Ankara Gar kompleksi*. E. Altan Ergut (Editör). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, 19-34.
- Yazıcı, B. (2013). Güncel sosyal bilim analizinin sihirli anahtarı: "Neoliberalizm"? *Toplum ve Bilim*, 128, 7-31.
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 161-167, 182, 183.
- Yeldan, E. (2009). Finans çağında eklemleme kalıpları: Neoliberal küreselleşmenin çevresel bir ekonomisi olarak Türkiye örneği. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (Editörler). *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 134-163.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın harci: AKP döneminde inşaata dayalı birikim rejimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 71 (2), 599-626.
- Yirci, R. ve Kocabaş İ. (2013). Eğitimde özelleştirme tartışmaları: Kavramsal bir analiz. *Journal of Turkish Studies*, 8(8), 1523-1539
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev. Y. S. Gönen). İstanbul: Sel Yayıncılık, 405-451.



Gazili olmak ayrıcalıktır